

Eiropas savienības austrumu kaimiņi pēc Oranžās revolūcijas

**Eiropas Savienības
austrumu kaimiņi pēc
Oranžās revolūcijas**

Rīga, 2006

UDK 323(477)
Ei 720

Redaktors: Dr. Atis Lejiņš, Latvijas Ārpolitikas institūta direktors

“Eiropas Savienības austrumu kaimiņi pēc Oranžās revolūcijas” –

Latvijas Ārpolitikas institūts, Rīga, 2006, 88 lpp.

SATURS

Ievads. Oranžā revolūcija	5
Atis Lejiņš	
Eiropas Savienības kaimiņvalstis austrumos pēc Oranžās revolūcijas ...	6
Atis Lejiņš	
ES un Krievijas attiecības: izaicinājumi un perspektīvas pēc Ukrainas Oranžās revolūcijas	9
Dzintra Bungš	
Ukrainas Oranžās revolūcijas reģionālās sekas: Piedņestras konflikta atrisināšana	30
Andris Sprūds	
Viens gads pēc Oranžās revolūcijas Ukrainā: Baltkrievijas politikas jaunie vektori	45
Ruslans Osipovs	
Kaļiņingrada ES un Krievijas attiecībās	62
Toms Rostoks	
Laiks pēc Oranžās revolūcijas. Politiskie kompromisi, neīstenotās reformas un enerģētikas krīze Ukrainā	68
Rainers Lindners	
Noslēguma vietā	84
Žaneta Ozoliņa	

LĀI ir privāta, nevalstiska bezpeļņas organizācija, kas izveidota 1992. gadā ar nolūku analizēt Baltijas valstu drošības jautājumus. Šajā izdevumā ir apkopoti 2005. gadā veiktā zinātniskā pētījuma rezultāti, ko finansēja Latvijas Ārlietu ministrija. 2005. gada beigās Baltijas un Vācijas dialoga ietvaros Rīgā tika sarīkots seminārs, ko sadarbībā ar Vācijas Ārlietu un drošības politikas institūtu (SWP) finansēja Frīdriha Eberta fonds Baltijas valstīs. Rezultātā ir tapusi šī publikācija, kas tika sagatavota un izdota ar Sorosa Fonda – Latvija finansīšu atbalstu.

IEVADS

Dr. Atis Lejiņš, Latvijas Ārpolitikas institūta direktors

ORANŽĀ REVOLŪCIJA

Piedāvājam lasītājam otro Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieku veikto pētījumu par nemierpilnajiem notikumiem, kas risinājās austrumos un tālāk dienvidos no mūsu valsts – milzīgajā zemes joslā, kas atrodas starp Krievijas Federāciju un ES/NATO. Tā visa ir bijusī Padomju Savienības teritorija. Šoreiz uzmanība pievērsta Ukrainas Oranžās revolūcijas ietekmei ne tikai uz kaimiņvalstīm, bet arī uz ES un Krievijas attiecībām.

Taču kopš brīža, kad 2006. gada aprīlī iznāca pirmais pētījuma izdevums angļu valodā, šķiet, ka pati Oranžā revolūcija piedzīvo atplūdus savā dzimtenē Ukrainā. Tāpēc īpaši saistoša ir vācu kolēģa analīze par iekšpolitisko stāvokli Ukrainā, kas palīdz mums labāk izprast pašreizējos notikumus šajā lielajā un ģeopolitiski svarīgajā valstī. Katrā ziņā straujās pārmaiņas Ukrainā, cīņa par rietumu vai austrumu demokrātijas modeli ilgi vēl nerimsies, un, bez šaubām, turpinās ietekmēt gan kaimiņvalstis, gan Austrumus un Rietumus kopumā.

EIROPAS SAVIENĪBAS KAIMIŅVALSTIS AUSTRUMOS PĒC ORANŽĀS REVOLŪCIJAS

Dr. Atis Lejiņš, Latvijas Ārpolitikas institūta direktors

Šis ir otrais pētījums par ES austrumu dimensiju, ko veicis Latvijas Ārpolitikas institūts. Pirmais pētījums ar nosaukumu "Paplašināta Eiropa un tās kaimiņu politika: austrumu dimensija" ir pieejams mājaslapā www.lai.lv.

Šajā pētījumā galvenā uzmanība pievērsta valstīm, kuras "atrodas pa vidu" (in-between countries), proti, Moldovai, Ukrainai un Baltkrievijai pēc Oranžās revolūcijas. Tajā aplūkota Eiropas Kaimiņu politikas (EKP) austrumu dimensija, kas kļuva aktuāla pēc tam, kad veiksmīgi paplašinājās gan ES, gan NATO un Eiropa kļuva "unitāra, brīva un vienota". Eiropas Savienībai izveidojās jauna, gara robeža, kura ne tikai ir jāpārvalda un jāaizsargā kā sistēma, kas atbilst savienības vispārējām normām un vajadzībām; bija jāizstrādā un jāīsteno politika attiecībā uz valstīm, kuras atrodas aiz "jaunās robežas". Turpmāka paplašināšanās, ja neskaita Bulgāriju un Rumāniju un sarunu iesākšanu ar Horvātiju un Turciju par iestāšanos ES, tika apturēta.

Atbilde uz šiem notikumiem bija klasiska tādas impērijas reakcija, kas ir sasniegusi savas paplašināšanās zenītu, proti, tā paredzēja aizsargāt pašreizējo stāvokli un novērst draudus, kas varētu rasties perifērijā. Kā noteikts ES 2003. gadā pieņemtajā Eiropas drošības stratēģijā "Drošāka Eiropa labākā pasaulē", "uzdevums ir veicināt, lai izveidotos labi pārvaldīts tādu valstu loks uz austrumiem no Eiropas Savienības un līdz Vidusjūrai, ar kurām mēs varētu uzturēt ciešas un uz sadarbību balstītas attiecības".¹ Šī politika tikpat labi varētu būt ņemta no Romas impērijas annālēm *Pax Romana* ziedu laikā.

Tomēr, kā mums vienmēr atgādina Fausts, sātans allaž slēpjas sīkumos. Apstākļi valstīs, ar kurām ES robežojas, ir tādi, kādi tie ir; turklāt, ja pievēršamies EKP austrumu dimensijai, mums jārunā par Krievijas klātbūtni. Šī par Padomju Savienību dēvētās bijušās impērijas pēctece šobrīd cenšas no jauna sevi apliecināt kā globālu spēku un atgūt zaudēto ietekmi un varu. Šim nolūkam Krievija ir izstrādājusi specifisku "tuvo ārzemju" politiku, kuru mēs, atsaucoties uz šī pētījuma tematu, varētu nosaukt par Krievijas kaimiņu politikas (KKP) rietumu dimensiju.

¹ Stratēģija pieejama www.iss-eu.org

Gluži neviļus prātā nāk situācija Eiropā divu pasaules karu starplaikā: proti, runa galvenokārt ir par Vāciju un Padomju Savienību, diviem varas poliēm, kuri nespēja vienoties par to, ko darīt ar valstu joslu Centrāleiropā un Austrumeiropā, kas atradās tiem pa vidu. Protams, šobrīd situācija ir radikāli atšķirīga. Par to jāpateicas Eiropas Savienībai, kura NATO aizsegā ir attīstījusies par plašāko miera un drošības projektu Eiropas vēsturē. Taču vai līdzīgi ir attīstījusies arī domāšana? Nevar nepieminēt to, ka termins *zwischen-raum laender* ir radies karu starplaikā un ka šobrīd šo valstu vietā, pateicoties to dalībai Eiropas Savienībā, ir nākusi cita, par *in-between countries* dēvētu valstu grupa tālāk uz austrumiem un dienvidaustrumiem, kā arī to, ka mūsdienās varas poli ir ES un Krievijas Federācija.

Šobrīd aktuāls ir jautājums, un tas iezīmējas arī šajā pētījumā, par to, ka "Kopenhāgenas kritēriji", kuri ir EKP un tās rīcības plānu pamatā, un KKP veidojošie "Maskavas kritēriji" (dažādi ar drošības politiku un ārpolitiku saistīti Krievijas dokumenti) ir diametrāli pretēji, taču tiek attiecināti uz vienā un tai pašā joslā ietilpstošām valstīm, kuras robežojas ar ES un Krieviju. Atšķirību var rezumēt vienā teikumā: ja ES vēlas draugu loku, tad Krievija vēlas klientu loku.²

Abas šīs pretrunīgās politiskās nostādnes aizvien vairāk piesaista sabiedrības un politikas veidotāju uzmanību. Pēc Rožu un Oranžās revolūcijas, Krievijas gāzes kara pret Moldovu, Ukrainu un Gruziju, kā arī pēc nesēn Baltkrievijā notikušā vēlēšanu farsa rodas ļoti būtisks jautājums, kura pamatā ir aizvien pieaugošais EKP austrumu dimensijai veltīto pētījumu apjoms: kur gan ir Kopējā ārējā un drošības politika (KĀDP) un kur ir EDAP misijas, kurām, kā būtu sagaidāms, vajadzētu darboties tādās teritoriāli sašķeltās valstīs kā Moldova un Gruzija?

Meklējot atbildi uz šo jautājumu, atklājam, cik gan dažāda var būt domāšana dažādās ES dalībvalstu galvaspilsētās. Piemēram, kāpēc robežnovērošanas misija (BAM) Moldovā netiek saukta par EDAP misiju, ja tiek apgalvots, ka EDAP darbojas aizvien veiksmīgāk?

Tomēr vai šī neloģiskā pretruna nenorāda uz veco, augstprātīgo domāšanas veidu par ietekmes sfēru noteikšanu ar dažādiem viltīgiem līdzekļiem? Pievēršot uzmanību EKP austrumu dimensijai, mēs redzam KĀDP vājās puses un EDAP operāciju pamatā esošajai filozofijai draudošās briesmas.

Valstij var būt pat izdevīgi atrasties kādā ietekmes sfērā, ja tā to vēlas un uzskata, ka tādējādi tiek sargāta no lielākām valstīm, kuru ietekme nav vēlama. Piemēram, Baltijas valstis pēc tam, kad tika atstātas ārpus NATO pirmās kārtas paplašināšanās austrumu virzienā un nebija drošas par savām izredzēm pievienoties Eiropas Savienībai, 1998. gada 16. janvārī parakstīja "Partnerattiecību un sadarbības hartu starp Amerikas Savienotajām Valstīm un Igaunijas Republiku, Latvijas Republiku un Lietuvas Republiku". Ja nebūtu šīs aizsargājošās drošības protekcijas, ir grūti iedomāties, kā Baltijas valstis varētu atrasties tur, kur tās ir šobrīd.

Tomēr pavisam citādi ir tad, ja viena valsts tiek atdota otrai valstij. Kad *zwischen-raum laender* 1939. gadā tika sadalītas ietekmes sfērās, mēs piedzīvojām to, kā tiek ielikts pamats Otrajam pasaules karam un vēlāk – aukstajam karam.

Ja ES ārpolitikas prioritātes, kā to minēja Solana, ir Balkāni, Tuvie Austrumi un Āfrika, tad kāpēc starp šīm prioritātēm neiekļaut arī EKP austrumu dimensiju? Kāpēc Savienības tuvējās kaimiņvalstis ir mazāk svarīgas nekā Āfrika, Francijas un Lielbritānijas bijušie koloniālie īpašumi? Vācijas valdības CDU-SPD koalīcijas līgumā ASV, Francija, Krievija, Polija un Izraēla ir minētas kā valstis, ar kurām Vācijai ir

2 Hiski Haukula, A problematic 'strategic partnership', *EU-Russian security dimensions*, red. Dov Lynch, Occasional Papers, Nr. 46, ES Drošības studiju institūts, Parīze, 2003.

īpašas attiecības. Tās ir vienīgās valstis, kuras uzsvērtas īpaši; turklāt Polija, Krievija un Izraēla ir jauniešās. Vācijai līdz šim nekad ar šīm valstīm nav bijušas īpašas attiecības.³

Ir patīkami šajā kategorijā redzēt Poliju, taču jautājums ir šāds: kā jaunajā *Ostpolitik* (pēc Šrēdera ēras, kad prioritāte tika dota Krievijai) tiks nogludinātas pretrunīgās intereses un saskaņotas vērtības ar Poliju un Baltijas valstīm, nemaz nerunājot par jaunajām valstīm, "kuras atrodas pa vidu". Nevar nepieminēt to, ka valdības līgumā nav pieminētas Baltijas valstis. Ja Vācijai būs īpašas attiecības ar Krieviju un Poliju, kur būs Baltijas valstu vieta?

Mulsinošs faktors Šrēdera un Putina attiecībās bija tas, ka Vācija izlikās, ka energoresursu darījumi ir tikai biznesa darījumi, un atsevišķas Vācijas Ārlietu ministrijas amatpersonas joprojām uztur šo fikciju valsts politiskajā diskursā. Tomēr šķiet, ka augstākā līmeņa amatpersonas Merkeles valdībā ir nopietni ķērušās pie šī jautājuma risināšanas. Baltijas valstis un Polija kā tranzīvalstis ir zaudējušas manevrētspēju un, ja tiek īstenots plašāks plāns, viegli var nonākt izolācijā. Putina vizītes Ungārijā un Čehijas Republikā marta sākumā un drīz pēc tam arī Alžīrijā (Francijas "tuvās ārzemes"), kuru laikā tika piedāvāti grandiozi darījumi enerģētikas jomā, apliecina, ka Krievija bez jebkādas nožēlas izspēlē enerģētikas politikas kārti; *BBC Radio World News* komentārs par to, ka Putins viesojas bijušajās Varšavas pakta valstīs, piedāvājot izdevīgus enerģētikas projektus apmaiņā pret to, lai šīs zemes atzītu Krievijas ietekmes sfēru valstīs, "kuras atrodas pa vidu", ir ļoti precīzs.

Padarot Ungāriju par Eiropas enerģētikas centru, varētu tikt apieta Ukraina, gluži tāpat kā ar Baltijas jūras cauruļvada projektu varētu tikt apietas Baltijas valstis un Polija. Šīm valstīm tā ir ļoti būtiska problēma, un to nav radījusi šo valstu rīcība.⁴ Pirmā Baltijas valstu reakcija bija panākt vienošanos par kopējas atomelektrostacijas būvēšanu, lai aizstātu padomju laika Ignalīnas staciju, kuras darbība ES spiediena rezultātā tiek pakāpeniski izbeigta. Tomēr vienošanās ir viena lieta, bet darīšana – pavisam cita. Baltijas valstīm ir atšķirīgs viedoklis attiecībā uz Baltijas jūras cauruļvada projektu (Latvija šobrīd vēlas pieslēgumu šim cauruļvadam, lai nenonāktu izolācijā), taču ja Baltijas valstu premjerministri pieprasa, lai ES būtu kopēja enerģētikas drošības politika, un ka tā iekļaujama ES KĀDP, tad vispirms ir jāizveido kopēja Baltijas valstu politika šajās tik stratēģiski svarīgajās jomās.

Šobrīd tas, kā tiks veidota Vācijas jaunā *Ostpolitik* un kā tā mijiedarbosies ar KĀDP un EDAP, ir aktuāls jautājums. Fiasko ar ieroču embargo atcelšanu Ķīnai parādīja, cik maz gan runa ir par otro pīlāru, uz kura ES balstās. Nepārprotami *Ostpolitik* jāveido atjaunoto atlantisko attiecību kontekstā, kā arī saistībā ar Rietumu "saraušanos" Āzijas gadsimtā. Lai gan pašreizējā ASV administrācija atbalsta Eiropas vienotību, problēma ir tā, ka Eiropa uz šo atbalstu neatbild ar pārlieku saskaņotu politiku. Uz to norādīja Kondolīza Raiza savā runā, kuru viņa teica janvārī Džordžtaunas Universitātē un kurā atzīmēja, ka nav pārāk lielas jēgas tam, ka Vācijā ir tikpat daudz ASV diplomātu kā Indijā. Kopīga viedokļa atrašana ar pārējo Eiropu un ASV attiecībā uz valstīm, "kuras atrodas pa vidu", varētu padarīt Eiropu un Rietumus stiprākus un palīdzēt labāk pretoties Krievijas mēģinājumiem panākt, lai ES būtu vairāk atkarīga no Krievijas, nevis Krievija no Eiropas Savienības.

3 Ulrike Guerot, "Merkel's fuzzy foreign policy agenda", *Europe's World*, 2006. gada pavasaris

4 Atis Lejiņš, "Putin, Erdgas und die deutsche Realpolitik", *Handelsblatt*, 2006. gada 16. janvāris.

ES UN KRIEVIJAS ATTIECĪBAS: IZAICINĀJUMI UN PERSPEKTĪVAS PĒC UKRAINAS ORANŽĀS REVOLŪCIJAS

Dr. Dzintra Bungas, Latvijas Ārpolitikas institūta vecākā pētniece

Šķiet, visi ir vienisprātis, ka kopš Oranžās revolūcijas, kas 2004. gada beigās notika Ukrainā, Eiropas Savienības un Krievijas Federācijas¹ politiskās attiecības kopumā ir kļuvušas sliktākas, kaut arī dažās jomās panākts progress. Lai gan ekonomiskās attiecības kopumā ir veidojušās labāk nekā politiskās, pašlaik, 2006. gada sākumā, pastāv nopietnas bažas, ka arī šo attiecību pamati nav tik stabili, kā varētu vēlēties. Dažas problēmas izgaismoja Krievijas un Ukrainas gāzes konflikts, kas kļuva gluži dramatisks 2005. gada decembra beigās. 2006. gada 1. janvārī Krievijas uzņēmums *Gazprom* pārtrauca gāzes piegādi Ukrainai; šāda rīcība ietekmēja gāzes plūsmu ne tikai uz Ukrainu, bet arī uz Rietumeiropas valstīm.² Vēlāk tajā pašā mēnesī samazinājās gāzes piegāde Austrijai, Ungārijai, Itālijai un Horvātijai, un tas radīja vēl lielāku satraukumu, lai gan Krievijas sākotnēji sniegtais paskaidrojums attiecībā uz piegāžu samazinājumiem šķita visai ticams: ārkārtīgi lielā sala dēļ esot paaugstinājies iekšējais pieprasījums.³ Viss iepriekšminētais ir mazinājis Krievijas kā uzticama enerģoresursu piegādātāja labo slavu, kā arī mudinājis Eiropas Savienību pārskatīt tās enerģētikas politiku un vairs tik ļoti nepaļauties uz Krieviju kā enerģoresursu, jo īpaši gāzes, piegādātāju.

Tomēr ES un Krievijas attiecību pasliktināšanās nav saistīta tikai ar nesenajiem notikumiem Ukrainā. Attiecības sāka pasliktināties jau pirms Oranžās revolūcijas. Krievijas centieni ietekmēt Ukrainas politisko dzīvi pirms prezidenta vēlēšanām 2004. gada rudenī, kā arī Oranžās revolūcijas laikā un pēc tās, nenoliedzami padarīja Savienības un Krievijas Federācijas attiecības vēl vēsākas.

1 Šajā rakstā Eiropas Savienība tiks apzīmēta arī kā ES, Savienība un dažviet – Brisele. Krievijas Federācija tiks apzīmēta arī kā Krievija un dažviet – Maskava.

2 *AFP* jau 2006. gada 3. janvārī ziņoja, ka *Gazprom* gāzes piegādes samazinājumu dēļ mazāk gāzes (norādīti procentuāli aiz katras valsts) saņēmušas šādas valstis: Austrija – 33%, Francija – 30%, Vācija – ziņoja par samazinājumu, bet nepublicēja konkrētus datus, Itālija – 24%, Polija – 38,5%, Horvātijai – 33%, Ungārijai – 33%, Slovēnija – 30% un Rumānija – 25%. Šajā sakarā Krievijas varas iestādes vainoja Ukrainu, ka tā it kā esot daļu no tranzītam uz ārzemēm paredzētajiem gāzes resursiem novirzījusi savām vajadzībām. Ukrainas varas iestādes kategoriski noliedza šos pārmetumus (*Interfax*, 2006. gada 3. janvāris).

3 Dažas dienas pēc šā Krievijas sākotnējā paskaidrojuma (*Reuters*, 2006. gada 19. janvāris un *Interfax*, 2006. gada 21. janvāris) sniegšanas *Gazprom* apgalvoja, ka par Centrāleiropai paredzētās gāzes plūsmas samazināšanos pilnībā esot vainojama Ukraina (*Interfax*, 2006. gada 23., 24. un 26. janvāris), kas skarbo laika apstākļu dēļ it kā atsūknējusi daļu gāzes savām pieaugušajām vajadzībām. Vienalga, vai tā ir vai arī nav pilnīga patiesība, jāatgādina: prezidents Putins 2006. gada 16. janvārī *RIA Novosti* apgalvoja, ka gāzes piegāde Eiropai nav atkarīga no Krievijas attiecībām ar Ukrainu un ka iepriekšminētās problēmas ir atrisinātas ar divu janvāra sākumā noslēgto Krievijas un Ukrainas savstarpējo līgumu palīdzību.

Veids, kādā prezidents Vladimirs Putins vada Krievijas Federāciju, pakāpeniski radīja Eiropā vilšanos, kuru izraisīja galvenokārt atšķirīgie uzskati par to, kādiem jābūt Eiropas valstu attiecību pamatprincipiem. ES lielu nozīmi piešķir kopīgām vērtībām, tostarp demokrātijai, cilvēktiesībām, likuma varai, sociālajai kohēzijai, ilgtspējīgai ekonomiskajai attīstībai, tirgus ekonomikai, kā arī brīvai darbaspēka, preču, pakalpojumu un kapitāla kustībai, vienlaikus atzīstot, ka arī valstu intereses ir svarīgas. Savukārt Krievija pēdējā laikā aizvien vairāk uzsver savas intereses un ignorē eiropeiskās vērtības, kaut arī vārdos tās atbalsta. Piemēram, tad, kad vizītē Krievijā bija Vācijas kanclere Angela Merkele, prezidents Putins sniedza šādu paziņojumu preseī: "Krievi paši ir tie, kas visvairāk atbalsta demokrātijas attīstību Krievijā."⁴ Tomēr jau pēc divām nedēļām Putins iestājās par stingru prezidenta varu savā valstī, pretstatot to parlamentārajai varai: "Ņemot vērā ekonomikas attīstību, valstiskuma nostiprināšanos un federālisma principu galīgo noformēšanos, esmu pārliecināts, ka mums nepieciešama stingra prezidenta vara."⁵

Pēc tam, kad 1999. gada 31. decembrī Putins bija kļuvis par prezidentu, radās iespaids, ka viņš mēģina pārvarēt haosu, kas Krievijā dominēja prezidenta Borisa Jeļcina prezidentūras laikā, cenšas nodibināt kārtību un tiecas pēc demokrātiskām reformām. Tas, ka šis priekšstats vismaz daļēji ir maldīgs, apstiprinājās jau Putina kā Krievijas Federācijas prezidenta pilnvaru pirmā termiņa otrajā pusē. Turpmāk, jo īpaši pēc Putina atkārtotās ievēlēšanas 2004. gada 12. martā, Krievijas attīstības kurss pastāvīgi ir radījis visai lielas bažas Rietumos.

To apliecina atklātā vēstule Eiropas Savienības un NATO valstu un valdību vadītājiem, kuru 2004. gada 28. septembrī publicēja 115 prominenti Eiropas un Amerikas politiķi un ārpolitikas eksperti. Vēstules autori norāda:

"...pašreizējā Krievijas vadība atsvešinās no eiroatlantiskās kopienas galvenajām demokrātiskajām vērtībām. Līdz šim Rietumi pārāk bieži ir klusējuši un atturējušies no kritikas cerībā, ka nepareizā virzienā orientētie prezidenta Putina pasākumi būs īslaicīgi un Krievija drīz atgriezīsies uz demokrātiska un prorietumnieciska ceļa... Rietumu līderiem jāatzīst, ka mūsu pašreizējā stratēģija attiecībā uz Krieviju ir neveiksmīga. Mums ar savu politiku nav izdevies Krievijā veicināt tādas demokrātijas attīstību, kādu mēs vēlamies un kādu šis dižs valsts iedzīvotāji pēc visām pārdzīvotajām ciešanām galu galā ir pelnījuši. Ir pienācis laiks, kad mums jāpārdomā, kā un cik lielā mērā mēs saistāties ar Putina Krieviju, un nepāprotami jānostājas Krievijas demokrātisko spēku pusē."

Lai gan starp Rietumu ekspertiem, kuri analizē Krievijas politiku, ir arī tādi, kuri domā pilnīgi pretēji, pēdējā laikā viņi ir palikuši mazākumā. Viens no šiem opozicionāriem ir Vlads Sobells no Daiva pētniecības institūta Anglijā. Viņš uzskata, ka "Krievija veiksmīgi attīsta pati savu demokrātiju un tirgus ekonomiku un aizsargās savus ieguvumus, kuri tagad stabilizējas un ir materializējušies kopš prezidenta Putina nākšanas pie varas".⁶

Specifiskie skaidrojumi attiecībā uz Savienības un Krievijas pašreizējām attiecībām ir daudzi un dažādi. Tos var iedalīt divās plašās kategorijās atbilstoši abu partneru pozīcijai: no vienas puses, situācija Eiropas Savienībā un kā to uztver Krievija, bet no otras puses – situācija Krievijas Federācijā un kā to uztver Eiropas Savienība. Tā kā temats ir plašs, bet laiks un vieta – ierobežoti, šajā pētījumā galvenokārt tiks aplūkota Eiropas Savienība un atspoguļots, kā tā vērtē savas attiecības ar Krieviju. Pētījumā tiks izskatīti gan attiecību politiskie, gan ekonomiskie aspekti, tostarp energoresursu nozīme. Ņemot vērā apskatāmo tematu ciešo iekšējo saistību, strikti nošķirt atsevišķus punktus nav iespējams.

4 *Interfax*, 2006. gada 17. janvāris.

5 *Interfax*, 2006. gada 31. janvāris.

6 Sobell, V. *The re-emerging Russian superpower*. Publicēts 2006. gada 20. janvārī; sk. <http://www.russiaprofile.org/cdi/2006/1/20/3094.wbp>.

Ciktāl tas būs iespējams un nepieciešams, pētījumā ļoti īsi tiks raksturotas ES un Krievijas attiecības tieši no Krievijas redzespunkta. Uzsvars tiks likts uz mūsdienām. Nobeigumā tiks ieskicēti daži virzieni, kādos ES un Krievijas attiecības varētu attīstīties turpmākajā piecu līdz desmit gadu periodā, un izteiktas prognozes par to, kā turpmākā notikumu attīstība varētu ietekmēt Baltijas valstis, jo īpaši Latviju. Tā kā pašreizējais Eiropas Savienības un Krievijas Federācijas partnerattiecību un sadarbības līgums beigsies 2007. gadā, visā pētījumā tiks izgaismoti jautājumi un apstākļi, kurus būtu jāapsver laikā, kad jādoma par jauna pamatlīguma tekstu, kas varētu noteikt ES un Krievijas turpmākās attiecības un ko Brisele varētu piedāvāt Maskavai.

PAŠREIZĒJAIS STĀVOKLIS EIROPAS SAVIENĪBĀ

Eiropas Savienība vēl joprojām pielāgojas 2004. gada 1. maijā notikušajai paplašināšanai, kuras rezultātā tās dalībvalstu skaits pieauga no 15 līdz 25. To skaidri apliecina ES pūliņi panākt vienošanos par to, kā efektīvi risināt būtiskus iekšējos jautājumus, piemēram, par budžetu un darbaspēka brīvu kustību, kā arī svarīgus ārējo attiecību jautājumus, piemēram, par kopīgu politiku attiecībā uz Krieviju.

Turklāt centieni nodrošināt tiesisku pamatu ES ar 25 vai vairāk dalībvalstīm, kā arī skaidri un izsmeļoši formulēt, kas tad īsti ir Savienība un ko tā simbolizē, nonāca strupceļā 2005. gada pavasarī, kad lielākā daļa Francijas un Nīderlandes iedzīvotāju referendumā noraidīja Konstitucionālo līgumu. Tad visas ES dalībvalstis tika lūgtas iesaistīties diskusijās par to, kā rīkoties tālāk. Diskusijas tomēr nav viešas skaidrību jautājumā par Savienības nākotni, un šī nenoteiktība vēl jo vairāk padziļināja sajūtu, ka Briseles amatpersonas ir zaudējušas kontaktu ar cilvēkiem, kurus tās būrībā pārstāv un kuru labā tām jāstrādā, un ka pati Savienība ir aizgājusi tālu, tālu prom no cilvēkiem, kuri dzīvo kādā parastā Eiropas pilsētā. Eiropas Komisija apzinās šīs problēmas un meklē to risinājumus, taču rezultāti līdz šim ir pieticīgi. ES Austrijas prezidentūra ir paziņojusi, ka cenšies novērst šo plaisu starp organizāciju un iedzīvotājiem un izvest ES no strupceļa, kurā tā nonākusi sava daļēji ratificētā Konstitucionālā līguma dēļ. 2006. gada janvāra vidū Eiropas Parlaments pieņēma rezolūciju par turpmākajām diskusijām sakarā ar Konstitucionālo līgumu, lai tas varētu stāties spēkā 2009. gadā.⁷ Bet kā tas varētu notikt – tur joprojām trūkst receptes.

Tātad ES 2006. gada sākumā ir daudz lielāka organizācija, nekā bija pirms diviem gadiem. Tās reģionālās un globālās intereses arī ir paplašinājušās un ir daudz skaidrāk definētas. Eiropas Kaimiņu politikas (EKP) īstenošana sākās uzreiz pēc EKP stratēģiskā dokumenta pieņemšanas 2004. gada 12. maijā. Šī politika, kas paredz "draugu loka" veidošanu ap Savienību, ir vērsta ne tikai uz valstīm, kas robežojas ar ES, bet arī uz tālākām valstīm, proti, Tuvo Austrumu, Kaukāza un Ziemeļāfrikas valstīm.⁸ Plānots, ka līdzīgi EKP darbosies arī ES Austrumu ārējās robežas reģionu tīkls (NEEBOR). Šī iniciatīva ir vērsta "no apakšas uz augšu" un aptver 40 pārrobežu reģionus. Pirmais seminārs notika 2005. gada 8. decembrī Briselē. NEEBOR mērķis ir uzlabot sadarbību visā ES 5500 kilometrus garās austrumu robežas joslā, novērst jaunu sadalošo līniju rašanos un nodrošināt labklājības un harmonijas telpu pēc Savienības paplašināšanās 2004. gadā.⁹

7 Detalizētāka un aktualizēta informācija par Konstitucionālo līgumu atrodama interneta mājaslapā <http://www.euractiv.com/Article?tcaturi=tcu:29-151769-16&type=News>.

8 Aktualizēta pamatinformācija atrodama EKP mājaslapā http://europa.eu.int/comm/world/enp/index_en.htm; diskusija par EKP attīstību atrodama Dzintras Bungas rakstā "ES un NATO: to politika attiecībās ar kaimiņvalstīm, īpaši Centrāleiropā un Kaukāza reģiona dienvidos, kā arī ar Krievijas Federāciju". *Paplašinātā Eiropa un tās kaimiņu politika: Austrumu dimensija*, Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2004, 6.-23. lpp.

9 Sīkāka informācija par NEEBOR (Network of Eastern External Border Regions) atrodama interneta mājaslapā http://www.cor.eu.int/conferences/08_12.pdf un [http://www.vucpo.sk/ganet/vuc/po/portal.nsf/wdoc/71934dad099660b5c12570c300605e74/\\$FILE/Draft%20founding%20declaration%20version%205.doc](http://www.vucpo.sk/ganet/vuc/po/portal.nsf/wdoc/71934dad099660b5c12570c300605e74/$FILE/Draft%20founding%20declaration%20version%205.doc).

Sniedzot komentārus par Savienības interesēm attiecībā uz tās kaimiņvalstīm, Marks Franko, kas vada Eiropas Komisijas delegāciju Krievijā, žurnālistiem Maskavā paskaidroja, ka Eiropas Savienība atzīst Krievijas likumīgās intereses Neatkarīgo Valstu Savienības teritorijā un vēlas sadarboties ar dažādām valstu apvienībām šajā reģionā, tomēr bijušās padomju republikas ir arī ES kaimiņi un tādēļ Savienība ir ieinteresēta ar šīm valstīm veidot labas un draudzīgas kaimiņattiecības.¹⁰ Runājot par ES globālajām interesēm, Eiropas Savienības Padomes ģenerālsekretārs un augstais pārstāvis Eiropas Kopējās ārējās un drošības politikas jomā Havjers Solana apgalvoja, ka ES ārpolitikas prioritātes 2006. gadā esot Balkāni, Tuvie Austrumi un Āfrika.¹¹

Skaidrs, ka ES ir savs nākotnes redzējums, kas sniedzas pāri tās robežām. Ņemot šo faktu vērā, tomēr nedrīkst aizmirst, ka 2006. gada sākumā ES vēl joprojām savus pūliņus velta tam, lai pati kļūtu par konsolidētu un vienotu organizāciju. Tādējādi šķiet, ka Eiropas Savienība, lai arī cik lielas būtu Konstitucionālā līguma izstrādātāju cerības un tās līderu ambīcijas, pagaidām vēl nav spējīga kļūt par tik ietekmīgu globālo spēku, kā vēlētos tās līderi.

... UN KRIEVIJĀ

Pārmaiņas notiek arī Krievijas Federācijā. Kopumā šīs Krievijā notiekošās pārmaiņas ļoti atšķiras no tām, kas notiek Eiropas Savienībā, lai gan tiklab ES, kā arī Krievija vienlīdz cenšas kļūt par īpaši nozīmīgu spēku globālajā arēnā.

Raugoties uz Krieviju no Rietumu redzespunkta, īpaši uzkrītoša ir ekonomiskās stabilitātes palielināšanās no vienas puses, un aizvien pieaugošais politiskais autoritārisms¹² no otras puses. Par autoritārismu liecina sistemātiska demokrātijas ierobežošana civilajā sfērā, atgriešanās pie tradicionālās, "no augšas uz leju" vērstās federālās sistēmas (t. i., pie "vertikālās varas"), stingrāka valsts kontrole pār ekonomiku un pastāvīgā sliekšme izmantot spēku kā līdzekli konflikta atrisināšanai Čečenijā un citur Krievijas Federācijas robežās. Šāds viedoklis valda arī pašā Krievijā. Pēc bijušā Padomju Savienības vadītāja Mihaila Gorbačova vārdiem, "Krievija mūsdienās atgādina Brežņeva ēru, kas noveda pie neostalīnisma, proti, stalīnisma bez politiskām represijām, bet ar cilvēku vajāšanu un totālu kontroli."¹³

Tajā pašā laikā Krievija ne tikai vēlas no jauna integrēt bijušo padomju telpu un atgūt savu dominējošo stāvokli tajā, bet arī paplašināt savas ietekmes sfēru ārpus bijušās PSRS robežām. Neatkarīgo Valstu Savienībai kļūstot aizvien neefektīvākai, tiek veidotas jaunas reģionālās organizācijas, piemēram, Kolektīvā drošības līguma organizācija, Šanhajas sadarbības organizācija un Eirāzijas ekonomiskā kopiena. Tādējādi Maskava cenšas nostiprināt savu kā vadošā spēka pozīciju arī Eirāzijā.

Savas otrās prezidentūras laikā Putins ir ļoti pūlējies paplašināt Krievijas saites gan ar Rietumvalstīm, gan arī Tuvo Austrumu un Āzijas valstīm un organizācijām, jo īpaši Ķīnu, Indiju un Japānu.¹⁴ Turklāt

10 *Interfax*, 2006. gada 5. janvāris.

11 Solanas 2005. gada 26. septembrī Drošības pētījumu institūtā Parīzē teiktās runas par ES ārpolitikas prioritātēm 2006. gadam pilnais teksts atrodams interneta mājaslapā <http://www.iss-eu.org/activ/content/speech05-10.pdf>.

12 Krievijas pašreizējo noslieci uz autoritārismu žurnālā *Slovo/Word* analizējis profesors Vladimirs Kantors, vadošais Maskavas filozofs un Zinātnu akadēmijas žurnāla *Voprosy filosofii* redaktors; sk. <http://magazines.russ.ru/slovo/2005/48/kal>.

13 Gorbačovs teica runu apaļā galdā konferencē, kas notika Maskavā par godu Komunistiskās partijas XX kongresa 50. gadadienai; sk. *Interfax*, 2006. gada 16. februāris.

14 Sk. Sergeja Karaganova plaša spektra eseju *New Contours of the World Order*, žurnāls *Russia in Global Affairs*, 2005. gada oktobris-decembris; <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/13/963.html>. Sk. arī Krievijas Zinātnu akadēmijas Starptautisko ekonomisko un politisko pētījumu institūta locekļa Sergeja Kolčina rakstu "Davos: Russia is looking East", ko 2006. gada 31. janvārī publicēja *RIA Novosti*. Pēc Kolčina vārdiem, Krievija vēlas būt par galveno globālās enerģētikas stabilitātes garantētāju; šajā nolūkā Krievija pārvērtē globālā enerģijas patēriņa reālo situāciju un sava eksporta intereses un skatu vērš uz Austrumiem, jo īpaši uz Indiju un Ķīnu.

viņš vēlas pierādīt, ka Krievija ir spējīga prasmīgi tikt galā ar saviem pienākumiem arī pie G-8 stūres un pelnījusi kļūt par pilntiesīgu Pasaules tirdzniecības organizācijas locekli. Tajā pašā laikā Kremļa pilnībā apzinās, ka Krievija ir PSRS pēctece. Vēloties panākt, lai mūdienu Krievijai būtu tāds pats lielvalsts statuss, kāds reiz bija Padomju Savienībai, prezidenta Putina valdība cenšas veidot Krievijas Federāciju par pasaules mēroga spēku. Visas šīs ambīcijas galvenokārt tiek īstenotas ar ekonomisku un politisku, nevis militāru līdzekļu palīdzību; pēdējā laikā bieži praktizētais instruments ir energoresursi.¹⁵

ES UN KRIEVIJAS ATTIECĪBAS REGULĒJOŠIE PAMATDOKUMENTI UN IETVARŠ

Eiropas Savienībai nav vienotas, visaptverošas un pilnībā koordinētas politikas attiecībā uz Krieviju. Patiesībā Savienības attiecības ar Krieviju ir atkarīgas gan no dažādām politiskām nostādnēm, ko diktē Brisele, gan no tām, ko formulē un īsteno katra atsevišķā dalībvalsts.¹⁶ Individuālo politiku nosaka katras valsts intereses, un tā atspoguļo konkrētās valsts vēsturisko pieredzi ne tikai saistībā ar Krievijas Federāciju, bet arī – un jo īpaši – ar Padomju Savienību. Tādējādi vairākums ES jauno dalībvalstu, kuras reiz bija vai nu Varšavas pakta, vai Padomju Savienības locekles, pret Krieviju izturas daudz piesardzīgāk un kritiskāk nekā lielākā daļa no Savienības 15 vecajām dalībvalstīm.

Lai arī aicinājumi veidot saskaņotu un kopīgu politiku attiecībā uz Krieviju atkal tika pausti aizvien skaļāk pēc Savienības paplašināšanās 2004. gada maijā, un aktivitātes šajā virzienā 2006. gada janvārī ir kļuvušas intensīvākas, ES joprojām ir tālu no vienprātības par to, kādai šai politikai vajadzētu būt un kā tai būtu jāatšķiras no agrākajiem līgumiem starp Savienību un Krieviju un konceptuālajiem dokumentiem (tostarp arī no Kopējās stratēģijas attiecībā uz Krieviju, kuru ES pieņēma 1999. gadā un kuras termiņš beidzās 2004. gadā¹⁷). Faktu, ka Savienībai attiecībā uz Krieviju nav vienotas politikas un ES dalībvalstīm par Krieviju ir dažādi uzskati, neignorē arī Maskava, kas mēdz šīs atšķirības izmantot Krievijas interešu sekmēšanai Eiropā.

Pēc informācijas, kas atrodama Savienības mājaslapā par attiecībām ar Krieviju,

“ES galvenais mērķis ir sadarboties ar Krieviju, lai veidotu tādu patiesu stratēģisku partnerību, kas balsītos uz kopīgām interesēm un vērtībām, kuras abas puses apņēmušās ievērot attiecīgu starptautisko organizāciju, piemēram, ANO, Eiropas Padomes un EDSO ietvaros, kā arī savstarpējās attiecībās, proti, div-

15 Kā rāda Baltijas valstu pieredze, Krievija jau kopš 1990. gada ir izmantojusi savus energoresursus nolūkā ietekmēt kaimiņvalstu ārpolitiku un drošības politiku. Sk. Keith C. Smith, *Russian Energy Politics in the Baltics, Poland, and Ukraine. A New Stealth Imperialism?*, Vašingtona, Kolumbijas apgabals: Stratēģisko un starptautisko pētījumu centrs, 2004. gada decembris. Sk. arī Alexander Rahr rakstu *Wohin steuert Putin Russland?*, *GUS Barometer*, Nr. 38, Berlīne: Körber-Zentrum Russland, 2005. gada jūlijs, <http://www.dgap.org/Publikationen/GUS-Barometer/>. Komentējot ārvalstu novērotāju izteikumus par to, ka Maskava savu ekonomisko varu izmanto pašas politisko interešu sekmēšanai, Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs iebilda, ka "pēc šādas interpretācijas iznāk, ka Krievija ir pārkāpusi visus starptautisko tiesību noteikumus. Patiesībā tas, ka valsts ārpolitikā izmanto savus ekonomiskos resursus, nav nekas ārkārtējs. Gluži pretēji – ikvienai normālai valstij vajadzētu izmantot savas priekšrocības, gan ekonomiskās, gan citas, lai īstenotu tādu ārpolitiku, kas atbilstu tās drošības interesēm un dzīves līmeņa paaugstināšanas interesēm." (*Interfax*, 2006. gada 20. janvāris).

16 Šo viedokli neatbalsta Eiropas Savienības Padomes ģenerālsekretārs un augstais pārstāvis Eiropas Kopējās ārējās un drošības politikas jomā Havjers Solana. Diskusijās pēc viņa runas par ES ārpolitikas prioritātēm 2006. gadam, kas tika teikta 2005. gada 26. septembrī Drošības pētījumu institūtā Parīzē, Solana apgalvoja, ka "Četru kopējo tēlpu" koncepcija iekļaujas Savienības kopējā politikā attiecībā uz Krieviju.

17 Sk. *Common Strategy on Russia* <http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/ceeca/com_strat/index.htm>. Maskava uz to atbildēja 1999. gadā ar *Russian Medium-Term Strategy on EU relations* <http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russian_medium_term_strategy/index.htm>.

Sk. arī izcilo pētījumu *EU – RUSSIA RELATIONS: Interests and Values – A European Perspective*; tas autors ir Rolfs Šite (Rolf Schütte) un to 2004. gada decembrī publicēja Kārnegi Starptautiskais miera fonds. Šis pētījums tiks minēts arī turpmākajās zemteksta piezīmēs, norādot autora uzvārdu.

pusēja partnerattiecību un sadarbības līguma ietvaros: šajā sakarā runa galvenokārt ir par demokrātijas, cilvēktiesību, likuma varas un tirgus ekonomikas principiem.”¹⁸

Attiecības sākās kā partnerība, taču pēdējos gadus abas puses tās dēvē par stratēģisko partnerību. Šādas terminoloģiskas izmaiņas norāda uz attiecību uzlabošanu, tomēr oficiāla paziņojuma, kas šādu interpretāciju apstiprinātu, pagaidām nav bijis. Tāpēc joprojām nav skaidrs, kas tiek domāts ar terminu “stratēģiska partnerība” vai “patiesa stratēģiska partnerība”. Šajā pētījumā mēs tomēr šo terminoloģijas problēmu nerisināsim, bet veltīsim uzmanību galvenajiem elementiem, kas atbilstoši abu pušu apstiprinātajiem dokumentiem veido to pašreizējās attiecības.

No visiem divpusējiem ES un Krievijas attiecības regulējošajiem dokumentiem (tos visus var iedalīt aptuveni četrās kategorijās) galvenais ir starp Eiropas Savienību un Krievijas Federāciju noslēgtais **Partnerattiecību un sadarbības līgums (PSL)**; šo līgumu apsprieda un par to vienojās abu pušu pārstāvji, un tas stājās spēkā 1997. gada decembrī.¹⁹ Vēlāk ES paplašināšanās rezultātā līgumam tika pievienoti divi protokoli: pirmais attiecas uz Zviedriju, Somiju un Austrijas iestāšanos Eiropas Savienībā un stājās spēkā 2000. gadā.²⁰ Otrais attiecas uz Kipru, Čehijas Republiku, Igauniju, Ungāriju, Latviju, Lietuvu, Maltu, Poliju, Slovēniju un tas tika pieņemts 2004. gada 27. aprīlī – īsi pirms 2004. gada 1. maijā paredzētās minēto valstu pievienošanās ES. Pēdējā mirklī radās sīvas diskusijas, jo Krievija nebija ar mieru izturēties vienādi pret visām ES locekļiem, gan vecajām, gan jaunajām. ES noraidīja šādu diferencēšanu un uzstāja, ka PSL ar Krieviju vienādi jāattiecas uz visām ES dalībvalstīm.²¹

Pamatdokumentu veido 112 panti. Līgums nosaka plaša mēroga sadarbības vadlīnijas un attiecas uz daudzām specifiskām jomām, tostarp politisko dialogu; preču un pakalpojumu tirdzniecību; uzņēmējdarbību un investīcijām; sadarbību finanšu un tieslietu jomā; zinātni un tehnoloģijām; izglītību un apmācību; sadarbību enerģētikas, kodoljautājumu un kosmosa jomā; vidi; transportu; kultūru; kā arī sadarbību nelikumīgu darbību novēršanai. Tomēr lielākā daļa pamatteksta un pievienoto materiālu attiecas uz specifiskiem ekonomiskās sadarbības aspektiem.²²

Ievadā un pirmajos divos pantos nepārprotami noteikts, ka partnerība ir balsfīta uz kopīgām vērtībām; saskaņā ar 2. pantu: “Demokrātisko principu un cilvēktiesību ievērošana, kā tā definēta konkrēti

18 Sk. ievada otro rindkopu http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/intro/index.htm.

19 ES un Krievijas PSL tika izstrādāts 1994. gadā, bet ratificēts 1997. gadā; pilns teksts atrodams http://europa.eu.int/comm/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdf. Tā kā šis bija pirmais šāda veida līgums starp Savienību un kādu atsevišķu valsti, tas kalpoja par paraugu pārējiem PSL, kas vēlāk tika parakstīti ar citām valstīm. Otrais PSL tika noslēgts ar Ukrainu un stājās spēkā 1998. gada martā.

20 Sk. http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/intro/index.htm.

21 2004. gada 27. aprīļa protokols ietver arī šādus Krievijai īpaši aktuālus jautājumus: alumīnija un tērauda eksports, antidempings, veterinārie sertifikāti, lauksaimniecības produkti, kodolmateriāli, preču tranzīts uz Kaļiņingradu, nekādi ES ierobežojumi attiecībā uz fosilā kurināmā un elektroenerģijas importu no Krievijas, ilgtermiņa līgumu atzīšana enerģētikas jomā, trokšņaino lidmašīnu izmantošanas pakāpeniska pārtraukšana, atvieglota vīzu procedūra starp Krieviju un topošajām dalībvalstīm, bezvīzu ceļošana kā ilgtermiņa perspektīva, personu atpakaļuzņemšanas līgums un netieša atsauce – pieminot cilvēktiesību un minoritāšu aizsardzību – uz krievvalodīgo minoritātes situāciju Baltijas valstīs. Sk. http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russia_docs/protocol_0404.htm un http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russia_docs/js_elarg_270404.htm.

22 Tomēr viss līgums ir samērā juceklīgs dažādos laikos pieņemtu dokumentu kopums. Pamatlīgumam ir pievienoti vairāki papildu dokumenti (tostarp 1. protokols par kontaktgrupas ogļu un tērauda jautājumos izveidi un 2. protokols par savstarpējo administratīvo palīdzību muitas likumdošanas aktu pareizā piemērošanā); 10 pielikumi, nobeiguma akts, kurā ietvertas kopīgas deklarācijas un vēstulu apmaiņa par konkrētiem pamatlīguma pantiem. Citi dokumenti, piemēram, 2004. gada aprīlī pieņemtie kārtības noteikumi, kas regulē ar PSL saistīto strīdu risināšanu, ir publicēti atsevišķi.

Helsinku nobeiguma aktā un Parīzes hartā par jauno Eiropu, ir abu pušu iekšpolitikas un ārpolitikas pamats un būtisks partnerības un šā līguma elements.”²³

Tālāk PSL nosaka abu pušu attiecību institucionālo ietvaru. Savienības un Krievijas regulāro kontaktu un kopējo aktivitāšu apjoms ir ļoti plašs un ietver:

- divus sammitus katru gadu;
- Sadarbības padomi, kura 2003. gada maijā Sanktpēterburgā notikušā sammita laikā tika pārdēvēta par Pastāvīgo sadarbības padomi;
- Sadarbības komiteju (augstākā līmeņa amatpersonas) ar deviņām apakškomitejām;
- Parlamentu sadarbības komiteju;
- plašas iespējas veidot augsta līmeņa politisko dialogu.²⁴

PSL nodrošina ES un Krievijas attiecību tiesisko pamatu desmit gadu garumā. Tomēr tā saturs vairs pietiekami adekvāti un skaidri neatspoguļo pašreizējo attiecību apjomu un virzienu. Ņemot vērā ar PSL saistīto dokumentu dažādo saturu, pastāv akūta nepieciešamība pēc “jumta” dokumenta, kas sniegtu pārskatu par dažādiem spēkā esošajiem līgumiem un no jauna skaidri definētu sadarbības pamatprincipus. Tādējādi 2007. gadā abām pusēm būs jālemj par to, vai pašreizējo dokumentu pagarināt vēl uz vienu gadu vai to grozīt, vai arī pašos pamatos pārskatīt savstarpējās attiecības un izstrādāt pavisam jaunu līgumu.

Vēl viens nozīmīgs dokuments, kurš regulē Krievijas un Savienības attiecības, kuru abas puses izstrādāja kopīgi un par kuru savstarpēji vienojās, ir Četru kopējo telpu koncepcija. Tā mērķis ir stiprināt sadarbību pašreizējā Partnerattiecību un sadarbības līguma ietvaros. Atšķirībā no PSL, kurā tik daudzi panti ir veltīti ekonomiskās sadarbības elementiem, Četru kopējo telpu koncepcijā lielāks uzsvars likts uz dažādiem eiropisko vērtību veicināšanas un īstenošanas aspektiem. Četras šīs koncepcijas sastāvdaļas – kopēja ekonomiskā telpa, kopēja brīvības, drošības un tiesiskuma telpa, kopēja telpa sadarbībai ārējās drošības jomā un kopēja pētniecības un izglītības (neizslēdzot kultūru) telpa – atgādina par tā sauktajiem pīlāriem, uz kuriem balstās Eiropas Savienība.²⁵ Koncepciju ES un Krievijas līderi apstiprināja sammitā 2003. gada maijā Sanktpēterburgā. Divus gadus vēlāk, 2005. gada maijā, sammitā Maskavā tika pieņemtas tā sauktās Ceļa kartes, kas izvirza konkrētus mērķus un nosaka specifiskus pasākumus, kuru rezultātā kopējām telpām galu galā būtu jāklūst par realitāti.

Pirms nākamā sammita, kas notika 2005. gada oktobrī Londonā, Eiropas Komisijas prezidents Žozē Manuels Barozu ar lielu entuziasmu paziņoja:

“Mūsu ciešā draudzība ar Krieviju ir spērusi vēl vienu nozīmīgu soli uz priekšu. Mēs sāksim īstenot Četru kopējo telpu koncepciju un tādējādi vēl vairāk nostiprināsim savas attiecības. Līgumi par vīzu procedūras atvieglojumiem un personu atpakaļuzņemšanu ļoti uzskatāmi parādīs tās konkrētās priekšrocības, ko mūsu pilsoņiem var sniegt Eiropas Savienības un Krievijas attiecības.”²⁶

Lai arī Barozu izteikumi var radīt pārāk pozitīvu iespaidu par Četru kopējo telpu koncepcijas īstenošanas patieso mērogu, kā arī par Briseles un Maskavas attiecībām, Londonas sammitā tika panākts zināms progress vīzu ierobežojumu mazināšanā, kā arī ar personu atpakaļuzņemšanu saistīto un dažu nozīmīgu ekonomisko jautājumu risināšanā. Sammita priekšvakarā savu pirmo sesiju noturēja

23 Sk. http://europa.eu.int/comm/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdf.

24 Pārskats par ES un Krievijas kopīgām aktivitātēm atrodams <http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/intro/index.htm>.

25 Detalizētāka informācija atrodama http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/intro/index.htm.

26 Sk. http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/summit_10_05/index.htm.

Pastāvīgās partnerības padome enerģētikas jautājumos; tās dalībnieki uzmanību pievērta sadarbībai energodrošības, energoefektivitātes, enerģētikas infrastruktūras un investīciju jomām, kā arī enerģijas tirdzniecības jautājumiem. 2005. gada decembrī Eiropas Komisijas viceprezidents un komisārs Ginters Ferhoigens un Krievijas rūpniecības un enerģētikas ministrs Viktors Hristenko parakstīja dokumentus, ar kuriem tika izveidoti divi pastāvīgi ietvari būtisku līdž galam nenokārtotu jautājumu risināšanai, proti, runa ir par regulējošu dialogu, kas veicinātu tehnisko noteikumu saskaņošanu attiecībā uz rūpniecības precēm, kā arī dialogu par rūpniecības un uzņēmējdarbības politiku, kas uzlabotu administratīvo, reglamentējošo un investīciju vidi uzņēmumiem, kuri darbojas Krievijā. To uzskata par svarīgu soli, kas tuvina tādas kopējās ekonomikas telpas izveidi, kurā būtu daudz atvērtāks un integrētāks tirgus starp Savienību un Krievijas Federāciju. Ferhoigens uzsvēra, ka šie dialogi ir paredzēti kā "praktiski mehānismi tirdzniecības un investīciju barjeru novēršanai un tādējādi veicinās gan ES, gan Krievijas ekonomikas konkurētspēju".²⁷

Trešā kopīgi izstrādāto dokumentu kategorija, par kuriem abas puses ir vienojušās un kuri regulē sadarbību, ir ES un Krievijas sammitos pieņemtie paziņojumi par kopīgi apspriestajiem jautājumiem.²⁸ Kopīgie paziņojumi, kaut arī ir formulēti ļoti diplomātiski, tomēr atspoguļo, cik lielā mērā abas puses sadarbojas un ir vienojušās konkrētos jautājumos.

Ceturtajā kategorijā ietilpst savstarpējie līgumi, kas attiecas uz ES sniegto palīdzību, jo īpaši TACIS (tehniskā palīdzība Neatkarīgo Valstu Savienībai) programmas ietvaros. Kopš 1991. gada TACIS ietvaros Krievijai ir piešķirti 2,6 miljardi eiro projektiem, kas veicina pāreju uz tirgus ekonomiku un nostiprina demokrātiju un likuma varu. Salīdzinājumā ar PSL, Četru kopējo telpu koncepciju un sammitu paziņojumiem šie līgumi ir ļoti praktiski.

MIJIEDARBĪBAS RAKSTURS UN APJOMS:

Eiropas Savienības un Krievijas Federācijas attiecības ir plašas un daudzveidīgas, tādēļ ar izaicinājumu jārēķinās ikvienam, kas tās mēģina pēfīt. Viena loģiska pieeja ES un Krievijas savstarpējās mijiedarbības apjoma raksturošanai būtu Četru kopējo telpu ietvara izmantošana. Bet, tā kā četras kopējās telpas vēl joprojām ir attīstības stadijā un šī koncepcija tiecas būt ļoti aptveroša, šāds ietvars mūs aizvestu pārāk tālu prom no šā pētījuma galvenajiem punktiem. Tādēļ mēs turpmāk turēsimies pie divām ļoti vispārīgām kategorijām: divpusējām un daudzpusējām attiecībām, kā arī politiskajām un ekonomiskajām attiecībām (īpaši uzsverot energoresursu nozīmi).

divpusējas...

Vārds "divpusējs" parasti nozīmē, ka ir divas puses, un šajā gadījumā tās ir Savienība un Krievija. Divpusējo attiecību formālais pamats un apjoms īsumā tika aprakstīts iepriekšējā sadaļā.

un daudzpusējas

Daudzpusējās attiecībās šajā gadījumā ir iesaistītas Krievija, Savienība un viena vai vairākas trešās puses – vai nu valstis, vai organizācijas. Viens no aktuālākajiem daudzpusējo attiecību piemēriem ir patlaban notiekošā diskusija, kurā iesaistītas dažādas valstis un organizācijas, kuras cenšas vienoties par kopīgiem pasākumiem, lai neļautu Irānai kļūt par kodolvalsti. Vēl viens piemērs ir **Ziemeļu**

27 <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/05/1547&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.

28 Kopš 2000. gada sammitos pieņemtie paziņojumi presi un plašākai sabiedrībai par kopīgi apspriestajiem jautājumiem atrodamī mājas lapā < http://ec.europa.eu/comm/external_relations/russia/intro/summit.htm >.

dimensijas programma. Vēlēdamās palielināt Eiropas Savienības interesi par Ziemeļeiropu, Somija ar savu viedokli par to, kā tas būtu panākams, iepazīstināja Eiropas Savienības Padomi tās 1997. gada decembra sanāksmē Luksemburgā. Somi savu iniciatīvu nodēvēja par Ziemeļu dimensiju (ZD). Vēlāk šī visai miglainā vīzija pārvērtās par koncepciju, kas ietvēra daudzas konkrētas idejas, un līdz 1999. gadam tai jau bija izstrādātas pašai savas vadlīnijas un pasākumu saraksts. Šie pasākumi aptver plašu jautājumu loku, sākot ar cilvēkresursiem un veselību, uzņēmējdarbību un infrastruktūru, pārrobežu sadarbību un reģionālo attīstību un beidzot ar vidi un kodoldrošību. Daļība Ziemeļu dimensijas programmā attiecas ne tikai uz ES dalībvalstīm vai konkrētu, ierobežotu ģeogrāfisko teritoriju: "koncepcija aptver plašu un daudzveidīgu ģeogrāfisko teritoriju, kas plešas no Arktikas un Subarktikas līdz Baltijas jūras dienvidu krastiem un no Krievijas ziemeļrietumu reģiona austrumos līdz pat Islandei un Grenlandei rietumos."²⁹ Turklāt Amerikas Savienotās Valstis un Kanāda piedalās kā novērotājas. Tāpat Ziemeļu dimensijas programmā ir iesaistītas tādas reģionālās organizācijas kā Baltijas jūras valstu padome, Barenca jūras Eiroarktikā padome un Arktiskā padome, kā arī Ziemeļvalstu Ministru padome un starptautiskās finanšu organizācijas, kuras aktīvi darbojas Ziemeļeiropā.

ZD aktivitātes attiecībā uz Krieviju un arī pašā Krievijā (šajā gadījumā tās galvenokārt ir koncentrētas uz ziemeļrietumu reģioniem un Kaļiņingradu)³⁰ tiek īstenotas Partnerattiecību un sadarbības līguma ietvaros. Pavisam drīz šie pasākumi tiks oficiāli atzīti arī saistībā ar Četrām kopējām telpām. To paredz "Vadlīnijas politiskās deklarācijas un politikas pamatdokumenta izstrādāšanai attiecībā uz Ziemeļu dimensijas politiku no 2007. gada", kuras tika apstiprinātas ZD ministru sanāksmē Briselē 2005. gada novembrī. Minētais politiskais dokuments tiks izstrādāts 2006. gadā un stāsies spēkā 2007. gadā. Tiek plānots, ka tas noteiks "ES ziemeļu daļas un Krievijas kopējo telpu kopīgu reģionālo politiku, vienlaikus saglabājot atsevišķas specifiskas iezīmes, t. i., pilnvērtīgu Norvēģijas un Islandes līdzdalību, īpašas uzmanības veltīšanu vides un veselības jautājumiem, vietējo tautu aizsardzību utt."³¹

Kā liecina ZD ietvaros īstenotie plašie pasākumi, no visiem Četru telpu koncepcijas aptvertajiem aspektiem ES un Krievijas attiecību politiskajiem un ekonomiskajiem aspektiem tajos vienmēr piešķirta liela nozīme. Tādēļ vispirms īsumā apskafisim abu pušu sadarbību ekonomiskajā un pēc tam arī politiskajā perspektīvā.

EKONOMISKĀ PERSPEKTĪVA

Eiropas Savienība sākotnēji tika dibināta kā ekonomiskās sadarbības organizācija. Tikai pamazām tā attīstījās kā politisks spēks, kļūstot par organizāciju, kas var lepoties ar to, ka ir vienota uz kopīgu vērtību pamata. Tomēr mūsdienā Krievija drīzāk respektē Savienības ekonomisko potenciālu, nekā tās politisko ietekmi. Vācijas diplomāts Rolfs Šite (*Rolf Schuette*) atzīmē, ka

"Krievijas primārais mērķis vienmēr ir bijis iegūt ES atbalstu Krievijas ekonomikas modernizēšanai un integrēšanai pasaules ekonomikā (tostarp panākot Krievijas līdzdalību Pasaules tirdzniecības organizācijā), kā arī nodrošināt tirgu savām precēm. Prezidents Putins uzskata, ka Krievijas ekonomikas modernizācija ir ļoti būtiska, lai Krievija atgūtu starptautiski respektētas varas statusu [...] Tomēr, šķiet, Putins apzinās, ka ātra Krievijas modernizācija nav iespējama, nesadarbojoties ar ekonomiski un tehnoloģiski attīstītajiem

29 Sk. ES mājaslapu par Ziemeļu dimensiju http://europa.eu.int/comm/external_relations/north_dim/index.htm.

30 Lai gan Kaļiņingrada neapšaubāmi ir daļa no Ziemeļu dimensijas aptvertās ģeogrāfiskās teritorijas, ar šo reģionu saistītie jautājumi nekad nav bijusi ekskluzīva ZD joma. Šie jautājumi ir apspriesti ar Krieviju visu triju ES pīlāru kontekstā, un tos risinājušas dažādas institūcijas un varas iestādes; tie ir tādi jautājumi kā, piemēram, reģiona ekonomiskā attīstība (laika posmā no 1991. gada līdz 2002. gadam ES ar TACIS starpniecību reģionam sniegusi palīdzību 40 miljonu eiro apmērā), personu un preču tranzīts un satiksme ar pārējo Krieviju, ātrgaitas vilcienu satiksmes iespējamība, pārrobežu kustība un sadarbība, enerģētika, zvejniecība un vide; sk. http://europa.eu.int/comm/external_relations/north_dim/kalin/index.htm.

31 Sk. http://europa.eu.int/comm/external_relations/north_dim/doc/press_release_05.pdf.

Rietumiem – un jo īpaši ar ES, kas ir nozīmīgākais Krievijas tirdzniecības un investīciju partneris. Dialoga mērogs un intensitāte liecina par ES un Krievijas lielo savstarpējo ekonomisko atkarību. Šī savstarpējā ekonomiskā papildinātība [angliski *complementarity*] ir balstīta uz faktiem, kas saistīti ar tirdzniecību, investīcijām un enerģētiku.”³²

Savienības un Krievijas mijiedarbība ekonomikas jomā ir vitāla un daudzveidīga. Kopš 1995. gada ES un Krievijas savstarpējās tirdzniecības apjoms ir vairāk nekā dubultojies. 2004. gadā Krievija bija Savienības ceturtais nozīmīgākais tirdzniecības partneris. Raugoties no Četru kopējo telpu koncepcijas viedokļa, lielākais progress sasniegts kopējās ekonomiskās telpas (KET) izveidē. Starp svarīgākajiem abu pušu risinātajiem jautājumiem jāmin tādi kā tirdzniecība, transports, finanses, ES paplašināšanās sekas un enerģētika. Tomēr vēl ir jāpaveic liels darbs, lai sasniegtu ES līmeni brīvā tirgus ekonomikā un ekonomikas pārvaldībā, kuru raksturīgas iezīmes ir atklātums un atbildība.

ES galvenie tirdzniecības partneri 2004. gadā

(sarindots atbilstoši procentuāliem rādītājiem, pieņemot, ka ES tirdzniecība ar pasauli = 100%)

Importa partneri	Procenti	Eksporta partneri	Procenti	Nozīmīgākie tirdzniecības partneri	Procenti
ASV	15,3	ASV	24,3	ASV	19,7
Ķīna	12,3	Šveice	7,8	Ķīna	8,8
Krievija	7,8	Ķīna	5,0	Šveice	6,8
Japāna	7,2	Krievija	4,7	Krievija	6,3
Šveice	6,0	Japāna	4,5	Japāna	5,9

Avots:

ES Statistikas birojs, sk. http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/countries/russia/index_en.htm

Runājot par tirdzniecību, jāteic, ka Krievijai ir piešķirts vislielākās labvēlības režīms tirdzniecībā ar ES tai nav nekādu kvantitatīvu ierobežojumu (izņemot tirdzniecību ar dažiem tērauda izstrādājumiem). Izmantojot dažādas iespējas (tostarp rūpnieku apaļā galda sanāksmes un ar KET saistītus līgumus), tiek mēģināts pārvarēt daudzus ES eksportu uz Krieviju apgrūtinājošus šķēršļus (piemēram, veterinārie sertifikāti, līgumi par zvejniecību, medikamentiem u. c.). 2004. gada maijā tika panākta vienošanās par divpusējiem jautājumiem sakarā ar Krievijas iestāšanos Pasaules tirdzniecības organizācijā, tomēr līdz ar to nav izbeigušās Eiropā un Ziemeļamerikā notiekošās diskusijas par kvalifikācijas prasībām, kas Krievijai jāizpilda, lai tā varētu pievienoties PTO.

Savstarpējās papildinātības jēdziens ES un Krievijas ekonomiskajās attiecībās Eiropā nesen atkal kļuvis aktuāls, galvenokārt tāpēc, ka Eiropa lielā mērā ir atkarīga no Krievijas gāzes. Statistikas dati par tirdzniecību 2004. gadā apliecina gan savstarpēju atkarību, gan nelīdzsvarotību. Preču tirdzniecībā Krievija ir ES trešais nozīmīgākais importa partneris un ceturtais nozīmīgākais eksporta partneris. Tomēr ES imports no Krievijas sniedzās līdz 80,5 miljardiem eiro, turpretī eksporta apjoms bija tikai 45,7 miljardi eiro. Lielāko daļu (59,4%) Savienības importa no Krievijas veido gāze un nafta. Lauvas tiesu (84,6%) no Savienības eksporta uz Krieviju veido rūpniecības preces. Turpmāk attēlotajās tabulās redzams, ka pārējo importa un eksporta daļu veido dažādas preces.³³

32 Schuette, R. *EU – Russia Relations: Interests and Values – A European Perspective*, Vašingtona, Kolumbijas apgabals: Kārnegi Starptautiskais miera fonds, 2004; sk. arī www.CarnegieEndowment.org/pubs.

33 Šie un citi šajā sadaļā minētie skaitļi, ja vien nav norādīts citādi, ir ņemti no ES Statistikas biroja apkopotās tirdzniecības statistikas un pieejami arī ES divpusējām tirdzniecības attiecībām ar Krieviju veltītajā mājaslapā http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/countries/russia/index_en.htm.

ES imports no Krievijas 2004. gadā

(procentos no visa ES importa no Krievijas = 100%)

Visas kategorijas (atbilstoši starptautiskajai standartizētajai tirdzniecības klasifikācijai)	Procenti
Mīnerāļdegvielas, smērvielas un ar tām saistītas vielas	59,4
Rūpniecības preces, klasificētas galvenokārt pēc materiāla	11,6
Neēdamas neapstrādātas vielas, izņemot degvielas	4,6
Preces un transferti	3,8
Ķīmikālijas un ar tām saistīti produkti	3,7
Mašīnas un transporta iekārtas	1,4
Pārtika un dzīvi dzīvnieki	0,7
Dažādas rūpniecības preces	0,5

Avots:

ES Statistikas birojs, sk. http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/countries/russia/index_en.htm

ES eksports uz Krieviju 2004. gadā

(procentos no visa ES eksporta uz Krieviju = 100%)

Visas kategorijas (atbilstoši starptautiskajai standartizētajai tirdzniecības klasifikācijai)	Procenti
Mašīnas un transporta iekārtas	46,7
Ķīmikālijas un ar tām saistīti produkti	13,8
Dažādi rūpniecības izstrādājumi	13,5
Rūpniecības preces, klasificētas galvenokārt pēc materiāla	11,5
Pārtika un dzīvi dzīvnieki	7,4
Neēdamas neapstrādātas vielas, izņemot degvielas	1,1
Alkoholiskie dzērieni un tabaka	1,1
Dzīvnieku un augu eļļas, tauki un vaski	0,6
Mīnerāļdegvielas, smērvielas un ar tām saistītas vielas	0,5
Preces un transferti	0,5

Avots:

ES Statistikas birojs, sk. http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/countries/russia/index_en.htm

ES kā Krievijas tirdzniecības partnera nozīme ir pakāpeniski pieaugusi, un šobrīd Savienība šajā ziņā ieņem pirmo vietu. 2004. gadā 53,8% Krievijas importa nāca no ES, savukārt 52,1% no visa Krievijas eksporta bija vērsti uz ES. Runājot par ārvalstu tiešajām investīcijām (ĀTI), jāteic, ka Eiropas potenciāls šajā sakarā vēl ne tuvu nav izmantots pilnībā, galvenokārt tāpēc, ka investīciju un uzņēmējdarbības vide Krievijā ir visai nenoteikta un spilgti izpaužas tendence ignorēt likumus.³⁴ Šie apstākļi arī veicina Krievijas kapitāla pastāvīgo aizplūšanu uz ārzemēm. Saprotais, ka Krievijas varas iestādes vēlas, lai aizvien lielāks Eiropas kapitāls tiktu ieguldīts Krievijas ekonomikā. 2006. gada 31. janvārī notikušajā "mega" preses konferencē prezidents Putins centās kļiedēt potenciālo Rietumu investoru bažas un noliedza apgalvojumus par energoindustrijas renacionalizāciju un to, ka valsts savu dominējošo stāvokli enerģētikas sektorā izmanto politisku mērķu sasniegšanai gan pašā Krievijā, gan ārzemēs.³⁵

34 Sk. Michael Emerson interesanto komentāru "What to do about Gazprom monopoly power?", *CEPS Neighbourhood Watch*, 2006. gada janvāris, <http://www.ceps.be/files/NW/NWatch12.pdf>.

35 *RIA-Novosti*, 2006. gada 31. janvāris. Putins apgalvoja, ka valdība nedomā nacionalizēt atlikušos neatkarīgos Krievijas energouzņēmumus, jo īpaši tādēļ, ka nozares monopolizācija neietilpst valdības plānos un neatbilst valsts interesēm. Šķiet, šie apgalvojumi nesakrīt un ir pretrunā ar strukturālajām pārmaiņām, kas Krievijas enerģētikas sektorā notikušas pēdējos divos gados; kā piemērus *RIA Novosti* norāda *Rosneft* īpašumā nonākušo bijušo *Yukos* meitas uzņēmumu *Yuganskneftegaz* un *Gazprom* ieguvumu, proti, *Sibneft*. Šādas pārmaiņas liecina par valdības efektīvajiem centieniem renacionalizēt visu nozari. Turklāt pēc Eiropas Politikas studiju centra (CEPS) ziņām, *Gazprom* kontrolē aptuveni 70% no visa Krievijas gāzes ražošanas apjoma un ieņem monopolstāvokli attiecībā uz eksportu.

VAI ENERGORESURSI "DARBINA" ES UN KRIEVIJAS ATTIECĪBAS?

Pat no šī īsā ieskata ES un Krievijas tirdzniecības attiecībās ir acīmredzams, ka nelīdzsvarotības galvenais iemesls ir ES gāzes un naftas importa apjoms. Krievija ir kļuvusi par ES vienīgo un visnozīmīgāko dabasgāzes un naftas ārējo piegādātāju. Krievija nodrošina aptuveni 50% no ES kopējā importētās gāzes apjoma jeb 25% no ES kopējā gāzes patēriņa, kā arī vairāk nekā 30% no kopējā jēlnaftas un naftas produktu importa jeb vairāk nekā 25% no ES kopējā naftas patēriņa.³⁶

Brisele jau daudzu gadu garumā ir atzinusi energoresursu lielo nozīmi ES un Krievijas attiecībās, taču īpaša uzmanība šim jautājumam pievērsta kopš 2000. gada. 2000. gada 30. oktobrī sestajā ES un Krievijas sammitā Parīzē tika nolemts uzsākt regulāru enerģētikas dialogu. Energoresursi šajā kontekstā nozīmē ne tikai naftu un gāzi, bet arī citas enerģijas formas, piemēram, elektroenerģiju un kodolenerģiju. Kā uzsvērts sammitā pieņemtajā kopīgajā deklarācijā, enerģētikas dialogs paredz ES un Krievijas partnerattiecības enerģētikas jomā un to, ka Krievija ratificēs Enerģētikas hartas nolīgumu (*Energy Charter Treaty*), kas ir spēkā kopš 1998. gada aprīļa³⁷. Enerģētikas dialogs paver

"...iespeju risināt visus ar šo sektoru saistītos kopīgu interešu jautājumus, tostarp uzsākt sadarbību enerģijas taupīšanas, ražošanas un transporta infrastruktūru racionalizācijas, Eiropas investīciju, kā arī ražotāju valstu un patērētāju valstu attiecību jomā."³⁸

Enerģētikas dialogs jau kopš paša tā sākuma ir risinājies lietišķi. Eiropas un Krievijas privātā sektora un valdības eksperti ir iztirzājuši jautājumus, kas saistīti ar investīcijām, infrastruktūru, tirdzniecību un energoefektivitāti, kā arī piedāvājuši dažādus to risinājumus. Lietpratēji sagatavoja starposma pārskatu par ES un Krievijas Pastāvīgās partnerības padomes enerģētikas jautājumos pirmo sanākumi, kas notika Londonā 2005. gada 4. oktobrī. Ekspertu paveiktais darbs redzams regulāri sagatavotajos progresa ziņojumos (līdz šim sešos) un tādos visaptverošos dokumentos kā, piemēram, *Krievijas Federācijas enerģētikas stratēģija līdz 2020. gadam* un *Kristiana Kleitinksa (Christian Cleutinx), direktora un ES un KRIEVIJAS ENERĢĒTIKAS DIALOGA Eiropas Komisijas koordinators ikgadējais ziņojums* (publicēts 2003., 2004. un 2005. gadā).³⁹

ES un Krievijas enerģētikas dialoga loģiskais pamats ir kopējas intereses un savstarpēja atkarība. Jau 2000.–2001. gadā Krievijas energoresursu eksports vērtības ziņā veidoja aptuveni 45% no visa eksporta uz ES. Aptuveni 50% no Krievijas naftas eksporta (jēlnafta un naftas produkti) aizgāja uz ES. Tas attiecīgi veidoja 20% no ES naftas importa un 17% no ES kopējā naftas patēriņa. Runājot par gāzi, 2000. gadā 63% no visa Krievijas dabasgāzes eksporta tika novirzīti dažādām Eiropas valstīm, savukārt 35% – ES valstīm. Kopumā jāteic, ka Krievija daudzus gadus ir bijusi Eiropas Savienībai uzticams energoresursu piegādātājs un Eiropas Savienība bijusi ne tikai labs klients, bet arī galvenais Krievijas energoresursu eksporta saņēmējs.⁴⁰ Skaidrs, ka abas puses ir ieinteresētas kontinenta vispārējās energodrošības veicināšanā.

ES un Krievijas savstarpējā atkarība enerģētikas jomā ir pakāpeniski pieaugusi. 2004. gadā Krievija 25 ES dalībvalstīm nodrošināja 30% no to naftas importa; Norvēģija nodrošināja 18%, Saūda Arābija – 10%, Lībija – 8%, savukārt pārējās valstis – 34%. Runājot par gāzi, 25 ES valstu gāzes imports no Krievijas veidoja vairāk nekā 50% no kopējā importa apjoma. Alžīrija nodrošināja 23%,

36 <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/05/1238&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.

37 Informācija par Enerģētikas hartu atrodama <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l27028.htm> un <http://www.encharter.org/index.jsp?psk=02&ptp=tDetail.jsp&pci=265&pti=12>.

38 Sīkāka informācija atrodama http://europa.eu.int/comm/energy/russia/overview/index_en.htm.

39 Pilns teksts atrodams http://www.europa.eu.int/comm/energy/russia/presentations/index_en.htm.

40 Turpat.

Norvēģija – 22%, bet pārējās valstis – tikai 5%. Raugoties no Krievijas perspektīvas, 2004. gadā 53% Krievijas naftas eksporta un 36% gāzes eksporta tika novirzīti uz 15 ES dalībvalstīm.⁴¹

Krievijai, lai tā spētu apmierināt aizvien pieaugošo pieprasījumu pēc energoresursiem gan pašu mājās, gan ārvalstīs, nepieciešamas ļoti lielas ārvalstu investīcijas naftas un gāzes ieguves palielināšanai. Prezidents Putins trāpīgi norādījis: "Enerģētikas dialogs ir svarīgs tās sadarbības aspekts, kura izpaužas kā Krievijas energoresursu piegāde Centrāleiropai un Rietumeiropai un vienlaicīga Eiropas kapitālieguldījumu piesaistīšana Krievijas enerģētikas sektora attīstīšanai."⁴²

ZIEMEĻEIROPAS GĀZES CAURUĻVADS

2005. gada 8. septembrī Krievijas prezidents Vladimirs Putins uz īsu brīdi apciemoja savu draugu Berlīnē, Vācijas kancleru Gerhardu Šrēderu. Vizīte bija saistīta ar līguma parakstīšanu. Proti, Krievijas uzņēmums *Gazprom* un Vācijas uzņēmumi *EO. N/Ruhrigas* un *Wintershall* noslēdza līgumu par 1200 km gara Ziemeļeiropas gāzes cauruļvada (*North European Gas Pipeline*, jeb *NEGP*) būvniecību Baltijas jūrā. Krievija nodrošinās 51%, savukārt Vācija – 49% nepieciešamā kapitāla. Būvniecība jāpabeidz 2010. gadā. Turklāt projekts paredz gāzes vada atzarus uz Somiju, Zviedriju un Kaļiņingradu, kā arī iespēju piegādāt gāzi Lielbritānijai. Aprēķināts, ka šis projekts varētu izmaksāt 6 miljardus ASV dolāru; precīzs skaitlis ir atkarīgs no tā realizācijas apjoma.⁴³

Šis līgums tika pozitīvi uztverts Vācijā, Krievijā un lielākajā daļā Rietumeiropas⁴⁴, bet asi kritizēts Polijā, Latvijā un Lietuvā (vēlāk arī Igaunijā), jo šīs valstis uzskatīja, ka *NEGP* projekts nav pietiekami pārdomāts un tajā nav ņemtas vērā citas iespējas un viedokļi. Polijas un Baltijas valstu līderi šo līgumu raksturoja kā politisku lēmumu, jo no ekonomiskā viedokļa cauruļvada būvniecība no Krievijas uz Vāciju caur Latviju, Lietuvu un Poliju būtu daudz vienkāršāka, lētāka un mazāk apdraudētu vidi.⁴⁵ Tīpat nopietns ir šo valstu aizrādījums, ka *NEGP* var novest pie tā, ka Baltijas valstis un Polija būs vēl mazāk aizsargātas pret Krievijas mahinācijām ar gāzes cenu un piegādi.

Vēlāk kritiski viedokļi par *NEGP* tika pausti citās Eiropas valstīs – tostarp arī Vācijā un jo īpaši 2005. gada decembrī, kad būvniecība faktiski jau bija sākusies un bija kļuvis zināms, ka Šrēders pēc aiziešanas no politikas ir piekritis vadīt padomi, kura no Vācijas puses pārrauga projekta īstenošanu.⁴⁶ Bažas tika izteiktas par Vācijas lielo atkarību no Krievijas gāzes (2004. gadā 35% no Vācijas kopējā patēriņa nāca no Krievijas, un tiek prognozēts, ka šis rādītājs ievērojami pieaugs), tāpat tika

41 Pilns teksts atrodams http://www.europa.eu.int/comm/energy/russia/presentations/index_en.htm.

42 Turpat.

43 Sk. <http://www.spiegel.de/wirtschaft/0,1518,373728,00.html> un <http://www.spiegel.de/spiegel/0,1518,374002,00.html>.

44 Kā norādīja Šrēders, līgums Vācijai nodrošina lielāka apjoma un stabilu gāzes piegādi, kā arī nostiprina Vācijas un Krievijas attiecības. Runājot par Krieviju, jāteic, ka līgums nostiprina tās politisko un ekonomisko ietekmi gan Vācijā, gan visā Eiropā, vidējā termiņā nodrošina stabilu ienākumu avotu, kā arī palīdz nodrošināt stabilu gāzes plūsmu uz Kaļiņingradas apgabalu un samazina iespējamās problēmas, kas var rasties sakarā ar gāzes sūkņšanu caur trešajām valstīm, šajā gadījumā Ukrainu, Baltkrieviju, Poliju un Baltijas valstīm.

45 Baltijas valstu līderi arī norādīja, ka Baltijas jūra ir ekoloģiskajā ziņā ļoti jutīga, jo tās ūdeņi apmainās tikai reizi 28 gados. Viņi atzīmēja, ka līguma sakarā neviens nav konsultējies nedz ar Poliju un Latviju, nedz Lietuvu, un tādējādi rodas aizdomas par Vācijas un Krievijas slepeno vienošanos. Šis līgums var Poliju un Baltijas valstis atstumt pie malas Eiropas lietās un tādējādi Krievijai dot mājieni, ka šīs valstis ES nav svarīgas. *NEGP* tās nostādītu ļoti neizdevīgā stāvoklī attiecībā pret Krieviju tāda ziņā, ka tām būtu jānodrošina Krieviju jāvienojas par gāzes piegādi; ja Krievija izlemtu pārtraukt naftas vai gāzes piegādi (kā to pagātnē jau ir darījusi) un tādējādi izdarīt politisko vai ekonomisko spiedienu, sekas būtu ļoti nopietnas. Sk. arī <http://www.euractiv.com/Article?tcaturi=tcu:29-146878-16&type=News>.

46 Sk., piemēram, divus rakstus laikrakstā *Frankfurter Allgemeine Zeitung*:

<http://www.faz.net/s/Rub594835B672714A1DB1A121534F010EE1/Doc~EFB0DC3C3439A4CE08CCD4D3964A40437~ATpl~Ecommon~Sspezial.html> un

<http://www.faz.net/s/Rub594835B672714A1DB1A121534F010EE1/Doc~E9FE60741C49D443EA6DF6A4CCEBC19A4~ATpl~Ecommon~Scontent.html>.

apšaubīts, vai Eiropas Komisija ir rīkojusies gudri, 2002. gadā atceļot iepriekšējās ES dalībvalstīm noteiktās vadlīnijas, kas paredzēja to dabasgāzes importu no vienas piegādātājvalsts, kura nav ES dalībniene, ierobežot līdz 30% no kopējā patēriņa.⁴⁷

Baltijas valstīs notika daudzas diskusijas, bet tās nenoveda pie atbildes uz galveno jautājumu: vai Vācija, noslēdzot *NEGP* līgumu, ir ievērojusi Eiropas Savienībā spēkā esošās vadlīnijas un praksi? Atbilde varētu būt daļējs "jā". Attiecīgās Briseles iestādes bija informētas, ka šāds projekts tiek plānots. Turklāt Vācijas un Krievijas uzņēmumi varēja šādu līgumu parakstīt, jo "kopīgu interešu" projekti (kas ietver arī jaunas energoresursu transportēšanas infrastruktūras), "kā arī maršrutu izvēle ir iesaistīto uzņēmumu un valstu ziņā".⁴⁸ Šādā kontekstā kanclera Šrēdera apgalvojums, ka cauruļvads "*dient deutschen Interessen und russischen Interessen. Ich wüsste nicht, was daran falsch sein sollte*" šķiet gluži loģisks.⁴⁹ Neraugoties uz faktu, ka Ziemeļeiropas gāzes cauruļvads skar arī citu valstu un organizāciju intereses, Šrēders to uzskata galvenokārt par Vācijas un Krievijas projektu un lielā mērā ignorē tā Eiropas mērogu.

Tādējādi Šrēderu un plašākā nozīmē arī Vāciju var vainot divos aspektos: par nekonsultēšanos ar citām valstīm, ko tieši ietekmē šis Vācijas un Krievijas projekts, kā arī par to, ka attiecīgie plāni netika apspriesti ar Baltijas jūras reģiona enerģētikas sadarbības organizācijas (BASREC) locekļiem.⁵⁰ Vēlāk šis Vācijas un Krievijas līgums tika kritizēts arī par to, ka tas drīzāk palielina nekā ierobežo valsts monopola *Gazprom* varu un tādējādi demonstrē ES dalībvalstu savstarpējo nekonsekvenci brīvā tirgus ekonomikas principu ieviešanā.

Šis Krievijas un Vācijas līgums un pretrunīgā reakcija uz to uzskatāmi parāda, ka jautājums par energoresursiem vijas cauri politiskajām un ekonomiskajām attiecībām ne tikai starp Krievijas Federāciju un Eiropas Savienību, bet arī starp dažādām ES dalībvalstīm un Krieviju. Tomēr pretrunas var novērst. Šajā nolūkā Savienībai:

- skaidrāk jādefinē kompetences: Kādi ir Savienības pienākumi, un kādi ir atsevišķas dalībvalsts pienākumi? Kādos gadījumos nepieciešama konverģence? Kādos gadījumos iespējamas novirzes?
- jāattīsta patiesi koordinēta ES enerģētikas politika, uzsvāru liekot uz energopiegādes drošumu, konkurētspēju un ilgtspējību.
- jāizstrādā kopēja politika attiecībā uz Krieviju, definējot kopīgās prioritātes un daudz skaidrāk nosakot Savienības un atsevišķu dalībvalstu kompetenci.

Attiecībā uz trešo punktu Eiropas politikas studiju centra vecākais zinātniskais līdzstrādnieks Maikls Emersons ieteic:

1. G-8 līmenī ES būtu jāierosina, lai vecās G-7 valstis iesniedz Krievijai prasību līdz vasaras vidū paredzētajam sammitam (kurā prezidēs Krievija) pabeigt Enerģētikas hartas nolīguma ratifikācijas procesu. Šim septiņām valstīm vajadzētu arī pieprasīt, lai steidzami no jauna tiek aktivizētas sarunas par Enerģētikas hartas Tranzīta protokolu.

47 Lēmums tika pieņemts pēc konsultēšanās ar dalībvalstīm 2002. gada 27. septembrī; sk. http://www.europa.eu.int/comm/energy/russia/issues/hydrocarbons_en.htm.

48 Sk. http://www.europa.eu.int/comm/energy/russia/issues/projects_en.htm.

49 Tulkojumā no vācu valodas: cauruļvads "kalpo gan Vācijas, gan Krievijas interesēm; nezinu gan, kas te būtu aplams." *Reuters*, 2005. gada 8. septembris.

50 BASREC 1999. gadā uzsāka Dānijas, Igaunijas, Somijas, Vācijas, Islandes, Latvijas, Lietuvas, Norvēģijas, Polijas, Krievijas, Zviedrijas un Eiropas Komisijas enerģētikas ministri, lai veicinātu konsultācijas tādos jautājumos kā energoresursu piegādes drošība, ņemot vērā aizvien lielāko atkarību no Krievijas, gāzes tranzīta ceļi šajā reģionā, elektroenerģijas un gāzes savietojamība, energoefektivitāte, klimata pārmaiņas un atjaunojamie enerģijas resursi.

2. Kā nosacījums Krievijas dalībai PTO ir jāprecizē prasības par Krievijas iekšējo energoresursu cenu politiku. Arī Enerģētikas hartā ietvertajiem pasākumiem jākalpo par priekšnoteikumiem uzņēmšanai Pasaules tirdzniecības organizācijā.
3. ES līmenī Komisijai jā sagatavo priekšlikumi par gāzes drošuma mehānismu (*EUGSM*), saskaņā ar kuru trešās puses nekomerciāla rakstura un ar līguma noteikumiem nesaisīta gāzes piegādes pārtraukšana atsevišķai ES dalībvalstij tiktu traktēta kā visu ES skaroša un kurš paredzētu pasākumus ES dalībvalstu solidaritātes nostiprināšanai, kā arī atzītu par ES pienākumu attiecībā ar trešo pusi diplomātiski pārstāvēt un tādējādi atbalstīt savu dalībvalsti. Komisijai vajadzētu izanalizēt, kādi atbalsta pasākumi nepieciešami *EUGSM* efektīvizēšanai, piemēram, ar reģionālā gāzes cauruļvadu tīkla savienojumu palīdzību un no spēkā esošajiem līgumiem un ES konkurences politikas izrietošajām tiesiskajām sekām.⁵¹

POLITISKĀ PERSPEKTĪVA

Saskaņā ar PSL Eiropas Savienības un Krievijas politiskajam dialogam "jārada aizvien lielāka konverģence starp abu pušu pozīcijām savstarpēji nozīmīgos starptautiskos jautājumos un tādējādi veicinot drošību un stabilitāti". Šo plaša spektra pilnvaru kontekstā Savienība un Krievija ir pievērsušās un centušās atrisināt ar starptautiskajiem un reģionālajiem konfliktiem saistītus jautājumus, tostarp tā sauktos iesaldētos konfliktus Balkānos, Tuvajos Austrumos, Korejas pussalā, Indijā un Pakistānā, kā arī NVS valstīs (jo īpaši Moldovā – Piedņestrā, kā arī Dienvidkaukāzā). Kaut arī šīs sadarbības rezultāti nav īpaši iespaidīgi, fakts, ka ES un Krievijas pārstāvji meklē kopīgu pieeju, jau pats par sevi ir nenoliedzami palīdzējis risināt sarežģītas problēmas Tuvajos Austrumos, Balkānos un Āzijā. ES un Krievijas sadarbības plānos ietilpst arī Savienības kopējās ārējās un drošības politikas/Eiropas drošības un aizsardzības politikas (*Common Foreign and Security Policy/European Security and Defence Policy*) attīstīšana (un ar to saistītā ideja par Krievijas līdzdalību krīzes izkliešanas operācijās) un jautājumi par reģionālo un starptautisko organizāciju, jo īpaši ANO un EDSO, nozīmi un turpmāko attīstību.

Abas puses ir saskārušās ar mūsdienām raksturīgām drošības problēmām un apdraudējumiem, ko rada terorisms, ekstrēmisms, organizētā noziedzība, narkotiku un ieroču kontrabanda, cilvēku tirdzniecība, noziedzīgā ceļā iegūtu naudas līdzekļu legalizācija, starptautiskā organizētā noziedzība, kā arī kodolmateriālu, ķīmisko, bioloģisko un citu materiālu nelegālā aprīte, un centušās saskaņot šo problēmu risināšanu. Tāpat puses ir apspriedušas jautājumus par atbrūnošanos, bruņojuma samazināšanu, masveida iznīcināšanas ieroču neizplatīšanu un kontroli, kā arī ķīmisko ieroču iznīcināšanu un ieroču ražošanai atbilstošas kvalitātes plutonija apglabāšanu Krievijā. Tādējādi viedokļu apmaiņa ir bijusi visai plaša un sadarbība – gluži reāla. Tomēr kopīgas drošības telpas izveide vēl joprojām ir tālā nākotnē. ES uz Krieviju skatās drīzāk kā uz nestabilitātes un problēmu avotu, kas viegli var sākt plūst pāri savām robežām, nevis kā uz jaunu iespēju piedāvātāju. Lielas atšķirības pastāv gan likumdošanas aktos, gan arī tādu pamatjēdzienu izpratnē kā, piemēram, terorisms, un šīs atšķirības izriet no tā, ka nav kopīga pamata, respektīvi, kopīgu vērtību. Tomēr galvenais visa šā procesa kavēklis ir nepietiekama savstarpējā uzticēšanās.

Politiskais dialogs nav aprobežojies tikai ar starptautiskiem jautājumiem, bet aptvēris arī Krievijas Federācijas un Eiropas Savienības iekšējos jautājumus, īpaši gadījumos, kad ir pārkāptas cilvēktiesības, likuma vara un demokrātijas normas. Diskusijas risinās brīvāk un ir daudz produktīvākas tad, kad

⁵¹ Emersons sniedz arī specifiskas rekomendācijas attiecībā uz piegāžu diversifikāciju. Sk. <http://www.ceps.be/files/NW/NWatch12.pdf>.

uzmanība tiek pievērsta situācijām, kuras izveidojušās kaut kur tālumā un kurās neviena no abām pusēm nav tieši iesaistīta. Turpretī dialogs kļūst daudz smagāks, kad tajā ir runa, piemēram, par Čečēniju vai valstīm, kuras Krievija vēl joprojām uzskata par savām "tuvajām ārzemēm".⁵² Šajā sakarā Kremlis ES uztver kā netaisnīgu vīdūtāju, kas Krievijai un tās sabiedrotajiem piemēro vienu, bet savām dalībvalstīm – pavisam citu mērauklu, un drīzāk kā konkurentu cīņā par ietekmi šā vārda tradicionālajā nozīmē, nevis kā partneri, kas vēlas palīdzēt atrisināt problēmu, kura ietekmē divpusējās attiecības un abu pušu kopējos kaimiņus. Kā atzīmē Dmitrijs Trenins: "ES centieni ietekmēt Krievijas iekšējo attīstību, sniedzot padomus vai pat piedāvājot konkrētus stimulus, nav vainagojušies ar sekmēm. Krievi gluži vienkārši uzskata, ka ES ir uzņēmīga un augstprātīga. Savukārt ES sūdzas, ka Krievija negrib sadarboties, un ir noraizējusies par demokrātisko standartu pakāpenisku nonivelēšanu. Šīs bažas ir izraisījušas aktīvas diskusijas par tā saukto vērtību plaisu starp ES un Krieviju."⁵³

KONKURENTI VAI PARTNERI?

Rolfs Šite savā monogrāfijā par ES un Krievijas interesēm, vērtībām un savstarpējām attiecībām izklāsta Eiropas viedokli. Viņš norāda, ka ES augstu vērtē tādu partnerību, kuras ietvaros abas puses var atklāti debatēt un kopīgi risināt pretrunīgus jautājumus. Tādējādi atteikšanās vai nespēja kādu jautājumu risināt var tikt uztverta kā tāda rīcība, kas grauj stratēģiskās partnerības pamatu, politiskā dialoga jēgu un sadarbību Četru kopējo telpu koncepcijas ietvaros. Šite atzīmē: "Ja politikā dominē tāda domāšana, kas vērsta uz 'nulles summas spēlēm', *chasse gardée* vai 'sāncensību, nevis sadarbību', ir grūti runāt par 'stratēģisku partnerību', lai arī kādi panākumi būtu gūti ekonomiskajā sadarbībā un tirdzniecībā, savstarpējā papildinātībā enerģētikas jomā vai cīņā pret globālajiem apdraudējumiem."⁵⁴

Šobrīd šķiet, ka konkurences aspekts ES un Krievijas attiecībās kļūst aizvien aktuālāks. Abas puses sevi atzīst par globāliem spēkiem, kas vēlas nostiprināt katrs savu globālo statusu. Abas puses ir lielā mērā vīlušās savās pašreizējās savstarpējās attiecībās un apzinās, ka līdz šim veiktie pasākumi nav veicinājuši tādu attiecību veidošanos, uz kādām tika liktas cerības. Tajā pašā laikā neviena puse nav formulējusi savus stratēģiskos mērķus attiecībās ar otru pusi, un šis apstāklis vēl jo vairāk padziļina sajūtu, ka attiecības ir atstātas pašplūsmā. Lai gan šāds iespaids nav bez pamata, tomēr jāatgādina, ka Krievija diezgan konsekventi turas pie politikas, kas apstiprināta 1999. gada jūnijā (t.i., pirms Vladimira Putina kļūšanas par Krievijas prezidentu) pieņemtajā "Vidēja termiņa stratēģijā Krievijas Federācijas un Eiropas Savienības attiecību attīstīšanai (2000-2010)"⁵⁵, kā arī pie prezidenta Putina 2000. gadā apstiprinātās Krievijas Federācijas ārpolitikas. Savukārt Savienība, šķiet, diezgan konsekventi un ar dažādām sekmēm mēģina no jauna formulēt tās Kopējā stratēģijā attiecībā uz Krieviju (1999) ietvertās koncepcijas.⁵⁶ Tieši šis dokuments mudināja arī Krieviju pieņemt tamlīdzīgu dokumentu, proti, jau pieminēto vidēja termiņa stratēģiju.

ES vēlas uzlabot savas attiecības ar Krieviju un citām valstīm, pārliecinot tās par priekšrocībām, ko paver Eiropas kopējo vērtību akceptēšana un vienādu politisko un ekonomisko noteikumu ievērošana.

52 Piemēram, Krievijas pārstāvji regulāri apsūdz ES par to, ka tā izliekas neredzam krievvaldīgo iedzīvotāju tiesību pārkāpumus Igaunijā un Latvijā, bet ES šādu kritiku noraida, jo gan Igaunija, gan Latvija ievēro ES normas. Viedokļu apmaiņa lielākoties notiek Eiropas Padomes Parlamentārajā Asamblejā.

53 Dmitri Trenin, "Russia, the EU and the common neighbourhood", Eiropas reformu centra eseja (*Centre for European Reform Essays*), 2005. gada septembris, http://www.cer.org.uk/pdf/essay_russia_trenin_sept05.pdf.

54 Schuette, turpat.

55 Pilns teksts atrodams http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russian_medium_term_strategy/index.htm.

56 Pilns teksts atrodams http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/ceeca/com_strat/index.htm.

Plaši tiek lietots vārds "integrācija". Jāpiebilst, ka Maskavā ar integrāciju bieži (bet ne vienmēr⁵⁷) saprot ekonomisko un politisko koncesiju izspiešanu no Krievijas un drīzāk Eiropas nekā starptautisko normu attiecināšanu uz Krieviju.

Tātad starp Eiropas Savienību un Krievijas Federāciju pastāv plaša, un šķiet, ka tā kļūst arvien lielāka. Tāpēc rodas daudz jautājumu par to, kā turpmāk rīkoties: Kā uz šo situāciju būtu jāreaģē? Vai reaģēšana ir nepieciešama vai vēlama? Kā pārvarēt plaisu? Kā saskaņot partnerību ar sāncensību, kopējām vērtībām un interesēm? Kuri jautājumi ir vissvarīgākie? Ar ko vajadzētu sākt?

NĀKAMAIS PSL? DAŽI APSVĒRUMI

Šeit es vēlētos jautājumus par ES un Krievijas turpmākajām attiecībām saistīt ar ES un Krievijas partnerattiecību un sadarbības līgumu, kas beigsies 2007. gadā. Vispirms aplūkosim iespējas, kas izriet no pašreizējā PSL, bet pēc tam apspriedsim vairāku Briseles un Maskavas lietpratēju paustos viedokļus par to, kas jādara, lai ES un Krievijas attiecības uzlabotos.

Pastāv trīs iespējas, kā rīkoties ar pašreizējo PSL:

1. Ļaut tam beigties 2007. gada decembrī; tas neradītu nekādas tūlītējas vai dramatiskas pārmaiņas ES un Krievijas attiecībās, bet, iespējams, tās ievirzītu ilgstošas un mierīgas līdzāspastāvēšanas gultnē, kā arī liktu izšķirt jau noslēgtos līgumus, kas saistīti ar pašreizējo PSL vai izriet no tā, un pārvērtēt to lietderību. Nākotnē attiecības varētu attīstīties veselīgas konkurences virzienā.
2. Atjaunot to uz vienu gadu; tas būtu palīglīdzeklis, kas varētu noderēt, lai iegūtu laiku ilgstošāka risinājuma rašanai.
3. Aizstāt to ar jaunu līgumu, kurš tiktu nosaukts par PSL, Asociācijas līgumu vai jebkādā citā piemērotā vārdā. Manuprāt, šis ir tas variants, uz kuru vajadzētu tiekties un kuru vajadzētu nekavējoties un rūpīgi apsvērt.

Lai arī kāda izvēle tiks izdarīta, vairāki konkrēti jautājumi būs jāizskata kā Briselē.

ES lēmumu pieņēmējiem būtu skaidrāk jānoformulē atbildes uz jautājumiem par ES identitāti un pēc tam arī paplašināšanos un ārējām attiecībām. Iespējami drīz jātiek skaidrībā par strupceļā nonākušā Konstitucionālā līguma nākotni; ja tiek plānots piedāvāt alternatīvu pamatlīgumu, tas jādara nekavējoties. Ja tiek panākta vienošanās par atsevišķām Konstitucionālā līguma daļām, piemēram, tām, kuras attiecas uz ārpolitiku, tad tās ir jāpieņem un jāizmanto. Skaidrība šajā lietā palīdzētu atjaunot eiropiešu uzticēšanos Savienībai, kā arī nodrošinātu ES stingrāku pamatu tās ārējo attiecību veidošanai. Tāpat vienošanās nepieciešama tādā fundamentālā jautājumā par to, kā pati ES iztēlojas sevi nākotnē: Kā Eiropas demokrātisko valstu savienību vai kā galvenokārt uz pragmatiskiem pamatiem balsītu un daudzveidīgāku valstu asociāciju, ko daži politiskie novērotāji raksturo kā *Europepuissance*, bet citi kā "kopējo tirgu ar piedevām" (angliski: *common market plus*)? Lēmums jāpieņem arī par to, ciktāl Savienībai vajadzētu paplašināties. Tam būtu liela nozīme ES kopējās politikas izstrādē attiecībā uz Krieviju, kā arī ES un Krievijas attiecību veidošanā ar savām kopējām kaimiņvalstīm. Tas palīdzētu precizēt, kā Brisele iztēlojas Krievijas vietu Eiropā: vai tā Krieviju uzskata par potenciālu ES locekli vai par privileģētu ES partneri, kas tomēr nevarēs pievienoties Savienībai, vai arī par nozīmīgu valsti, ar kuru ES vēlētos uzturēt zināmas specifiskas un oficiālas ekonomiskās un/vai politiskās attiecības.

57 Kā skaidro Sergejs Karaganovs un viņa kolēģi, "Eiropas Savienībai piemīt konsekventa tieksme uzspiest savus likumdošanas aktus un standartus trešajām valstīm kā sadarbības nosacījumus; ES pēc savas dabas ir integrējoša un nespēj atkāpties no kopējiem standartiem un noteikumiem, jo baidās, ka pati var sašķelties, turklāt Eiropas Savienības iekšējā darba kārtība ir saistīta ar nepieciešamību adaptēt savas jaunās dalībvalstis. Sk. Sergei Karaganov, "Russia's European Strategy: A New Start," žurnālā *Russia in Global Affairs*, 2005. gada jūlijs-septembris, <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/12/>.

Arī Krievijai jāprecizē, kā tā prognozē savas turpmākās attiecības ar Eiropas Savienību. Daļa Krievijas iedzīvotāju – bet gan tikai pavisam neliela daļa – paredz ļoti pakāpenisku savas valsts integrāciju un eventuālu dalību Eiropas Savienībā.

Savukārt citi šai idejai oponē, apgalvojot, ka tā ir pretrunā ar krievu mentalitāti, proti, krievi nekad nesamierinātos ar to, ka Krievija būtu tikai viena no vairākām vadošajām valstīm Eiropas Savienības ietvaros, nevis globāla lielvara pati par sevi. Tāpēc viņi iebilst, ka Krievijas pilntiesīga līdzdalība Savienībā kaitētu Krievijas kā pasaules mēroga lielvalsts ilgtermiņa interesēm un neatbilst realitātei, proti, faktam, ka Krievija un ES ir sāncenses dažās starptautiskās politikas jomās, piemēram, tādās kā pēcpadomju telpas nākotne un attiecības ar Amerikas Savienotajām Valstīm.

Vēl citi, tostarp Sergejs Karaganovs, rotaļājas ar ideju par Krievijas pievienošanos ES pēc tam, kad ES būs atmetusi savas “pārspīlētās” rūpes par vērtībām un kļuvusi par organizāciju, kuru varētu aprakstīt kā “kopējais tirgus ar piedevām”. Šie cilvēki aicina Krieviju “skaidri noformulēt stratēģisko mērķi sadarbībai ar Eiropu modeļa izveidei” un iebilst pret pašreizējā sadarbības modeļa saglabāšanu, jo tas esot novecojis un varot kalpot vienīgi, lai uzturētu situāciju, kurā Krievija reaģē uz ES iniciatīvām un tām piekāpjās.⁵⁸ Viņi apgalvo, ka Četru kopējo telpu koncepcija nav piemērots turpmākās sadarbības modelis. Tomēr viņi atzīst Krievijas simpātijas pret Eiropu un apgalvo, ka Krievija izdarītu izvēli par labu Eiropai tāpēc, ka:

Pirmkārt, Krievijas akūtā demogrāfiskā krīze un aizvien lielākā atpalicība no attīstītajām valstīm tehnoloģiskā progresa ziņā neizbēgami novedīs pie tā, ka Krievijas kā neatkarīga globāla varas centra nozīme samazināsies. Nākotnē Krievijai ar pašas spēkiem vien būs grūti ne tikai veiksmīgi attīstīties, bet pat gluži vienkārši izdzīvot.

Otrkārt, salīdzinājumā ar visiem Krievijas ārpolitikas partneriem un kaimiņiem Eiropas Savienība ir visprognozējamākā, civilizētākā un pievilcīgākā. Runājot par pašu Krieviju, jāatzīst, ka tā, pateicoties savām kultūras tradīcijām, nenoliedzami ir Eiropas sastāvdaļa.

Treškārt, ekonomiskajā ziņā Krievija lielā mērā ir atkarīga no Eiropas Savienības.⁵⁹

Daži šīs grupas locekļi ierosināja, ka Maskavai būtu jāuzsāk sarunas ar Briseli par PSL aizstāšanu ar daudz progresīvāku līgumu, ko viņi dēvē par Asociācijas līgumu, tomēr vairākums no tiem, kuri atbalsta šo viedokli, uzsvēra, ka būtu vēl pārāgrī uzsākt šāda līguma izstrādi, jo “Krievijas un ES attiecības ir skārusi uzticības krīze un sistēmiskas atšķirības”.⁶⁰ Šie cilvēki ierosina, ka:

“pāreja uz labākām attiecībām [...] jāīsteno divos posmos. Pirmkārt, pusēm vajadzētu papūlēties nedaudz “atvēsināt” savas attiecības. Tādējādi tās izvairītos no nepamatotām un [...] vilšanās. Turklāt ir nepieciešams pārskatīt visu ES un Krievijas attiecību spektru, lai sadarbības formālo ietvaru saskaņotu ar politiskajām un ekonomiskajām realitātēm. Varbūt būtu jāga atteikties no idejas par “Četrām kopējām telpām” vai arī šo ideju pieņemt daļēji un vispārīgā un nesaistošā veidā.

58 Sk. Sergeja Karaganova ziņojumu par 2005. gada 21. janvārī notikušo semināru “Russia’s European Strategy: A New Start” (dalībnieku vidū bija Sergejs Karaganovs, Timofejs Bordačevs, Vagifs Huseinovs, Fjodors Lukjanovs un Dmitrijs Suslovs), *Russia in Global Affairs*, 2005. gada jūlijs-septembris <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/12/>. Sk. arī līdzīgu ziņojumu, ko ar nosaukumu “Russia-EU Relations: The Present Situation and Prospects” 2005. gada jūlijā izplatīja Eiropas politikas studiju centrs <http://www.ceps.be>.

59 Karaganovs, turpat.

60 Karaganovs, turpat.

Katrā ziņā no Krievijas un ES attiecībām uz laiku jāizslēdz jebkādas norādes uz integrāciju, jo īpaši tās, kuras paredz ES likumdošanas aktu attiecināšanu uz Krievijas teritoriju. Krievijai par prioritāti jāuzskata pielāgošanās nevis Eiropas, bet starptautiskajiem likumdošanas aktiem. Kad Krievijas tiesību normas būs saskaņotas ar starptautiskajiem standartiem, tad tā spēs veidot savas attiecības ar ES jau augstākā integrācijas pakāpē. [...]

Visbeidzot, attiecībām ar Eiropas Savienību, kuras tagad ieņem galveno vietu Krievijas ārpolitikas programmā, pagaidām jāierāda mazāk nozīmīga vieta Krievijas ārpolitikas prioritāšu hierarhiā. Tas Krievijai un Eiropas Savienībai palīdzēs nākotnē sasniegt augstāku integrācijas pakāpi, jo tad tās savas attiecības nevis turpinātu no pašreizējā negatīvā stāvokļa, bet gan sāktu veidot uz relatīvi baltas lapas.⁶¹

Tas, ko Karaganovs un viņa kolēģi cer panākt, ir jauns līgums, kas "nodrošinātu ciešas ekonomiskās un politiskās attiecības starp diviem savstarpēji neatkarīgiem ekonomiskajiem un politiskajiem spēkiem pasaules arēnā."⁶²

NOSLĒGUMĀ: IZAICINĀJUMI UN IESPĒJAS

2006. gada sākumā gan Eiropas Savienība, gan Krievijas Federācija cenšas pašapliecināties kā globāli spēki. Tās saprot, ka katra puse savstarpējās attiecības vērtē no sava viedokļa. ES vēlas savas attiecības ar citām valstīm un organizācijām balsīt drīzāk uz kopīgām vērtībām, nevis savīgām interesēm. Turpretī Krievijas pieeja šīm attiecībām ir pragmatiska, uz interesēm balsīta. Tāpēc prezidenta Putina valdība Savienības lolotās vērtības un noteikumus nepārtraukti atbīda, tā sakot, otrajā plānā, un gluži vienkārši koncentrējās uz tādiem pasākumiem, kas Krievijai nodrošinās ekonomisko labklājību un politisko stabilitāti pašu mājās, kā arī lielāku varu globālajā arēnā.

Vai Putina īstenoto politiku turpinās arī nākamais Krievijas prezidents? Kaut arī pagaidām neviens vēl neprognozē, kura persona šo amatu varētu ieņemt, Krievijā valdošais politiskais klimats liecina, ka nākamais prezidents laikam gan nebūs ne demokrātisks reformators, nedz arī dedzīgs eiropiešu vērtību atbalsītājs. Jebkurā gadījumā sarunas par PSL jāuzsāk (un varbūt šis jautājums pat jāatrisina) jau labu laiku pirms 2008. gadā paredzētajām Krievijas prezidenta vēlēšanām.

Signāli, kas nāk no Maskavas, ir neskaidri. Daži entuziasti atbalsta Krievijas integrāciju Savienībā. Savukārt eksperti, kas pārstāv vairākuma viedokli, domā, ka Krievijai būtu jācenšas savas tiesību normas saskaņot drīzāk ar starptautiskajām, nevis ES normām, tomēr šie eksperti nespēj izskaidrot, ko viņi saprot ar starptautiskajām normām un kādā ziņā tās atšķiras no ES normām. Tādā pašā garā viņi runā par to, ka Krievijai īstermiņā vajadzētu piešķirt mazāku nozīmi savām attiecībām ar ES un pēc kāda laika šīs attiecības veidot no jauna, bet jau augstākā līmenī. Jādomā, ka īstais laiks pienāks tad, kad Savienība būs kļuvusi par "kopējā tirgus ar piedevām" organizāciju un atmetusi savu noslieci uz kopējām vērtībām kā visefektīvāko valstis un organizācijas vienojošo saikni. Ekonomisko attiecību intensitāti gan šie eksperti neiesaka uz laiku samazināt. Daži šā viedokļa atbalsītāji arī mudina valdību izstrādāt līgumu, kas aizstātu PSL, jo Krievija neizbēgami kļūs par zaudētāju tādā gadījumā, ja tai nebūs līguma ar Savienību. Viņi iesaka Krievijai pie sarunu galda sēsties labi sagatavotai, lai tā nepieķāptos ES argumentu priekšā.

61 Sk. Sergeja Karaganova ziņojumu par 2005. gada 21. janvārī notikušo semināru "Russia's European Strategy: A New Start" (dalībnieku vidū bija Sergejs Karaganovs, Timofejs Bordačevs, Vagifs Huseinovs, Fjodors Lukjanovs un Dmitrijs Suslovs), *Russia in Global Affairs*, 2005. gada jūlijs-septembris <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/12/>. Sk. arī līdzīgu ziņojumu, ko ar nosaukumu "Russia-EU Relations: The Present Situation and Prospects" 2005. gada jūlijā izplatīja Eiropas politikas studiju centrs <http://www.ceps.be>.

62 Karaganovs, turpat.

Viss iepriekšteiktais norāda uz to, ka Brisele ar Maskavu var rēķināties kā ar sīkstu sarunu partneri attiecībā uz jebkuru līgumu, ko ES vēlētos ar Krieviju noslēgt. Skaidrs ir tas, ka prezidenta Putina valdība mēģinās noraidīt vai mīkstināt jebkādas norādes uz kopīgām vērtībām un kopīgiem noteikumiem. Tā kā Maskavai līdz šim ir veicies ar tādiem nozīmīgiem līgumiem, kurus tā noslēgusi ar vienu vai vairākām ES dalībvalstīm, nevis ar organizāciju kopumā, lai gan tie ietekmē lielu ES daļu vai pat visu ES, visticamāk, tā turpinās izmantot šo pašu taktiku. Skaidrs, ka Krievija vadās pēc uzskata, ka ES tai drīzāk ir konkurente, nevis partnere. Droši vien šāda izpratne turpinās dominēt arī nākamajos gados.

Saprotot šos faktus, ES var attiecīgi rīkoties. Tikamās domas par prezidenta Putina vadīto Krieviju kā par draudzīgu, kaut arī reizumis diezgan sarežģītu stratēģisko partneri, jāizstāj ar realitisko skatījumu un pieņēmumu, ka Krievija ir sāncense, kas tikai dažkārt dalās Savienības uzskatos par pasauli un tās vērtībām. Šāds pieņēmums tomēr nemazina sadarbības nozīmi. Skaidri definētas sadarbības jomas patiešām ir būtiskas un izdevīgas abām pusēm. Tāpēc būtu labi, ja ES sāktu tāda jauna līguma izstrādi, kas kļūtu par turpinājumu Partnerattiecību un sadarbības līgumam, kurš beigsies 2007. gadā. Šā dokumenta izstrādātājiem vajadzētu atcerēties, ka Savienībai ir efektīvas priekšrocības (investīcijas, tirdzniecība, vīzas, palīdzības programmas utt.) un tās jāliek lietā, nevis jāapsver iespēja mīkstināt Savienības pamatā esošo vērtību formulējumus cerībā, ka šādi kompromisi galu galā palīdzēs panākt patiesu tuvināšanos ar Krieviju. Vidējā un garākā laika posmā ES un Krievijas attiecības var attīstīties un nostiprināties tikai tad, ja ir balsītas uz kopīgām vērtībām. Tas nozīmē, ka ES jāizstrādā kopēja ārpolitika vai vismaz jauns stratēģiskais dokuments attiecībā uz Krieviju; šai politikai jābūt saskaņotai ar ES vērtībām un tās politiku attiecībā uz citām valstīm, kaut arī Maskava, iespējams, pieprasīs, lai attieksme pret Krieviju būtu īpaša un privileģēta.

Apsverot ES un Krievijas attiecības no Baltijas valstu redzespunkta, ir skaidrs, ka Savienībai jāturpina uzsvērt kopīgās vērtības. Turklāt tāda ES, kas stingri balsīsies uz vērtībām, būs gatava tajās dalīties un miermīlīgi, bet konsekventi veicināt to izplatīšanos arī savās kaimiņvalstīs, un spēs arī nodrošināt savu pastāvēšanu uz daudziem gadiem un palielināt savu ietekmi globālajā arēnā.

Runājot par Igauniju, Latviju un Lietuvu, jāteic, ka pašreizējās ES un Krievijas attiecības tām rada gan problēmas, gan iespējas. Izredzes, ka Baltijas valstīm nelabvēlīgā Krievijas ilgtermiņa politika un prakse varētu mainīties uz labo pusi, šķiet, ir sarukušas. Nopietnas problēmas joprojām sagādās Krievijas politika, kuras mērķis ir pastiprināt savu kontroli pār preču un izejvielu (īpaši naftas un gāzes) tranzītu uz dažādām vietām bijušās Padomju Savienības teritorijā un ārpus tās, kā arī Krievijas attīstības politika un pārorientēšanās uz tikai savas infrastruktūras izmantošanu. Tādējādi visām trim Baltijas valstīm nāksies meklēt aizvien radošākus risinājumus, kā izmantot pilnībā savas ostas, dzelzceļus un cauruļvadus. Kremļa politiskais spiediens turpināsies un laiku pa laikam izpaudīsies kā Igaunijai un Latvijai adresēti pārmēti par to, ka šo valstu vainas dēļ neesot noslēgts robežlīgums ar Krieviju un tajās tiekot pārkāptas krievvalodīgo iedzīvotāju cilvēktiesības.

No otras puses, Baltijas valstis var justies gandarītas, ka pēdējā laikā politiskais klimats Briselē ir tāds, ka Savienības jaunās dalībvalstis var paust savus viedokļus ne tikai par Krieviju, bet arī par citām valstīm, kuras reiz ietilpa Padomju Savienības sastāvā. Daloties savā pieredzē un zināšanās, Igaunija, Latvija un Lietuva sniedz pozitīvu ieguldījumu Eiropas Kaimiņu politikas praktiskajā īstenošanā Baltkrievijā, Ukrainā, Moldovā, kā arī Gruzijā, Armēnijā un Azerbaidžānā. Tāpat Baltijas valstis ar savu pieredzi un zināšanām var palīdzēt formulēt ES kopējo politiku attiecībā uz Krieviju un izstrādāt Savienības enerģētikas politiku. Efektīva šo iespēju izmantošana ļautu Baltijas valstīm celt savu statusu Savienībā un iemantot citu tās locekļu uzticību, nostiprināt savu drošību un veicināt savas nacionālās intereses.

Kas attiecas uz Eiropas Savienību, tad arī tai pašreizējo attiecību pasliktināšanos ar Krievijas Federāciju vajadzētu uzvert kā savstarpēji savijušos problēmu un iespēju kopumu. Galvenais uzdevums ir saprātīgi izanalizēt pašreizējo stāvokli un izlemt, kā tas būtu labojams. Plašākā redzējumā tas ir saistīts ar Savienības identitātes un mērķu noskaidrošanu. Iespēja – un varbūt vienlaikus arī izaicinājums – ir izdevība formulēt tādu kopējo politiku attiecībā uz Krieviju, kas atspoguļotu visu 25 Savienības dalībvalstu viedokļus, kā arī izstrādāt jaunu līgumu, kas 2007. gadā aizstātu pašreizējo Partnerattiecību un sadarbības līgumu, un gādāt par to, lai abi dokumenti būtu pietiekami reālistiski un tomēr konsekventi savā ideālismā, lai tie veicinātu divpusējo attiecību attīstību uz kopīgu vērtību un kopēju interešu pamata.

UKRAINAS ORANŽĀS REVOLŪCIJAS REĢIONĀLĀS SEKAS: PIEDNESTRAS KONFLIKTA ATRISINĀŠANA

Dr. Andris Sprūds, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Ukrainas Oranžā revolūcija ir viens no nozīmīgākajiem notikumiem post-padomju telpā, kas izraisīja būtiskus pārkārtojumus. Tā acīmredzami ir veicinājusi ievērojamas pārmaiņas valsts politiskajā arēnā. Vienlaikus Ukrainas transformācija ir radījusi arī starptautiskas sekas post-padomju telpā, un visupirms tās tuvākajā apkārtnē. Tā rezultātā mainīgās reģionālās un starptautiskās vides kontekstā politikas veidotāju un ekspertu debatēs par drošību atkal ir aktualizējies jautājums par Piedņestras “iesaldēto konfliktu”. Reģionālajos notikumos nozīmīga loma ir bijusi vairākiem starptautiskiem “spēlētājiem”, jo īpaši Krievijai, Ukrainai, EDSO un Eiropas Savienībai, kas ir iesaistīti arī Piedņestras konflikta risināšanā. Šobrīd šo “spēlētāju” viedokli un relatīvās pozīcijas nepārprotami ir ietekmējusi mainīgā reģionālo notikumu dinamika, kurai tās tiek pieskaņotas.

Šajā pētījumā aplūkoti galvenie elementi un tendences, kas raksturo mainīgo reģionālo politisko, ekonomisko un psiholoģisko vidi, kas izveidojusies Ukrainas demokratizācijas un eiropēizācijas procesu rezultātā. Tiek uzdots jautājums, cik lielā mērā Oranžās revolūcijas reģionālās atskaņas ietekmē notikumus kaimiņvalstī Moldovā un Piedņestrā, kas no tās atdalījusies. Tā kā notikumi Ukrainā ir acīmredzami ietekmējuši reģionālo varas līdzsvaru, šajā rakstā atspoguļota Piedņestras konflikta atrisināšanas procesā iesaistīto starptautisko “spēlētāju” mainīgā pozīcija, loma un izmantotās ietekmēšanas sviras. Tāpat tas ieskicē grūtības, ar kurām jāsaduras Piedņestras konflikta risināšanā, iezīmē konflikta pārvarēšanas iespējas, kā arī mēģina sniegt rekomendācijas risinājuma eiropēizēšanai.

KRIEVIJA: IETEKME SAMAZINĀS VAI IR KONSTANTA?

Oranžā revolūcija ir no jauna aktualizējusi jautājumu par Krievijas turpmāko pozīciju šajā reģionā. Kopš Padomju Savienības sabrukuma Krievija ir bijis ļoti nozīmīgs faktors Piedņestras konflikta attīstībā. Krievijas ilgtermiņa militārā klātbūtne ir spēlējusi būtisku lomu Moldovas sašķelšanā un Krievijas ilgstošas ietekmes saglabāšanā šajā reģionā. Sabrūkot Padomju Savienībai, Moldovā izvietotā Krievijas 14. armija konfliktā ar Moldovas centrālajām varas iestādēm 1992. gadā atbalstīja Piedņestras prokrieviskos paramilitāros separātistu spēkus un apgādāja tos ar personālu un bruņojumu. Krievijas motivācija un apņemšanās saglabāt savu ietekmi reģionā atspoguļota Krievijas aizsardzības ministra Pāvela Gračova 1992. gada maija paziņojumā 14. armijas ģenerālim Netkačevam: “Ņemot vērā situācijas pasliktināšanos Piedņestrā un to, ka šī ir Krievijas zeme, mums tā jāaizstāv visos iespē-

jamos veidos un visiem iespējamajiem līdzekļiem.”¹ Turpmāk šis faktiski kļuva par vienu no galvenajiem Krievijas principiem tās politikā attiecībā uz Piedņestru. Vēlāk reģions tika kategoriski atzīts par “Krievijas īpašo stratēģisko interešu zonu”. Krievija tur saglabāja savu militāro klātbūtni un neslēpa nevēlēšanos atstāt Piedņestru, neskatoties uz acīmredzamu interešu konfliktu, jo Krievija vienlaikus *de facto* bija gan Piedņestru okupējošais spēks, gan arī miera garantētāja.²

Starptautisko kritiku un prasības izvest karaspēku no Moldovai atšķēlušās teritorijas Krievijas vadība ir atzinusi tikai vārdos vai pilnīgi atklāti ignorējusi. 2004. gada jūlijā Eiropas Cilvēktiesību tiesa skaidri norādīja, ka “Krievijas varas iestādes ir devušas militāro un politisko ieguldījumu separātistu režīma izveidošanā Piedņestrā, Moldovas teritorijas daļā. Krievija turpināja sniegt militāro, politisko un ekonomisko atbalstu šim separātistu režīmam, tādējādi nodrošinot tā izdzīvošanu [un] stiprinot to... Krievijas armija joprojām ir izvietota Moldovas teritorijā, lai gan EDSO augstāko vadītāju tikšanās laikā 1999. un 2002. gadā Krievija apsolīja to pilnībā izvest... Piedņestra faktiski palika Krievijas pakļautībā vai vismaz ievērojamā tās ietekmē un turpināja pastāvēt, tikai pateicoties Krievijas militārajam, ekonomiskajam, finansiālajam un politiskajam atbalstam.”³ 2005. gada jūlijā EP Ministru komiteja mudināja Krievijas varas iestādes bez ierunām pakļauties tiesas lēmumam un veicināt aizturēto personu atbrīvošanu.⁴ Tas ir ļāvis novērotājiem pamatoti norādīt uz Krievijas spēku *de facto* veikto Piedņestras okupāciju.⁵ Neraugoties uz starptautisko nosodījumu un atkārtotām EDSO prasībām izvest karaspēku un bruņojumu, Krievijas valdība turpina nodrošināt pastāvīgu Krievijas militāro klātbūtni Moldovā. Vladimirs Čižovs no Krievijas Ārlietu ministrijas sniedza skaidru atbildi uz prasībām izvest Krievijas karaspēku: “Krievijai, es uzsveru, nav juridisku saistību.”⁶ 2005. gada decembrī Ļubļanā notiekošās EDSO sesijas laikā Krievija atkārtoja savu atteikumu izvest karaspēku no Piedņestras, apgalvojot, ka Piedņestras varas iestādes iebilst pret karaspēka izvešanu. Vienlaikus Krievijas pārstāvji izvairījās no diskusijām par karaspēka un bruņojuma izvešanu, norādot, ka EDSO it kā nav spējusi izpildīt “vienas no svarīgākajām EDSO 1999. gada Stambulas sammita laikā uzņemtajām saistībām”, proti, ratificējusi vienošanos par līguma par konvencionālajiem bruņotajiem spēkiem Eiropā izmaiņām.⁷ Tāpat Krievija ir skaidri demonstrējusi savu nevēlēšanos atļaut “iesaldēt konfliktu” “internacionalizāciju”, jo tādējādi ievērojami tiktu vājinātas Krievijas relatīvās pozīcijas šajā reģionā.

Līdztekus politiskajām priekšrocībām, ko sniedz Krievijas militārā klātbūtne Piedņestrā, Maskava kā nozīmīgus instrumentus savas ietekmes palielināšanai diezgan veiksmīgi izmantojusi arī tradicionālās metodes, proti, ir noslēgusi divpusējus līgumus ar valdošo politisko un ekonomisko eliti un radījusi

- 1 Citēts Natalia Chirtoaca rakstā, “Judicial Study of the Documents Signed in the Course of Negotiations Process on the Transnistrian Conflict Settlement”, publikācija *Aspects of Transnistrian Conflict*, red. Arcadie Barbarosie un Oazu Nantoi, Kišiņeva: Sabiedriskās politikas institūts, 2004, 44. lpp.
- 2 Sprūds, A. “Krievijas politika attiecībā uz Eiropas “jaunajām kaimiņvalstīm”: partnerības vai dominēšanas meklējumos?”, publikācija *Paplašināta Eiropa un tās kaimiņu politika*, red. Atis Lejiņš, Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2004, 35. lpp.
- 3 Eiropas Cilvēktiesību tiesa, 2004. gada 8. jūlija spriedums lietā “Ilascu un citi pret Moldovu un Krieviju” (iesniegums Nr. 48787/99).
- 4 Eiropas Padomes Ministru komiteja, 2005. gada 13. jūlijā pieņemtais pagaidu lēmums ResDH (2005) 84 attiecībā uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā “Ilascu un citi pret Moldovu un Krievijas Federāciju”; pieejams mājaslapā <http://www.coe.int>.
- 5 Fruntasu, I. “The Security of the Republic of Moldova: Challenges, Partners and Perspectives”, publikācija *Moldova on the Way to Democracy and Stability. From the Post-Soviet Space into the World of Democratic Values*, red. Igor Munteanu, (Kišiņeva: Cartier, 2005), 119. lpp; Oazu Nantoi, *Transnistrian Conflict: What Could the European Union and the United States of America Do?* Sabiedriskās politikas institūta publikācija, 2005. gada 11. novembris, pieejams http://www.ipp.md/public/comentarii/39/en/Transnistrian%20Conflict-EU%20and%20SUA_Engl29.doc.
- 6 Intervija ar Vladimiru Čižovu, 2003. gada novembris, citēts Dov Lynch rakstā “Misperceptions and divergences”, *What Russia Sees*, red. Dov Lynch. Drošības studiju institūts, Chaillot Paper No. 74 (2005. gada janvāris), 16. lpp.
- 7 Krievijas ārlietu ministra Sergeja Lavrova paziņojums 2005. gada 5. decembrī Ļubļanā notikušajā EDSO Ministru Padomes sanāksmē; pieejams mājaslapā http://www.osce.org/documents/mcs/2005/12/17268_en.pdf.

Maskavai labvēlīgi noskaņotas interešu grupas, tajā pašā laikā vājinot rietumnieciski orientētās aprindas.⁸ Piedņestras režīms ir kļuvis par acīmredzamu Krievijas interešu izplatītāju reģionā, un Krievijas politiskā vadība to ir apzināti attīstījusi un atbalstījusi gan militāri, gan arī politiski un ekonomiski. Ekonomiskajā ziņā Krievija ir kļuvusi par Piedņestras nozīmīgāko tirdzniecības partneri (aptuveni 24% no reģiona tirdzniecības apgrozījuma 2004. gadā), kā arī galveno energoresursu un investīciju piegādātāju. Krievijas kompānijas ir aktīvi piedalījušās Piedņestrā notiekošajā privatizācijas procesā un vairākus uzņēmumus ieguvušas savā īpašumā.⁹ Krievijas Tirdzniecības un rūpniecības palāta, kas Tiraspolē atvēra pārstāvniecību, iesaistījās palīdzības sniegšanā Piedņestras ekonomiskajām struktūrām saistībā ar to ārējās tirdzniecības aktivitātēm.¹⁰

Vienlaikus Krievija ir arī veicinājusi tādu līgumu parakstīšanu ar Moldovas valdību, kuri faktiski ir legalizējuši Piedņestras režīmu, nostiprinājuši Krievijas netiešo un tiešo ietekmi valsts politiskajos procesos, kā arī veicinājuši Moldovas "ievilināšanu" Krievijai izdevīgā attiecību tiesiskajā ietvarā. Skaidrs, ka 1992. un 1997. gadā parakstot līgumus ar Krieviju, Moldova faktiski atzina Krievijas nozīmīgo oficiālo statusu un lomu konflikta atrisināšanas procesā, lai gan Krievija nepārprotami bija biedrojusies ar Piedņestras režīmu. Vēl jo vairāk, Moldovas vadība atzina Piedņestru kā līdzvērtīgu partneri konflikta risināšanā un piešķīra tai politiskās un ekonomiskās koncesijas.¹¹

Putina administrācija lielā mērā paļāvās uz iedibināto praksi, kas paredzēja pēcpadomju valstīs radīt sev labvēlīgu vietējās varas līdzsvaru. Sākotnēji tā atbalstīja Moldovas komunistiskos spēkus un centās panākt vienošanos ar šiem spēkiem, kuri nāca pie varas, veicinot uz Krieviju orientētu ārpolitiku un signalizējot par to, ka komunistu izveidotā valdība galu galā varētu kļūt par Krievijas "klientu."¹² 2003. gada novembrī Krievija piedāvāja konflikta atrisināšanas projektu, kas bija ietverts tā sauktajā Kozaka memorandā. Krievija atbalstīja "federalizācijas" variantu, kas paredzētu Moldovas pārveidošanu par federatīvu republiku un ievērojamu tiesību piešķiršanu Piedņestras reģionam kā atšķirīgai teritoriālai valsts vienībai. Šāds risinājums palielinātu Krievijas tiešo ietekmi uz Moldovas politisko lēmumu pieņemšanu, jo "federalizācija" nodrošinātu Krievijai labvēlīgi noskaņotās Piedņestras elites politisko līdzdalību. Iekšējo stabilitāti bija paredzēts nodrošināt ar Krievijas militāro klātbūtni valstī līdz 2020. gadam. Tomēr pēdējā brīdī šis priekšlikums tika noraidīts. Krievija apgalvoja, ka tas noticis Rietumu iejaukšanās dēļ.¹³

Nenoliedzot Rietumu iesaistīšanās nozīmi šajā konkrētajā gadījumā, Moldovas atteikums akceptēt Krievijas priekšlikumu ir izteikts reģionālās dinamikas pakāpenisko, bet nozīmīgo pārmaiņu kontekstā. Piedņestras "iesaldēto konfliktu" pakāpeniski ir "kausējuši" vairāki faktori. 2003. un 2004. gadā Amerikas Savienotās Valstis un Eiropas Savienība reģionā sāka spēlēt daudz jūtāmāku un aktīvāku lomu. Oranžā revolūcija vēl vairāk pārveidoja raksturu un apjomu, kādā izpaužas Krievijas ietekme Moldovā un Ukrainā. Notikumi Ukrainā reģionam piesaistīja papildu starptautisko uzmanību un aizvien vairāk nostiprināja uzskatu, ka attiecībā uz konflikta risinājumu nepieciešami daudzpusēji ietva-

8 Trenin, D. „New Priorities in Russian Foreign Policy: The CIS Project”, publikācija *Russia: The Next Ten Years*, red. Andrew Kuchins un Dmitri Trenin, (Maskava: Maskavas Kārnegi centrs, 2004. gads), 102. lpp.

9 Piemēram, Piedņestrā esošo Cuciurganas hidroelektrostaciju, kura ir spējīga apgādāt ar elektroenerģiju pārējo Moldovu, savā īpašumā ieguva Krievijas uzņēmums RAO EES.

10 Burla, M., Gudim, A. un citi, *Transnistrian Market and its Impact on Policy and Economy of the Republic of Moldova* (Kišineva: Frīdriha Eberta fonds, 2005. gads), 20.-21. lpp.

11 Chirtoaca, „Judicial Study of the Documents”, 41.-65. lpp.

12 March, L. „The Moldovan Communists: from Leninism to Democracy?”, *Eurojournal.org*, 2005. gada septembris, 17. lpp.

13 Plašāka informācija par Moldovas "federalizāciju" kā Krievijas mēģinājumu nostiprināt savu ietekmi valstī atrodamā, piemēram, Vladimir Socor rakstā "Russian-led, OSCE-mandated peacekeeping: a precedent on its way in Moldova?" Padziļināto stratēģisko un politisko pētījumu institūts, *Policy Briefings, Geostrategic Perspectives on Eurasia*, Nr. 58 (2004. gada 5. aprīlis).

ri. Turklāt, kā parādīja notikumi Ukrainā, šis reģions aizvien vairāk kļūst par Rietumu un Krievijas interešu sadursmes frontes līniju. Krievijas dominēšanu reģionā acīmredzami ir ierobežojuši vairāki faktori. Pirmkārt, Moldova ir uzņēmusi kursu uz Eiropas Savienību un parādījusi, ka nevēlas piekāpties Krievijas atbalstītajam Piedņestras režīmam. Otrkārt, Krievijas attiecības ar Ukrainu pēc Oranžās revolūcijas ir kļuvušas vēsas. Ukraina vairs nevēlas būt Krievijas jaunākais partneris Piedņestras dilemmas risināšanā un ir stingri nolēmusi kļūt par nozīmīgu reģiona politisko un diplomātisko "spēlētāju". Tas arī atbilst Ukrainas centieniem apliecināt Eiropas Savienībai savu konstruktīvo un ietekmīgo lomu dažādos reģionālajos procesos. Tāpēc Piedņestras varas iestādēm aizvien vairāk jāņem vērā Ukrainas pozīcija un priekšlikumi.

Oranžā revolūcija noteikti ir psiholoģiskā aspektā ietekmējusi Krievijas izpratni par tās kaimiņvalstīm. Krievijas neveiksmīgais mēģinājums 2004. gada rudenī nodrošināt Ukrainas prezidenta amatu Viktoram Janukovičam skaidri parādīja, ka Krievijas līdzšinējie centieni iekšpolitikas ietekmēšanai izmantot divpusējos biznesa un politiskos sakarus un šim nolūkam sūfīt uz Ukrainu politiskās kampaņas "technologus" rezultātu nedod.¹⁴ 2005. gada februārī Moldovas varas iestādes no valsts izraidīja 11 Krievijas pilsoņus, kuri Moldovā atradās parlamenta vēlēšanu novērotāju statusā un kuriem Moldovas drošības dienests inkriminēja iejaukšanos vēlēšanu kampaņā un dezinformēšanu.¹⁵ Pēc Dmitrija Treņina vārdiem, tas Krievijā palielināja izpratni, ka nepieciešama jauna pieeja: "Krievija saglabā interesi par savām kaimiņvalstīm, taču mainās tās iesaistīšanās veids. Tā aizvien vairāk tuvojas jaunajām valstīm kā pilntiesīgām valstīm, nevis kā sen izzuduša kopuma sastāvdaļām, un tās rīcību vada specifiskas nacionālās intereses." Treņins uzskata, ka teritoriālās ekspansijas vietā Krievija aizvien vairāk izmantos ekonomisko ekspansiju, ko īstēnos savīgu interešu vadīti biznesa grupējumi.¹⁶

Krievija neapšaubāmi saglabā ievērojamu ietekmi Moldovas un Krievijas asimetrisko ekonomisko attiecību dēļ. Krievija joprojām ir Moldovas nozīmīgākais tirdzniecības partneris, investors, darba tirgus Moldovas viesstrādniekiem un, kas ir vissvarīgākais, energoresursu, jo īpaši dabasgāzes, piegādātājs.¹⁷ Pirms Moldovas parlamenta vēlēšanām Krievijas politiskā vadība aizvien vairāk raidīja nepārprotamus signālus Moldovas valdībai un sabiedrībai par grūtībām, kuras Moldovu sagaida, ja tā izšķirtos par Krievijas interesēm kaitējošu politiku. Atbildot uz to, ka Moldovas valdība it kā izvērsumi "kampaņu pret Krieviju", Krievijas Dome 2005. gada februārī pieņēma rezolūciju, kurā aicināja Krievijas prezidentu Putinu un viņa valdību pret Moldovu īstenot ierobežotas ekonomiskās sankcijas. Piemēram, Krievijas likumdevēji ierosināja ierobežot Moldovas darbaspēka piekļuvi Krievijas darba tirgum, boikotēt uz Krieviju eksportētos Moldovas lauksaimniecības produktus un maksu par Moldovai piegādātajiem Krievijas energoresursiem paaugstināt līdz pasaules cenu līmenim. Šo diskusiju laikā viens no Domes deputātiem apsūdzēja Moldovas prezidentu Vladimīru Voroniņu "nodevībā" pēc tam, kad viņš 2003. gada novembrī bija atteicies parakstīt Kozaka memorandu.¹⁸

Pēc Moldovas parlamenta vēlēšanām un Moldovas komunistiski noskaņotā prezidenta Voroniņa atkārtotās ievēlēšanas *Gazprom* administrācija publicēja savu lēmumu par gāzes cenas dubultošanu Mol-

14 Lynch, D. "Misperceptions and divergences", *What Russia Sees*, red. Dov Lynch, Drošības studiju institūts, Chaillot Paper No. 74 (2005. gada janvāris), 13. lpp.

15 www.newsru.com, 2005. gada 16. februāris.

16 Trenin, D. *Reading Russia Right*. Kārnegi Starptautiskais miera fonds, Policy Brief, speciālizlaidums Nr. 42 (2005. gada oktobris), 6. lpp.

17 Saskaņā ar dažādiem avotiem Krievijā strādā 300-600,000 Moldovas viesstrādnieku. Runājot par energoresursiem, Moldova ik gadu patērē vairāk nekā divus miljardus kubikmetru dabasgāzes, ko tai pilnībā piegādā Krievija.

18 Rodin, I. "Moldavii prigrozili s Ohotnogo ryada", laikraksts *Nezavisimaya Gazeta*, 2005. gada 21. februāris.

dovai.¹⁹ Tā kā Moldova pretojās šim dramatiskajam cenas pieaugumam, *Gazprom* 2006. gada sākumā pārtrauca gāzes piegādi. *Gazprom* acīmredzami ir kļuvis par vienu no efektīvākajiem instrumentiem, ko Krievija visbiežāk izmanto, lai izdarītu spiedienu uz pēcpadomju valstīm, tostarp Moldovu. Lai gan *Gazprom* caur Moldovu transportē dabasgāzi arī uz Rumāniju un tādēļ ar ekonomisko attiecību pārtraukšanu varētu nesteigties, Moldovas atkarība no Krievijas gāzes monopola izpaužas vēl vairākos aspektos. *Gazprom* ne tikai darbojas dabasgāzes piegādes jomā, tam pieder lielākā daļa *Moldova Gaz* akciju, un tāpēc tas faktiski ietekmē Moldovas enerģētikas politiku. Turklāt Moldovai par Krievijas piegādāto gāzi ir uzkrājies ievērojams 780 miljonu dolāru liels parāds, ieskaitot Piedņestras parādu 560 miljonu dolāru apmērā.²⁰ Šķiet, Krievija ar savu politiku apzināti akceptē to, ka Piedņestras parāds par Krievijas gāzes piegādi nemiņīgi pieaug, jo šāda pieeja nostiprina Krievijas pozīciju Moldovā. Tas Krievijai ļauj efektīvi subsidēt Piedņestras režīmu, palielināt tā atkarību no Krievijas un vienlaikus saglabāt Moldovas finansiālās saistības pret Krieviju, ko tā var izmantot kā faktoru konflikta risināšanas procesā. Turklāt Krievija acīmredzami vēlas izmantot Moldovas parādu un atkarību no Krievijas gāzes piegādes, lai arī turpmāk nostiprinātu savu ekonomisko klātbūtni valstī, panākot kontroli pār Moldovas rūpnieciskajiem resursiem.

Ukrainas Oranžā revolūcija ir mainījusi politisko un psiholoģisko vidi post-padomju telpā, kā arī Krievijas pieeju šim reģionam, tostarp Moldovas un Piedņestras konfliktam.²¹ Ukrainu novērotājs Oleksandrs Suško pat secina, ka notikumi Ukrainā ir noveduši pie "Putina neoimperālisma 'renesanses' sabrukuma."²² Šobrīd Kremļa cenšas ieturēt mērenāku toni un vairās izdarīt acīmredzamu spiedienu. Tātad Krievijas puse aizvien vairāk apzinās, ka vide mainās, rodas jauni ierobežojumi un ir nepieciešams reģionā ieturēt elastīgāku taktiku. 2005. gada jūnijā Vladimirs Putins vērsās pie G-8 līderiem ar šādiem vārdiem: "Mums nevajag pārvērst šo NVS telpu kaujaslaukā. Tai drīzāk būtu jākļūst par sadarbības sfēru."²³ Krievijas politika attiecībā uz "tuvajām ārzemēm" pirms notikumiem Ukrainā bieži vien bija sadrumstalota, nenoteikta un pretrunīga, to raksturoja pastāvīga svārstīšanās starp unilaterālismu un multilaterālismu, politiskajām un ekonomiskajām prioritātēm un līdzekļiem, retorisku pašpārliecinātību un vienaldzību. Tā kā Krievijas ārpolitika joprojām lielākoties ir nekonsekventa, un tai ir reaģējošs un situatīvs raksturs, Krievija faktiski vienlaikus īsteno atšķirīgu ārpolitiku, un tās pieeja samanaīmi gan neoimperālisma, gan postimperālisma elementi. Oranžā revolūcija, neapšaubāmi, ir vēl vairāk sarežģījusi un sajaukusi Krievijas politiskās vadības aprēķinus un prioritātes attiecībā uz post-padomju telpu kopumā un Piedņestru – jo īpaši.

Tajā pašā laikā nevajadzētu pārvērtēt pārmaiņas, kas notikušas Krievijas stratēģijā attiecībā uz Moldovu, un par zemu novērtēt tās nozīmi reģionā. Neraugoties uz pretrunīgiem elementiem Krievijas ārpolitikā, post-padomju telpas reintegrācijas ideja šajā valstī joprojām ir ļoti populāra. Šī ideja kā nozīmīgs ārpolitikas mērķis joprojām šķiet pievilcīga arī pašreizējai Krievijas vadībai, kas tiecas iegūt

19 2005. gadā par tūkstoti kubikmetru dabasgāzes Moldova maksāja 80 dolārus, savukārt tagad šī cena var pieaugt līdz pat 160-170 dolāriem par tūkstoti kubikmetru.

20 *Moldova Azi*, 2005. gada 15. decembris.

21 Nepieciešamība izvērtēt situāciju pēc Oranžās revolūcijas ir plaši apspriesta Krievijas plašsaziņas līdzekļos. Sk., piemēram, *Kommersant Vlasty*, 2005. gada 21. marts; Aleksej Makarkin, "Geopoliticheseskaya borbya za Pridnestrovyje vyshla na finišnyu pramuyu", *Nezavisimaya Gazeta*, 2005. gada 19. jūlijs. Laikraksti norāda, ka spēku līdzsvars pēc notikumiem Ukrainā ir mainījies un Krievija var zaudēt kontroli pār Piedņestru.

22 Sushko, O. *The International Implications of Ukraine's Orange Revolution*. Ukrainas centrs miera, pārmaiņu un ārpolitikas veicināšanai, Policy Paper No. 1 (2005. gada 1. februāris); pieejams <http://www.foreignpolicy.org.ua/eng/papers/index.shtml?id=4049>.

23 Champion, M., Cullison, A. "Russia to Use G-8 Post to Aid Ex-Soviet States", *Wall Street Journal*, 2005. gada 14. jūnijs.

lielvaras statusu. Lai gan Krievija ir sapratusi, ka reģionālā dinamika mainās, un tāpēc politisko retoriku tās vadība ir nedaudz grozījusi, vēlme saglabāt savu ietekmi ir acīmredzama. Krievijas ambīcijām attiecībā uz reintegrāciju pietrūkst saskaņotas stratēģijas, taču zināmi centieni šajā virzienā saglabājas.²⁴ Svarīga Krievijas ārpolitikas prioritāte acīmredzami joprojām ir klātbūtnes saglabāšana Piedņestrā, šajā "Portartūrā Dņestras krastos", un reģionālo notikumu ietekmēšana. Lai gan Krievija ir paziņojusi, ka tā respektē Moldovas teritoriālo integritāti, kā arī atbalsta Juščenko iniciatīvā ietvertu Ukrainas priekšlikumu konflikta atrisināšanai, Krievija tomēr saglabā savas politiskās ietekmes sviras šajā reģionā. Krievijas vadība acīmredzot pretotos starptautisko miera uzturēšanas spēku klātbūtnēi Piedņestras teritorijā, jo Krievija bažījas, ka šādi reģionā tiktu veicināta "vietējā Oranžā revolūcija".²⁵ Tādējādi, ja runājam par prioritātēm un lietas būtību, Krievijas pieeja faktiski ir palikusi nemainīga.

Krievija attiecībās ar Moldovu joprojām saglabā nozīmīgas ietekmes sviras, neskatoties uz faktu, ka pēcpadomju valstis, un jo īpaši tādi "iesaldētie konflikti" kā, piemēram, Piedņestras konflikts, aizvien vairāk piesaista starptautisko uzmanību. Laika posmā pēc prezidenta vēlēšanām Ukrainas un Krievijas saspīlēto attiecību dēļ zināmā mērā ir pavājinājies Krievijas dominējošais stāvoklis. Tomēr Krievija saglabā militāro klātbūtni Piedņestrā, kur izveidojusi lojālu separātistu režīmu, kā arī savas politiskās un biznesa intereses Moldovā. Moldova ekonomiski ir atkarīga no Krievijas un ir "ieslodzījusi" sevi tādā attiecību tiesiskajā ietvarā, kas ir izdevīgs Piedņestras režīmam un līdz ar to arī Krievijai. Tāpat Krievija aizvien vairāk tiecas iedrošināt un veicināt "paralēlās sabiedrības" rašanos pēcpadomju valstīs, tostarp arī Moldovā, un aizvien lielākā mērā paļaujas uz to krievalodīgo iedzīvotāju daļu, kas orientēta uz Krieviju vai ir saistīta ar to. Krievija piekopj "pīrāga un pātagas politiku", proti, atkarībā no tā, kādu politiku īsteno Moldova, tai piedāvā bonusus vai draud ar sodiem. Tāpat Krievija var zināmā mērā veicināt un izmantot savā labā reģionālās nesaskaņas, jo īpaši starp Moldovu un Ukrainu. Krievija acīmredzami ir ieņēmusi nogaidošu pozīciju attiecībā uz Ukrainas piedāvāto Piedņestras konflikta atrisināšanas plānu un vienlaikus mēģinājusi to sakompromitēt, lai Moldova pati šo iniciatīvu noraidītu. Viss iepriekšminētais norāda uz to, cik lielā mērā Oranžā revolūcija ir likusi Krievijai korigēt savu politiku, un uz to, ka turpmākā reģionālo notikumu attīstība ir atkarīga arī no vietējās un reģionālās dinamikas, kā arī no citu starptautisko dalībnieku iesaistīšanās.

UKRAINAS POLITIKA ATTIECĪBĀ UZ PIEDŅESTRU: KONTINUITĀTE UN PĀRMAIŅAS

Pēdējo desmit gadu laikā Ukraina ir bijis nozīmīgs, lai arī ne vienmēr pamanāms, reģionālais dalībnieks procesā, kas saistīts ar Piedņestras statusa noteikšanu un konflikta atrisināšanas virziena nosprašanu. Ukrainas nozīmīgajai lomai reģionālajos notikumos tika piešķirts oficiāls statuss ar 1997. gadā Maskavā noslēgto līgumu. Krievija ļoti vēlējās demonstrēt konflikta risināšanas "internacionalizāciju" un iesaistīja Ukrainu kā vienu no paredzamā līguma īstenošanas garantētājiem.²⁶ Lai gan sarunu procesā Ukraina uzņēmas sekundāru lomu (galveno vidutāja lomu atstājot Krievijai), tai vienmēr ir bijušas dažādas humanitāra rakstura, kā arī stratēģiskas un ekonomiskas intereses un ietekmes sviras attiecībā uz reģionālajiem notikumiem. Ukrainai un Piedņestrai ir kopīgi vēstures un kultūras elementi. Pirms apvienošanās ar Besarābiju, kas 1940. gadā tika iekļauta PSRS sastāvā, Piedņestras reģions bija daļa no Moldāvijas APSR, kas ietilpa Ukrainas Padomju Sociālistiskajā Republikā. Aptuveni viena trešdaļa Piedņestras iedzīvotāju pēc savas izcelsmes ir ukraiņi, kas Ukrainā ir radījis attiecīgu sabiedrības noskaņojumu un uzskatu par tuvību ar šo apgabalu. Par kultūras un

24 Adomait, H. "Russia and Europe: Continental Drifts", *Russia: The Next Ten Years* (Maskava: Kārnegi Maskavas centrs, 2004), red. Andrew Kuchins un Dmitri Trenin, 114.-115. lpp.

25 Muhin, V., "Voyennii scenarij dla Pridnestrovyja uzhe gotov", *Nezavisimaya Gazeta*, 2005. gada 12. decembris.

26 *Moldova: Regional Tensions over Transnistria*. Starptautiskās krīzes grupas ziņojums par Eiropu, Nr. 157 (2004. gada 17. jūnijs), 11. lpp.

lingvistiskajām saitēm, piemēram, liecina fakts, ka Piedņestras Valsts universitāte ir nosaukta slavenā ukraiņu Tarasa Ševčenko vārdā. No stratēģiskā viedokļa Ukraina ir nolēmusi ierobežot Rumānijas ietekmes iespējamo palielināšanos reģionā, un strupceļā nonākušais Piedņestras konflikts ir pavēris iespēju reģionālo notikumu veidošanā iesaistīties Moldovas kaimiņvalstij, kas atrodas tās austrumos, nevis rietumos, kā arī samazinājis varbūtību, ka Moldova varētu apvienoties ar Rumāniju.

Pēdējais, bet ne mazāk svarīgais, ir fakts, ka Piedņestra un Ukraina ir izveidojušas visai ciešas ekonomiskās saites. Krieviju, kas līdz šim bija Piedņestras nozīmīgākā tirdzniecības partnere, pamazām nomaina Ukraina. Lai gan Piedņestras eksports uz Ukrainu 2004. gadā veidoja tikai 3,5% no kopējā eksporta apjoma, importa apjoms no Ukrainas sasniedza 38%. Ukrainas eksportētājiem ir izdevīga tirdzniecība ar Piedņestru, jo nav muitas barjeru. Turklāt Odesas osta Ukrainā ir kļuvusi par viegli sasniedzamu un svarīgu Piedņestras preču transporta ceļu, un abām pusēm ir radusies kopīga ieinteresētība izmantot tranzīta izdevīgumu. Ar Austrijas un Ukrainas kopuzņēmuma *Hares Group* starpniecību Ukrainas uzņēmēji faktiski kontrolē vienu no nozīmīgākajiem Piedņestras rūpnieciskajiem resursiem, proti, metalurģisko rūpnīcu Ribņicā. Starp Piedņestru un atsevišķiem Ukrainas reģioniem ir parakstīti arī sadarbības līgumi. Bijušā Ukrainas prezidenta Leonīda Kučmas paziņojums 2004. gada novembrī skaidri apliecināja savstarpējās ekonomiskās intereses un Piedņestras notikumu attīstības nozīmi: "Piedņestras ekonomiskā blokāde nozīmē arī Ukrainas blokādi."²⁷

No otras puses, Ukrainas vadība vārdos visai piesardzīgi apliecina atbalstu Piedņestras valdībai. Separātistu režīma atbalstīšana kaimiņvalstī varētu radīt zināmu precedentu un veicināt lielākas autonomijas prasības tādos Ukrainas reģionos kā, piemēram, Aizkarpatos, Doņeckā un jo īpaši Krimā. Turklāt Ukraina ir ieinteresēta radīt zināmu līdzsvaru un ierobežot Krievijas nozīmi šajā reģionā kopumā un jo īpaši Piedņestrā.²⁸

Tādējādi Ukrainas nostāju attiecībā uz Piedņestru ir ietekmējis vesels reģionālo politisko apsvērumu, vēsturisko saišu un ekonomisko interešu kopums. Kučmas prezidentūras laikā vērojama svārstīšanās attiecībā uz ārpolitikas prioritātēm ietekmēja to, ka Ukrainas politika attiecībā uz Moldovu, un jo īpaši Piedņestras konflikta atrisināšanu, bieži vien ir bijusi nekoncekventa un pretrunīga. Kopumā Ukraina tomēr īstenoja politiku, kas faktiski veicināja pašreizējās situācijas izveidošanos reģionā un Piedņestras režīma nostiprināšanos. Lai gan Ukraina nodrošināja no Piedņestras izvedamā Krievijas bruņojuma un karaspēka tranzītu caur savu teritoriju un, ievērojot starptautiskā līmenī izskanējušās prasības, beigu beigās izveidoja kopīgu Moldovas un Ukrainas muitas un robežkontroles punktu, Ukrainas politiskā vadība tālākus soļus nevēlējās spert. Kaut gan pēc jauno muitas zīmogu ieviešanas 2000. gada 1. septembrī Moldova regulāri aicināja Ukrainu noteikt stingrāku kontroli uz tās robežas ar Moldovas Piedņestras reģionu, Ukraina ilgi vilcinājās to darīt. Tāpat Ukrainas valdība vairījās piemērot ieceļošanas aizliegumu Piedņestras valdībai, kā to 2003. gadā izdarīja ES un Amerikas Savienotās Valstis. Tā kā Ukrainas attiecības ar Rietumiem Kučmas prezidentūras laikā pasliktinājās, Ukraina nostiprināja sadarbību ar Krieviju. Tas vēl vairāk ierobežoja tās spēju reģionā rīkoties autonomi. Ukraina atbalstīja Kijevas dokumentā (2002) ietvertu "federalizācijas" ideju. 2003. gada novembrī Ukrainas Ārlietu ministrija izteica nožēlu par to, ka Moldova ir atteikusies parakstīt zināmā mērā līdzīgu Krievijas izvirzīto konflikta atrisināšanas iniciatīvu, kas bija ietverta Kozaka memorandumā.²⁹

27 Burla, M., Gudim, A. un citi, *Transnistrian Market*, 23.-25. lpp.

28 ICG, *Moldova*, 11.-12. lpp.

29 Haukkala, H., Moshes, A. *Beyond "Big Bang": The Challenges of the EU's Neighbourhood Policy in the East*. Somijas Ārpolitikas institūta ziņojums Nr. 9 (2004), 31.-38. lpp; Oazu Nantoi, *The Elections in Ukraine and Moldova and the Transnistrian Conflict*. Sabiedriskās politikas institūta publikācija, 2005. gada aprīlis; pieejams <http://www.ipp.md>.

Oranžā revolūcija un tai sekojošā Krievijas ietekmes mazināšanās Ukrainā, kā arī Ukrainas centieni tuvināties Eiropas Savienībai no jauna ir aktualizējuši jautājumu par Ukrainas turpmāko reģionālo lomu, prioritātēm un metodēm. Ukrainas jaunā vadība ir demonstrējusi gatavību Piedņestras dilemmas atrisināšanā uzņemties lielāku lomu un atbildību. 25. februārī Viktors Juščenko uzsvēra to, cik nozīmīgs valsts nacionālajai drošībai ir jautājums par Piedņestras konflikta atrisināšanu. Tāpat viņš uzsvēra, ka konflikts ir kļuvis par problēmu Ukrainas tautsaimniecībai.³⁰ Par Ukrainas pieejā notikušajām pārmaiņām oficiāli signalizēja Juščenko plāns. Iniciaīva, kurā ietverti septiņi punkti, tika izziņota GUUAM sammita laikā Kišinevā 22. aprīlī, bet pilnībā pabeigta un iesniegta izskatīšanai – Viņņicas sanāksmes laikā 16.-17. maijā. Tā paredzēja veicināt “visaptverošu un galīgu Piedņestras problēmas atrisinājumu, kas saglabātu Moldovas konstitucionālo sistēmu un piešķirtu Piedņestrai kā Moldovas sastāvdaļai īpašu juridisko statusu”.³¹ Attiecībā uz reintegrāciju Juščenko iniciaīva paredzēja izveidot atbilstošu tiesisko ietvaru. Demokrātija Piedņestrā izpaustos brīvās un demokrātiskās reģionālā parlamenta vēlēšanās, ko uzraudzītu starptautiskie novērotāji. Saskaņā ar šo plānu Piedņestra kļūtu par Moldovas administratīvi teritoriālo vienību ar republikas statusu. Juščenko plāns paredz, ka Eiropas Savienība un Amerikas Savienotās Valstis šajā procesā piedalīsies kā novērotājas; Ukraina, Krievija un EDSO konflikta atrisināšanas procesā saglabās starpnieka statusu.³²

Lai gan minētajai iniciaīvai ir svarīga nozīme, jo tā norāda uz Ukrainas centieniem aktīvāk iesaistīties reģionālajos notikumos, par tās mēģinājumiem šajā procesā saglabāt noteiktas ietekmes sviras liecina vesela virkne citu faktu. Pirmais ir gluži simbolisks – Rumānija tika atstāta ārpus divpusējās, kā arī daudzpusējās starpniecības procesa. Par to nav jābrīnās, jo Rumānija ir īpaši kritizējusi Ukrainas pieeju tāpēc, ka vēlējās izstrādāt un īstenot kopīgas Rumānijas un Ukrainas iniciaīvas attiecībā uz Piedņestru. Otrkārt, saglabājas līdzšinējais konflikta atrisināšanas formāts, kurā starpnieki ir EDSO, Krievija un Ukraina. Šajā sakarā varam teikt, ka Krievijas un Ukrainas ieinteresētība konkrētajā procesā saglabāt nozīmīga “spēlētāja” statusu sakrīt. Turklāt abas valstis saglabātu konflikta atrisināšanas garantētāju statusu. Treškārt, ja runa ir par Moldovas iekšējo aspektu, tad Piedņestra paliktu Moldovas sastāvdaļa, bet saglabātu tiesības no tās izstāties, ja Moldova zaudētu neatkarību. Tas skaidri norāda uz tādu iespējamo scenāriju, ka Moldova pievienotos Rumānijai. Ceturtkārt, saskaņā ar minēto iniciaīvu par oficiālajām valodām Piedņestrā tiktu atzīta moldāvu, krievu un ukraiņu valoda.³³

Lai gan 2005. gada jūnijā Moldovas parlaments “kopumā” akceptēja Ukrainas iniciaīvu, Moldova ir visnotaļ nobažījiesies. Ukraina un Moldova nav vienisprātis par vairākiem jautājumiem, tostarp par Piedņestras konflikta atrisināšanas procesa plašākiem principiem un ietvaru, kā arī pieeju robežkontrolei Ukrainas un Piedņestras robežas posmā. Ukraina iestājas par formulu “vienotība, kas paredz autonomiju”, kas Piedņestrai piešķir ievērojamu autonomiju. Tā zināmā mērā atgādina Krimas modeli Ukrainā.³⁴ Tomēr pret šādu risinājumu aizvien vairāk iebilst Moldovas eksperti un politikas veidotāji. 2005. gada jūlijā Moldovas parlaments ievieša likumus, kas kā Piedņestras demokratizācijas un valsts reintegrācijas priekšnosacījumu paredz Moldovas suverenitātes visaptverošu attiecināšanu uz

30 Nantoi, *Elections in Ukraine*.

31 Ukrainas plāns Piedņestras konflikta atrisināšanai. 2005. gada 16. maijs.

32 Ukrainas plāns Piedņestras konflikta atrisināšanai. 2005. gada 16. maijs.

33 Ukrainas plāns Piedņestras konflikta atrisināšanai. 2005. gada 16. maijs; Ukrainas iniciaīvas kritiska analīze no Moldovas redzespunkta atrodama Sabiedriskās politikas institūta publikācijā: Oazu Nantoi, *The Plan for the Transnistrian Conflict Settlement Proposed by Ukraine-pros and cons*. 2005. gada 8. jūnijs; pieejama <http://www.ipp.md/comentarii1.php?l=en&id=38>.

34 No 2005. gada aprīļa līdz maijam veiktajā Ukrainas ekspertu aptaujā (valsts iestāžu, valsts analītisko institūciju, militārās elites pārstāvji, kā arī dažādu ekspertu grupu pārstāvji un žurnālisti) 67,3% atbalstīja Moldovas reintegrāciju un autonoma statusa piešķiršanu Piedņestrai; 12,7% atbalstīja Moldovas federalizāciju; 10,9% – Moldovas sadalīšanu divās valstīs; 5,4% – pašreizējās Moldovas pārveidošanu Moldovas un Piedņestras konfederācijā; 1,8% – Moldovas pievienošanu Rumānijai un Piedņestras pievienošanu Ukrainai; sk. Oleksandr Sushko, Nataliya Parkhomenko, *Settling of the Transnistrian Conflict – A New Assessment of Ukrainian Experts*. Ukrainas centrs miera, pārmaiņu un ārpolitikas veicināšanai, Policy Paper No. 8 (2005. gada 20. jūlijs); pieejams <http://www.foreignpolicy.org.ua/eng/papers/index.shtml?id=4985>.

Piedņestru un to, ka reģiona vadība akceptē esošos Moldovas likumdošanas aktus. Kā rāda šie dokumenti, Moldovā aizvien vienprātīgāk tiek atzīts, ka Piedņestrai nevajadzētu piešķirt pilntiesīga sarunu dalībnieka statusu, jo tas faktiski noved pie Piedņestras režīma atzīšanas. Tāpēc, kā uzskata Moldova, Piedņestras vadībai jāakceptē Moldovas piedāvātais demokratizācijas un reintegrācijas tiesiskais ietvars.³⁵

Moldovas iebildumus pret Ukrainas iniciatīvu rada ne tikai atšķirīgā pieeja konflikta risināšanas vispārīgajiem principiem un procedūrām, bet arī fakts, ka Moldova apzinās ar šīs iniciatīvas īstenošanu saistītās ievērojamās grūtības. Aizvien vairāk šķiet, ka panākt Piedņestras demokratizāciju, kas ir izvirzīta kā Moldovas teritoriālās integritātes priekšnoteikums, nebūs iespējams, ja vien uz separātistu režīmu netiek izdarīts intensīvs starptautiskais spiediens. Uz to norāda, piemēram, tas, ka iniciatīvas galvenajam elementam, proti, Piedņestras demokratizācijai, faktiski tika dots trieciens 2005. gada decembrī notikušajās reģiona Augstākās Padomes vēlēšanās. Lai gan tika noteikts, ka šīs vēlēšanas jāorganizē EDSO virsvadībā, minētā organizācija tās atteicās pārraudzīt, faktiski norādot, ka vēlēšanas Piedņestrā bija nedemokrātiskas, negodīgas un starptautiski neatzītas.³⁶ Šie faktori Moldovas vadības nostāju zināmā mērā pakāpeniski padara aizvien striktāku. Lai gan Moldovas politikas veidotāji vismaz deklarāīvi "kopumā" atbalsta Juščenko iniciatīvu, viņi var apsvērt iespēju ar daudz pārliecinošākas politikas palīdzību "pārcirst Gordija mezglu" reģionā un veicināt zināma veida vietējo "Oranžo revolūciju". Lai to sasniegtu, Moldova apzinās, cik svarīgi ir iegūt Eiropas Savienības un Amerikas Savienoto Valstu spēcīgu atbalstu un iesaistīšanos.

Tādējādi, neraugoties uz Ukrainas jaunās politiskās vadības centieniem sekmēt Piedņestras konflikta atrisināšanu, ir izrādīties visai sarežģīti sasniegt projekta īstenošanai nepieciešamo kritisko masu un pārvarēt strukturālos šķēršļus. Krievija un Moldova, lai arī pārstāv pretējus viedokļus, visai negribīgi izturas pret Ukrainas piedāvātā konflikta atrisināšanas plāna aktīvu veicināšanu. Rietumu demokrātiskās valstis, lai arī izrāda pieaugošu interesi par šo procesu, līdz šim ir atturējušās no aktīvas iesaistīšanās konfliktā. Piedņestras režīms demokratizāciju ir atzinis tikai vārdos, taču nav neko reāli darījis, lai reģionā veicinātu demokrātiju un atklātumu. Arī pašā Ukrainā attieksme pret izvēlēto pieeju konflikta atrisināšanai un jo īpaši pret mijiedarbību ar Piedņestras režīmu nav viennozīmīga. Tajā pašā laikā aizvien atturīgākā Moldovas attieksme pret Ukrainas piedāvāto iniciatīvu var vājināt Ukrainas apņēmību un aktualizēt dažādās intereses, kas starp abām valstīm pastāv attiecībā uz reģionālajiem notikumiem un Piedņestras konflikta atrisināšanu.³⁷

Viens no svarīgākajiem un spilgtākajiem Ukrainas un Moldovas attiecību jautājumiem ir saistīts ar Ukrainas un Moldovas robežkontroli Piedņestras posmā. Ukrainas pieeja jautājumam par robežkontroli uz Ukrainas un Piedņestras robežas ir acīmredzami mainījiesies. Moldovas varas iestādes jau sen vēlējas uz Moldovas un Ukrainas robežas izveidot kopējus muitas punktus, lai novērstu plaša mēroga kontrabandu. Kaut gan Piedņestra juridiski ir Moldovas Republikas sastāvdaļa, uz Moldovas un Piedņestras robežas ir nākuši klāt dažādi ierobežojumi, turpretī attiecībā uz Piedņestras un Ukrainas robežas kontroli pastāv visai ierobežots instrumentu skaits. Tas ir mazinājis Moldovas un Piedņestras tirdzniecības attiecību intensitāti, kā arī radījis neatbilstošus nodokļu un muitas ieņēmumus Moldovai. 2004. gadā oficiāli reģistrēto preču apjoms no Moldovas uz Piedņestru, kā arī pretējā virzienā bija

35 Nantoi, *The Plan for Transnistrian Conflict Settlement*; Nantoi, *Transnistrian Conflict*.

36 Abas grupas, proti, *Respublika* un *Obnovlenye*, kuras ir cieši saistītas ar valdošo nomenklatūru un biznesa oligarhiem, reģiona parlamentā ieguva attiecīgi 20 un 23 vietas. Sk. *East Week: Analytical Newsletter for Eastern Europe, Russia, Caucasus and Central Asia*, Polijas Austrumu studiju centra publikācija Nr. 21 (2005. gada 15. decembris), 8. lpp.

37 Saskaņā ar 2005. gada pavasarī veikto aptauju Ukrainas ekspertu attieksme pret Moldovu bija atšķirīga: 36,4% respondentu minēja Moldovu kā svarīgu sabiedroto, kurai ar Ukrainu galvenokārt ir kopīgas nacionālās intereses, turpretī tikpat liels respondentu skaits – 36,4% – norādīja, ka Moldova ir svarīga kaimiņvalsts, kuras intereses tomēr lielākoties atšķiras no Ukrainas interesēm; sk. Sushko un Parkhomenko, *Settling of the Transnistrian Conflict*.

mazāks par 2%. Ir aprēķināts, ka Moldovas valsts budžets ik gadu zaudē 470 miljonus dolāru (3,8% no IKP) tāpēc, ka sarukuši nodokļi un muitas ieņēmumi, kā arī pieaugušas preču transportēšanas izmaksas Piedņestras teritorijā.³⁸

Atsevišķas personas Ukrainā ir kritizējušas Moldovas varas iestādes par to, ka tām trūkst skaidru mērķu un pārliecinošas stratēģijas attiecībā uz robežjautājuma atrisināšanu, kā arī par nespēju turpināt nopietnas sarunas ar Ukrainas robežsardzes un muitas amatpersonām.³⁹ Savukārt Moldova ir sūdzējiesies par Ukrainas nevēlēšanos nopietni risināt jautājumu par nelegālo tirdzniecību uz Ukrainas un Piedņestras robežas un šajā sakarā sadarboties ar starptautiskajām organizācijām. To, ka Ukraina atzīst savu atbildību šajā jautājumā un ir gatava dot ieguldījumu progresa veicināšanā, apliecināja Ukrainas bijusī premjerministre Jūlija Timošenko. Viņa piedāvāja projektu "Apturiet kontrabandu!" un uzsāka Ukrainas muitas iestāžu reorganizāciju nolūkā cīnīties pret korupciju reģionā un ierobežot kontrabandu tajā.⁴⁰ 2005. gada maijā Timošenko valdība apstiprināja vairākus dokumentus, lai apturētu tādu preču plūsmu, par kurām Moldovas Republikas valsts budžetā nav samaksātas muitas nodevas un nodokļi un par kurām Moldovas varas iestādes nav izdevušas atbilstošus muitas dokumentus. Tālāko progresu Ukrainas un Moldovas sadarbībā atspoguļoja četru kopīgu robežkontroles punktu izveide laika posmā no jūlija līdz augustam.⁴¹ Vēlāk, 7. oktobrī, Eiropas Komisija, kā arī Moldovas un Ukrainas valdība parakstīja Saprašanās memorandu par Eiropas Savienības robežnovērošanas misiju. Memoranda parakstītāji vienojās, ka tiks izveidota un īstenota Ukrainas un Moldovas robežas Piedņestras posma kopīga uzraudzība. 30. decembrī Moldovas un Ukrainas ministru prezidenti panāca vienošanos, kas paredzēja, ka Piedņestras uzņēmumiem, kuri eksportē savas preces uz Ukrainu, jāsaņem Moldovas muitas iestāžu apstiprināti oficiāli dokumenti.⁴² Neraugoties uz šiem nozīmīgajiem pasākumiem, Moldovas pārstāvji ir norādījuši uz atšķirīgu situācijas interpretāciju un Ukrainas nepārtraukto vilcināšanos aktīvāk risināt robežkontroles jautājumu.⁴³

Oranžā revolūcija nepārprotami ir stimulējusi Ukrainas jauno pieeju reģionam. Ukrainas vadība ir ieņēmusi daudz aktīvāku pozīciju Piedņestras konflikta atrisināšanas procesā un veikusi vairākus pasākumus, lai iedibinātu stingrāku kontroli Ukrainas un Moldovas robežas Piedņestras posmā. Ukrainas pieeju noteikti ir ietekmējuši tās mērķi, kas saistīti ar Eiropas Savienību, un arņemšanās demonstrēt savu konstruktīvo lomu reģionālā konflikta atrisināšanas procesā. Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka Ukrainai reģionā ir stratēģiskas un ekonomiskas intereses. Ukrainā pastāv zināmas interešu grupas, kuru pārstāvji atbalsta iepriekš pieņemto politikas nostādņu turpināšanu un pretojas politiskās un uzņēmējdarbības vides radikālai pārveidošanai, ko varētu izraisīt neatlaidīgi centieni panākt Piedņestras reģiona visaptverošu demokratizāciju. Turklāt, neraugoties uz Ukrainas un Moldovas tuvināšanos un ciešāku mijiedarbību, divpusējās attiecības joprojām ir komplicētas, jo tajās cieši savijušās kopīgas un atšķirīgas prioritātes, intereses, interpretācijas un cerības. Tādēļ var teikt, ka Ukrainas pieejai attiecībā uz Piedņestras dilemmu raksturīgas gan kontinuitātes, gan pārmaiņu tendences un elementi, un gadu pēc Oranžās revolūcijas joprojām ir grūti skaidri noteikt, kas turpmāk varētu dominēt – jaunā pieeja vai vecās metodes. Šajā sakarā zināma formējoša ietekme varētu būt starptautisko "spēlētāju" lomai un aktivitātēm.

38 Burla, M., Gudim, A. un citi, *Transnistrian Market*, 27. lpp.

39 Petrenko, R. „Ukraine, Moldova at Crossroads”, Eurojournal.com, 2005. gada 31. maijs; pirmoreiz publicēts Moldovas krievvalodīgajā izdevumā *Ekonomicheskoe Obozrenie*, 2005. gada 13. maijs.

40 Nantoi, *Elections in Ukraine*.

41 *Establishing Joint Border Checkpoints on the Transnistrian Sector of the Moldova-Ukraine Border*, red. Barbarosie, A., Pintea, I. (Kišiņeva: Sabiedriskās politikas institūts, 2005), 6. lpp.

42 *Ekonomicheskoe Obozrenie*, 2006. gada 13. janvāris.

43 Sk., piemēram, Nantoi, *Transnistrian Conflict*.

VAI PIEDŅESTRAS KONFLIKTA RISINĀŠANAS EIROPEIZĀCIJA?

Lai gan starptautiskā sabiedrība uzmanīgi seko notikumiem šajā reģionā, starptautisko organizāciju iesaistīšanās un ietekme Piedņestras konflikta atrisināšanā ilgu laiku ir bijusi visai pieticīga. Eiropas Drošības un sadarbības organizācija konfliktējošo pušu samierināšanas procesā tieši iesaistījās 1997. gadā, kļūstot par konflikta atrisināšanai velītā piecpusēja dokumenta vienu pusi. Neraugoties uz šādu nozīmīgu starptautisko klātbūtni, EDSO nav spējusi sekmēt konflikta atrisināšanu. Ņemot vērā viedokļu atšķirības organizācijas iekšienē un tās rīcībā esošās ierobežotās ietekmes sviras, par to nav jābrīnās. Vairākums konflikta atrisināšanai velītā piecpusējā dokumenta dalībvalstu, jo īpaši Krievija, drīzāk ir ieinteresētas reģionā saglabāt pašreizējo situāciju, nevis nodrošināt konflikta atrisināšanu.⁴⁴

2004. gada beigās neveiksmi cieta mēģinājums izstrādāt kopīgu oficiālu pozīciju par notikumiem Ukrainā, skaidri parādot, ka EDSO nav spējīga panākt vienošanos un sekmēt konflikta atrisināšanu⁴⁵. Tas savukārt ir izvirzījis jautājumu par organizācijas turpmāko nozīmi šajā reģionā. Gluži dabiski, ka Moldovā aizvien vairāk pieaug vilšanās par EDSO "bezzobaino" pieeju, kas nesekmē Piedņestras dilemmas atrisināšanu. Moldovas vadībai īpaši nepieņemams ir tas, ka EDSO lielā mērā ir ņēmusi vērā Tiraspoles "noziedzīgā režīma" un tā sabiedrotās – Krievijas – intereses. Moldovas bažas attiecībā uz EDSO pastiprināja organizācijas atbalsts 2002. gadā pieņemtajam Kijevas dokumentam un 2003. gada Kozaka memorandam, kā arī nespēja nodrošināt, lai tiktu īstenota prasība par Krievijas karaspēka izvešanu no Piedņestras, kā to paredz Stambulas sammita laikā pieņemtā vienošanās. Oazu Nantojs (Oazu Nantoi) ir skaidri izteicis Moldovas bažas par EDSO nozīmi, apgalvojot, ka "EDSO kā starpnieka piedalīšanās sarunās nekādā ziņā nākotnē negarantē Piedņestras palikšanu Moldovas Republikas sastāvā.... EDSO viegli samierināsies ar situāciju, kurā Moldovas Republikai miermīlīgā ceļā nāksies no šī reģiona atteikties."⁴⁶

Interesants ir fakts, ka EDSO ir asi kritizējusi arī Krievija. Krievi pārmet EDSO vienpusēju pieeju un iejaukšanos daudzu post-padomju valstu iekšējās lietās, mēģinot ietekmēt notikumu attīstību šajās valstīs.⁴⁷ No vienas puses, tas varētu nozīmēt, ka organizācijas nozīme šajā reģionā mazinās. No otras puses, paradoksāli ir tas, ka tieši abu pušu vilšanās un citu veiksmīgu starptautisku ietekmes sviru faktisks trūkums var nodrošināt starptautiskās sabiedrības ieinteresētību saglabāt minētās organizācijas iesaistīšanos konflikta atrisināšanas procesā. Saprotams, ka Moldovas vadība cenšas panākt Eiropas Savienības aktīvāku iesaistīšanos un lielāku tās atbalstu.

2003. gadā Eiropas Savienība paziņoja par gatavību uzsākt daudz aktīvāku politiku nolūkā sekmēt konflikta atrisināšanu Moldovā. Paziņojumā "Par plašāku Eiropu" noteikts, ka "Eiropas Savienībai jāuzņemas daudz aktīvāka loma, lai sekmētu saistībā ar Piedņestru notiekošo strīdu izšķiršanu... ES aktīvāka iesaistīšanās specifisku reģionālo apdraudējumu krīzes vadībā reāli apliecinātu ES vēlmi uzņemties lielāku daļu no rūpēm, kas saistītas ar konfliktu atrisināšanu kaimiņvalstīs. Kad konflikts būtu atrisināts, dažādos pēckonflikta iekšējās drošības pasākumos varētu tikt iesaistīti arī ES civilie un

44 Popescu, N. "Europeanizing the Conflict-Resolution Process in Transnistria", *Aspects of Transnistrian Conflict*, red. Arcadie Barbarosie un Oazu Nantoi (Kišineva: Sabiedriskās politikas institūts, 2004), 183. lpp.

45 Bungs, Dz. "EDSO attīstības scenāriji. Kā rīkoties Latvijai?", *Latvija starptautiskajās organizācijās*. Red. Žaneta Ozoliņa. Stratēģiskās analīzes komisijas publikācija, Nr. 1 (2005), 56. lpp.

46 Nantoi, O. "Concerning the Situation in the Eastern Districts of the Republic of Moldova (1992-2000)", *Aspects of Transnistrian Conflict*, red. Arcadie Barbarosie un Oazu Nantoi (Kišineva: Sabiedriskās politikas institūts, 2004), 17. lpp.

47 *Regnum News*, 2005. gada 18. jūlijs, pieejams <http://www.regnum.ru/news/485480.html>.

krīzes vadības resursi.⁴⁸ Tas rāda, ka Eiropas Savienības līderi aizvien vairāk apzinās šo problēmu un ir ieinteresēti dot savu ieguldījumu to politisko nesaskaņu atrisināšanā, kuras radušās netālu no ES potenciālajām robežām, kā arī savā tuvumā izveidot "draugu loku". Tāpat ES bažas par šo konfliktu ir pieaugušas ES un NATO paplašināšanās rezultātā (kā arī reālā riska dēļ, ko Piedņestras konflikts rada drošībai). Ar drošību saistītās ES intereses Moldovā ir pamatotas.⁴⁹

2005. gada februārī ES apstiprināja rīcības plānus attiecībā uz Moldovu, Ukrainu un vēl piecām kaimiņvalstīm. Saskaņā ar Eiropas Kaimiņu politiku (EKP) kaimiņvalstīm tiek apsolīta "noteikta daļa ES iekšējā tirgū". Lai gan EKP prioritātes ir demokratizācija un tirdzniecības liberalizācija, Piedņestras konflikta atrisināšana Eiropas Savienībai ir svarīga. Dokumentā uzsvērts, cik liela nozīme ir "ilgstošiem centieniem atrisināt Piedņestras konfliktu, ievērojot Moldovas Republikas suverenitāti un teritoriālo integritāti tās starptautiski atzītajās robežās."⁵⁰ Eiropas Savienības pieaugošo ieinteresētību un motivāciju apliecina arī tas, ka ES 2005. gada 16. martā izvirzīja Adriānu Jakobivicu de Zegeđu (*Adriaan Jacobovits de Szeged*) par ES īpašo pārstāvi Moldovas Republikā. Viņam ir uzdots veicināt Piedņestras konflikta atrisināšanu, tostarp "ciešā sadarbībā ar EDSO".⁵¹ Pēc Niku Popesku (*Nicu Popescu*) vārdiem, ES ir devusi skaidru mājienu, ka tās nolūki ir nopietni un ka tās pārstāvis darbošies kā starpnieks konflikta atrisināšanas procesā.⁵²

Sniedzot palīdzību dažādos ar robežkontroli saistītos jautājumos un piedaloties robežnovērošanas misijā, ES ir spērusi praktiskus soļus, lai situāciju reģionā stabilizētu. ES ir veicinājusi Moldovas, Ukrainas un Eiropas Komisijas trīspusējās sarunas par pasākumiem, kuri attiecas uz Moldovas un Ukrainas robežkontroli un robežas pārvaldību, īpašu uzmanību pievēršot Piedņestras posmam.⁵³ Savu nolūku stiprināt šo robežu ES ir norādījis arī ar Ukrainu parakstītajā ES rīcības plānā: "Ukrainai jāattīsta sadarbība ar Moldovu robežjautājumos, kuri attiektos uz visu Ukrainas un Moldovas robežu, tostarp jāizvērs efektīva informācijas apmaiņa par preču un personu kustību pāri kopējai robežai."⁵⁴ 2005. gada 30. novembrī ES veiksmīgi uzsāka ES robežnovērošanas misiju, kas ilgs divus gadus. Misija, kurā piedalās robežpolicijas un muitas amatpersonas no 16 ES dalībvalstīm, tika radīta nolūkā uzlabot robežkontroli un novērst kontrabandu uz Moldovas un Ukrainas robežas, nodrošinot tehnisku palīdzību abu valstu varas iestādēm. Misijas ietvaros plānots īpašu uzmanību pievērst Moldovas un Ukrainas robežas Piedņestras posmam.⁵⁵ Tas nepārprotami liecina par ES proaktīvu pieeju šim reģionam. Tomēr, tā kā misijai ir tikai konsultatīvas funkcijas, tā nevar dot nozīmīgu ieguldījumu Piedņestras konflikta atrisināšanā.

48 Komisijas paziņojums Padomei un Eiropas Parlamentam „Plašāka Eiropa - kaimiņattiecības: jauna struktūra attiecībām ar mūsu austrumu un dienvidu kaimiņiem”, 2003. gada 11. marts, pieejams http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf.

49 Munteanu, I. "Moldova un ES kaimiņu politika", *Paplašināta Eiropa un tās kaimiņu politika*, red. Atis Lejiņš (Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2004), 89. lpp.

50 *Piedāvātais ES/Moldovas rīcības plāns*, 2004. gada 9. decembris, pieejams http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/action_plans/Proposed_Action_Plan_EU-Moldova.pdf.

51 "ES īpašā pārstāvja Moldovā iecelšana", Eiropas Savienības Padome, 2005. gada 23. marts, pieejams http://ue.eu.int/uedocs/cms_data/Docs/pressdata/en/misc/84338.pdf.

52 Popescu, N. *The EU in Moldova - Settling conflicts in the neighbourhood*. Drošības studiju institūts, Occasional Paper, No. 60 (2005. gada oktobris), 31. lpp.

53 "Strengthening the partnership between the EU and its neighbours - Signature of EU-Moldova-Ukraine Memorandum of Understanding", Benita Ferrero-Waldner runa, 2005. gada 7. oktobris, pieejama http://europa.eu.int/comm/external_relations/moldova/intro/sp05_586.htm.

54 *Piedāvātais ES/Ukrainas rīcības plāns*, 2004. gada 9. decembris, pieejams http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/action_plans/Proposed_Action_Plan_EU-Ukraine.pdf.

55 "Solana un Ferrero-Waldner 30. novembrī Odesā atklāj robežnovērošanas misiju", teksts pieejams http://europa.eu.int/comm/external_relations/ceeca/news/ip05_1488.htm.

ES rīcībā ir arī vairākas ekonomiska rakstura sviras, ar kurām ietekmēt atšķēlušos Piedņestras reģionu. Piedņestras režīms, vairāk nekā jebkurš cits pēcpadomju telpā pastāvošais autoritārais režīms, lielā mērā palaujas uz ārējās tirdzniecības attiecībām, jo īpaši ar ES valstīm.⁵⁶ Paradoksāli ir tas, ka Piedņestra tirdzniecības jomā ir ekonomiski vairāk atkarīga no Eiropas Savienības nekā pati Moldova. Abām pieaug tirdzniecības apjoms ar ES, proti, 2004. gadā Piedņestrai šis apjoms bija 33%, savukārt Moldovai – 30%.⁵⁷ Turklāt Piedņestras uzņēmumi ir izveidojuši kopuzņēmumus ne tikai ar Krievijas un Ukrainas kompānijām, bet arī ar Rietumvalstu uzņēmumiem, un piesaistījuši ievērojamas šo valstu investīcijas.⁵⁸ Tas norāda uz zināmu nenoteiktību ES tirdzniecības darījumos ar Piedņestras ekonomiskajiem objektiem. Pēc Moldovas pievienošanās Pasaules tirdzniecības organizācijai 2001. gadā ES vēl joprojām ļāva savā vienotajā tirgū ievest Piedņestrā ražotās preces bez Moldovas muitas zīmogiem, proti, kā “nenoteiktas izcelsmes preces”. 2004. gadā ES sāka stingrākraudzīties uz Piedņestras precēm un pieprasīja, lai tās būtu apzīmogotas ar Moldovas varas iestāžu izdotajiem muitas zīmogiem.⁵⁹ Tādējādi var teikt, ka ES attieksmē pakāpeniski iezīmējas vairāk koordinētas un aptverošākas pieejas vispārējās vadlīnijās un principi, taču tie vēl joprojām ir tapšanas stadijā.

EDSO joprojām funkcionē kā valstu valdību organizācija. Kamēr Amerikas Savienotās Valstis un Eiropas Savienības dalībvalstis atturas no aktīvas iesaistīšanās šajā procesā, EDSO nav spējusi sekmēt Piedņestras konflikta atrisināšanu. EDSO nav spējusi piedāvāt risinājumus, jo īpaši tāpēc, ka Krievija pretojas konflikta atrisināšanas internacionalizācijai. Lai gan pēc NATO un ES paplašināšanās un demokrātisko kustību rašanās pēcpadomju valstīs šī pieeja sāka mainīties, sarežģījumi joprojām saglabājas. Kaut gan ES paziņoja, ka aktivizēs politiku attiecībā uz kaimiņvalstīm, Savienības lēnā reakcija uz notikumiem Ukrainā 2004. gada beigās apliecināja nepārprotamu pasivitāti un šī starptautiskā “spēlētāja” ierobežoto rīcīb spēju. Reizē kļuva redzams, ka ES pozīciju ietekmē gan ārējie, gan iekšējie faktori. Stratēģiski ES ir paziņojusi par savu vēlēšanos aktīvi iesaistīties “iesaldēto konfliktu” atrisināšanā. Taču ES īstenotā kaimiņu politika nonāk konfliktā ar Krievijas “tuvo ārzemju” politiku. Stratēģisko prioritāšu veidošana un līdzsvarošana ir rūpīgs process, kura rezultātā ES pieeja drīzāk ir kļuvusi reaģējoša, nevis proaktīva. ES pieeju konflikta atrisināšanai atspoguļo uzskats, ka jāpanāk konfliktējošo pušu integrēšana sadarbības attiecību sistēmā. Lai gan atsevišķās situācijās šāda pieeja varētu būt piemērota, attiecībā uz Piedņestras “iesaldēto konfliktu” nepieciešama aktīvāka starptautiskā iesaistīšanās, jo pats Piedņestras režīms ir kļuvis par konflikta atrisināšanu traucējošu faktoru. Tomēr nebūs viegli to mainīt. Turklāt ES pozīciju post-padomju telpā un mijiedarbību ar Krieviju vēl vairāk sarežģīt un padara neskaidru pašā Eiropas Savienībā pastāvošā dalībnieku, interešu un uzskatu daudzveidība. Vecajām un jaunajām ES dalībvalstīm ir acīmredzami atšķirīgs viedoklis par to, kādas vērtības un intereses būtu jāaizstāv. Jaunās ES dalībvalstis, piemēram, Polija un jo īpaši Baltijas valstis, vairāk ir atbalstījušas samērā piesardzīgu un reizēm bezkompromisa pieeju attiecībām ar Krieviju, kā arī aicinājušas īstenot aktīvāku politiku kaimiņvalstīs, tostarp Moldovā. Vecajām ES dalībvalstīm (Vācijai, Francijai un citām Rietumeiropas valstīm), kuras ar Krieviju izveidojušas intensīvas politiskās un ekonomiskās attiecības, ar šo valsti ir dažādas kopīgas intereses, un tās ir demonstrējušas vēlēšanos šo sadarbību izvērst. Šīs valstis ir izrādījušas arī zināmu atturīgumu attiecībā uz tādas politikas īstenošanu, kas varētu nonākt pretrunā ar Krievijas interesēm.

56 Par Piedņestras atkarību no ekonomiskās atvērības liecina fakts, ka 2004. gadā tās ārējās tirdzniecības apgrozījums bija 309% no tās IKP, savukārt Moldovas apgrozījums - 106% no IKP.

57 Burla, M., Gudim A. un citi, *Transnistrian Market*, 23. lpp.

58 Piemēram, ir izveidoti vismaz 18 Piedņestras un Vācijas kopuzņēmumi; sk., Popescu, *The EU in Moldova*, 18. lpp.

59 Popescu, *The EU in Moldova*, 18. lpp.; 31.-32. lpp.

Tomēr Oranžā revolūcija ir stimulējusi Rietumu politikas aktivizēšanu post-padomju telpā un palielinājusi interesi par “iesaldēto konfliktu” atrisināšanu tās apkaimē. ASV un ES apliecina aizvien lielāku apņēmību veicināt Piedņestras konflikta atrisināšanu. Par Rietumvalstu prioritāti var kļūt palīdzības sniegšana Moldovai un jautājumu risināšana tieši ar Piedņestru. ES var izmantot priekšrocības, ko paver Ukrainas orientēšanās uz Rietumiem, un attiecības ar Krieviju veidot uz divpusējiem un daudzpusējiem pamatiem, kā arī atbalstīt Ukrainas intereses EDSO ietvaros.

SECINĀJUMI

Gadu pēc Ukrainas Oranžās revolūcijas “iesaldētais Piedņestras konflikts” joprojām ir daudzpusējs strīds, ko veido daudzi faktori. Skaidrs ir tas, ka pastāv strukturāli ierobežojumi, kuri kavē Piedņestras konflikta drīzu atrisināšanu. Šie sarežģījumi acīmredzot varētu būt par iemeslu tam, ka arī turpmāk zināmā mērā tiks izmantotas iepriekš akceptētas neveiksmīgas konflikta atrisināšanas metodes un prakse. Lai gan Piedņestras konflikta pamatā ir politiskie un ekonomiskie faktori, nevis atšķirīgi etniskie un reliģiskie uzskati, starptautiskā, reģionālā un vietējā mērogā ir izveidojušās *status quo* atbalstošas interešu grupas. Savukārt Piedņestrā – reģionā, kas atšķēlies no Moldovas, – noris identitātes veidošanās process.⁶⁰ Zināmus panākumus ir guvuši Piedņestras politiskās elites mēģinājumi Piedņestras identitāti veidot, galvenokārt negatīvā gaismā parādot Moldovu un moldāvus. Pateicoties Krievijas lielajai militārajai, politiskajai un ekonomiskajai klātbūtnei un tās rīcībā esošajām ietekmēšanas svirām, Krievijas ietekme reģionā joprojām ir visai nozīmīga. Neskatoties uz retorikas mīkstināšanu, Krievijas vadība nav izrādījusi vēlmi atteikties no ietekmes Piedņestras reģionā. Krievijas atbalstam viennozīmīgi ir bijusi liela nozīme Piedņestras režīma saglabāšanā. Ukrainas jaunā vadība ir spējusi vairākus soļus, kas liecina, ka tās pieeja Piedņestras jautājumam ir mainījusies, kā arī izteikusi vēlmi sadarboties ar Eiropas Savienību un savu kaimiņvalsti Moldovu, lai rastu atbilstošus pasākumus konflikta atrisināšanai. Tomēr Ukrainā vienlaikus pastāv arī spēcīgas privātās intereses, kuras izpaužas centienos saglabāt pašreizējo situāciju reģionā vai vismaz neizlaist no rokām ekonomiskās un politiskās ietekmes sviras Piedņestrā. Ar iepriekš pieņemtiem tiesiskiem ietvariem, atzīstot Krievijas kā starpnieces un garantētājas statusu, Moldova lielā mērā ir “iekritusi lamatās”. Tāpat tā ir akceptējusi Piedņestras kā līdzvērtīgu sarunu partnera statusu konflikta atrisināšanas procesā. Moldovas pasīvā, samiernieciskā un neskaidrā pozīcija jau no paša konflikta sākuma ir vājinājusi tās pozīciju un izredzes iesaistītajām pusēm pieņemamā veidā atrisināt Piedņestras konfliktu, kā arī faktiski ir nostiprinājusi gan Krievijas, gan Piedņestras režīma pozīcijas. No vienas puses, EDSO un ES abas ir izrādījušas vēlmi veicināt Piedņestras konflikta atrisināšanu, bet, no otras puses, nav spējušas izstrādāt skaidru koordinētu politiku un pieeju šim reģionam. ES iekšējās nesaskaņas ir novedušas pie fragmentāras, reaģējošas un *ad hoc* pieejas reģionālajiem notikumiem.

Iezīmējusi kontinuitātes tendences un elementus, kas Piedņestras konflikta atrisināšanu lielā mērā ir ievēduši strupceļā, Oranžā revolūcija arī pati nenoliedzami ir ietekmējusi reģionālos notikumus, ja runājam par varas un interešu līdzsvara un izpratnes pārveidošanu un jaunu iespēju pavēršanu Piedņestras konflikta “atsaldēšanai”. Ukrainā notikušās pārvērtības nenoliedzami ir mainījušas psiholoģiskos un politiskos imperatīvus, kā arī reģionālo varas līdzsvaru. Demokratizācija ir kļuvusi par vietējo politisko sarunu nozīmīgu elementu, proti, par zināma veida populāru saukli attiecībā uz visas bijušās Padomju Savienības telpu. Oranžā revolūcija Moldovā acīmredzami ir veicinājusi izpratni par demokratizācijas potenciāli iespaidīgo “domino efektu” pēcpadomju telpā. Moldovas politiskā un intelektuālā vadība (lai gan ne vienmēr rīkojoties koordinēti) ir aptvērusi to, cik nozīmīga konflikta risināšanā ir Moldovas pašas nostāja. Tā aizvien vairāk liecina par apņemšanos ieņemt nelokāmu un

⁶⁰ Popescu, *The EU in Moldova*, 8. lpp.

pašpārliedzinātu pozīciju attiecībā uz Krieviju un tās protežē – Piedņestras režīmu. Tāpēc Moldova cenšas Piedņestrai atņemt tai piešķirto konflikta atrisināšanas procesa dalībnieces statusu un atsakās samierināties ar Moldovai nelabvēlīgo ietvaru. Moldova aicina konfliktu internacionalizēt. Moldova aizvien vairāk paļaujas uz sevi un veido noteiktu viedokli par to, kā būtu risināma Piedņestras dilemma, un tas aizvien vairāk sakrīt ar Eiropas pieaugošo izpratni, ka tai aktīvāk jāiesaistās konflikta atrisināšanā.

Lēmumi, kas saistīti ar ES politiku šajā jomā, var izšķiroši ietekmēt turpmāko notikumu gaitu un galu galā – stabilitāti reģionā. Koordinēta un visaptveroša Piedņestras konflikta atrisināšanas procesa eiropeizācija būtu reģionālajiem notikumiem Eiropas austrumu kaimiņvalstīs vispiemērotākais un visdaudzsološākais scenārijs. ES rīcībā ir efektīvi līdzekļi Piedņestras konflikta atrisināšanas sekmēšanai. Reģions varētu kļūt par to vietu, kur tiek pārbaudītas ES ambīcijas un spējas īstenot tās drošības un aizsardzības politiku, jo īpaši attiecībā uz konfliktu atrisināšanu post-komunistiskajās valstīs. Raugoties no divpusējo attiecību viedokļa, ES un Krievijas, kā arī ES un Ukrainas dialogs var ES dot papildu sviras reģionālo notikumu ietekmēšanai un “iesaldēto konfliktu” atrisināšanai. Ciešāku sadarbību Piedņestras jautājumā iespējams paredzēt ES un Krievijas kopējās ārējās drošības telpas “ceļa kartes” ietvaros. Ukrainas sadarbība ar Eiropas Savienību robežas uzraudzības un kontroles optimizēšanā Moldovas un Ukrainas robežas Piedņestras posmā jau šobrīd rāda, ka palielinās ES klātbūtne un nozīme šajā reģionā. Eiropas Savienībai ir jāatbalsta Piedņestras konflikta noregulējuma formāta paplašināšana un jābūt gatavai kļūt par šī paplašinātā formāta aktīvu dalībnieci. Turklāt ļoti svarīgi būtu paplašināt ES ieguldījumu attīstības sadarbības politikas un kaimiņu politikas ietvaros. Moldovas ciešāka integrācija Eiropas struktūrās un eventuāla tās politiskā, ekonomiskā un sociālā modernizācija padarītu Moldovu pievilcīgāku Piedņestras iedzīvotāju, bet jo īpaši biznesa elites acīs.

Oranžās revolūcijas konkrētā ietekme uz reģionālajiem notikumiem post-padomju telpā vēl tikai būs redzama. Dažādi ar pašu revolūciju un visaptverošu reģionālo transformāciju saistīti procesi joprojām risinās. Taču notikumi Ukrainā nenoliedzami ir mainījuši konflikta risināšanas vispārējo gaisotni. Papildus jau iepriekš nospraustajiem konflikta risināšanas virzieniem un iedibinātajai praksei tagad ir parādījušās jaunas intereses, koncepcijas un pieejas. Psiholoģiskais, politiskais un ekonomiskais konteksts ir mainījies. Tā rezultātā paveras jaunas iespējas “iesaldētā Piedņestras konflikta” atrisināšanai un attiecīgi stabilitātes veicināšanai kaimiņvalstīs Eiropā.

VIENS GADS PĒC ORANŽĀS REVOLŪCIJAS UKRAINĀ: BALTKRIEVIJAS POLITIKAS JAUNIE VEKTORI

Ruslans Osipovs, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

IEVADS

Demokrātisko vērtību deficīts ir vairāku postpadomju telpu valstu problēma: it īpaši šis apgalvojums attiecas uz Baltkrieviju. Pat lojāli pret Baltkrievijas politisko režīmu noskaņotie politiķi, novērotāji un pētnieki šodien nevar atstāt bez uzmanības faktus, kuri neieklaujas demokrātijas izpratnē. Neskatoties uz to, ka mūsdienu Baltkrievija gan Rietumos, gan pat Krievijā tiek asi kritizēta par antidemokrātiskumu un cilvēktiesību un brīvību pārkāpumiem, šīs valsts starta iespējas pēc PSRS sabrukuma tika novērtētas visnotaļ pozitīvi.

Vēl 90.-to gadu vidū Rietumu salīdzinošās politikas speciālisti pieskaitīja Baltkrievijas Republiku (BR) pie to valstu kategorijas, kurās ir novērojami demokrātijas attīstības procesi. Piemēram, 1995. gadā īstenotajā Keita Džagera (*Keith Jagers*) un Teda Garra (*Ted Gurr*) pētījumā tika izstrādāts demokrātijas un autokrātijas speciālais rādītāju komplekss "Polity III" demokratizācijas procesa analīzei pasaules valstīs. Visas politiskās sistēmas bija klasificētas kā "saskaņotas" (*coherent*) un "nesaskaņotas" (*incoherent*) atkarībā no šo valstu "institucionālās konsolidācijas", t.i., sistēmas un to institucionālo struktūru saskaņotības pakāpes. Demokrātijas apstākļos politiskā līdzdalība ir konkurenta, amatu ieņemšanas kritērijs ir profesionalitāte, amati ir ievēlami, spiediens uz izpildvaru ir būtisks. Šajā pētījumā kā nekonsoolidētas autokrātijas no NVS valstīm bija nosauktas Tadžikistāna un Uzbekistāna, savukārt Baltkrievijai, Gruzijai, Kirgīzijai un Moldovai bija piešķirts "nekonsoolidēto demokrātiju" statuss¹.

Baltkrievijas kā valsts, kura atrodas ceļā uz demokrātiju, vēl viens vērtējums ir atrodams R. Kaplana ikgadējā atskaitē "Brīvība pasaulē: politiskās tiesības un pilsoniskās brīvības" par 1995.-1996. gadu². Pētījumā valstis ir klasificētas trijās grupās: brīvas valstis, daļēji brīvas valstis un nebrīvas valstis. NVS valstu skaitā nebija nevienas, kura varēja būt ietverta "brīvo valstu" grupā, savukārt par "daļēji brīvām" bija nosaukta Armēnija, Baltkrievija, Gruzija, Kirgīzija, Moldova, Krievija un Ukraina, Azerbaidžāna, Kazahstāna, Tadžikistāna, Turkmenistāna un Uzbekistāna. Tādējādi ceļš, kuru

1 Jagers K., Gurr T. Tracking Democracy's Third Wave with the Polity III Data // *Journal of Peace Research* 1995. Vol. 32. N 4. P. 480-481
2 Kaplan R. (Gen. Ed.) *Freedom in the World. The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. 1995-1996. Freedom House, 1996. P. 536-537

izvēlējās Baltkrievija pēc neatkarības atgūšanas, Rietumos bija nosaukts par demokrātisku. Tomēr jau pēc 1996. gada konstitūcijas reformas situācija krasi izmainījās un Baltkrievijā sāka novērot antidemokrātiskas izpausmes, kuras kļūst arvien izteiktākas.

Baltkrievijas politiskā režīma antidemokrātisko iezīmju un tendenču pierādīšanai tika veltīti vairāki pētījumi, monitoringi, novērtējumi un ziņojumi, kuru autori bija gan neatkarīgie eksperti, gan dažādu oficiālo institūciju pārstāvji Rietumos un pat Krievijā (piemēram, viens no Baltkrievijā dibinātā politiskā režīma asiem kritiķiem pašlaik ir Krievijas Ārējās un aizsardzības politikas padomes vadītājs un Krievijas Zinātņu Akadēmijas Eiropas institūta vadītāja vietnieks Sergejs Karaganovs, kura nostājas kodols ir pārliecība par politiskā režīma mainīšanas nepieciešamību Baltkrievijā). Šī pētījuma mērķis ir ne tikai Baltkrievijas nedemokrātiskā ceļa izvēles konstatēšana, bet šajā valstī notiekošo politisko procesu analīze Ukrainas Oranžās revolūcijas ietekmes kontekstā. Jau Ukrainas revolūcijas notikumu laikā skanēja aicinājumi eksportēt krāsaino revolūciju uz brālīgo Baltkrieviju, turklāt vairākkārt bija dzirdēti ekspertu viedokļi par to, ka nākamais demokratizācijas objekts ir Baltkrievija. Kopš Oranžās revolūcijas notikumiem Ukrainā ir pagājis vairāk nekā gads, tomēr analogiski revolūcijas procesi Baltkrievijā joprojām nav pamanāmi. Vai tie Baltkrievijā vispār ir iespējami? Vai pastāv atšķirības starp situāciju pirms Oranžās revolūcijas Ukrainā un pašreizējo Baltkrievijas politisko situāciju? Vai ir konstanti faktori, kuru ietekme spēj neļaut realizēties Kijevas scenārijam Minskā? Vai ir iespējams nokopēt Ukrainas pieredzi un pārņemt to uz Baltkrieviju? Cik lielā mērā Baltkrievijas un Ukrainas atkarība no Krievijas resursu piegādes ietekmē šo valstu politisko attīstību? Tieši šādu problēmjautājumu analīze tiks piedāvāta šajā pētījumā.

Latvijas intereses attiecīgās problemātikas pētīšanā ir saistītas, pirmkārt, ar to, ka Baltkrievija un Krievija ir Latvijas kaimiņvalstis, un šo valstu politiskā prognozējamība ļauj novērtēt reģiona stabilitātes pakāpi, un, otrkārt, Latvija arī ir Krievijas resursu saņēmējs. Turklāt Latvijai kā Baltkrievijas kaimiņvalstij, tāpat kā Lietuvai un Polijai, hipotētiski var tikt piedēvēta īpaša loma krāsainās revolūcijas atbalstīšanā Baltkrievijā.

DEMOKRĀTIJAS PAKĀPE BALTKRIEVIJĀ: 2005. GADS

A. Lukašenko Baltkrievijā dibinātais politiskais režīms tiek kritizēts gan no Rietumu valstu puses, gan arī dažreiz no Krievijas. Parasti tas tiek kritizēts par cilvēktiesību un brīvību pārkāpumiem, cilvēku pazūšanas gadījumiem, spēcīgas vienpersoniskas varas esamību, kura kontrolē procesus gan politikā, gan ekonomiskajā, gan kultūras u.c. sabiedriskās dzīves jomās. Uzskata, ka brīvā tirgus ekonomikas un pilsoniskās sabiedrības attīstības līmenis Baltkrievijā ir nenozīmīgs, opozīcija ir vāja, turklāt tā tiek represēta no valsts varas puses. Par īpašas kritikas atsevišķu iemeslu kļuva 2004. gada rudenī īstenotais referendums par Baltkrievijas prezidenta pilnvaru termiņa pagarināšanu un iespēju piešķiršanu Aleksandram Lukašenko kļūt par Baltkrievijas prezidentu trešo reizi³.

Fakts, ka Oranžā revolūcija Ukrainā kļuva par noteiktu signālu aktīvas darbības uzsākšanai Baltkrievijas opozīcijai, ir nenoliedzams. Taču vienlaikus arī šis valsts oficiālā vara reaģēja uz šo impulsu pietiekami ātri, cenšoties nodrošināt eksistējošā režīma izdzīvošanu⁴. Tāpēc var runāt par politiskās spēles pāreju citā līmenī, kad jaunajos apstākļos galvenie spēlētāji kļūst aktīvāki un darbīgāki.

3 Saskaņā ar Baltkrievijas Konstitūciju, formāli ir paredzēti tikai divi prezidenta pilnvaru termiņi.

4 Vitali Silitski. *Internal developments in Belarus // Changing Belarus*. Edited by Dov Lynch. Chailot Paper, November 2005. Institute for Security Studies. EU. Paris. P. 43.

Tādējādi sakarā ar Baltkrievijas opozīcijas kaut vai relatīvas konsolidācijas mēģinājumiem un ārvalstu aktivitāti Baltkrievijas vadība spēra soļus gan ārējā, gan iekšējā politikā. Ārpolitikā uzsvars tika likts uz attiecību ar Krieviju turpmāko attīstību, lai nepieciešamības gadījumā varētu vērsties pie tās pēc palīdzības, savukārt iekšpolitikā likumdošanas līmenī tika nostiprināti oficiālās varas mehānismi politisko pretinieku apkarošanā un iespējamās revolūcijas novēršanā. Piemēram, 2005. gada aprīlī Baltkrievijas Augstākā Tiesa publicēja savu lēmumu saskaņā ar Tieslietu Ministrijas prasību par Sociālekonomisko un politisko pētījumu neatkarīgā institūta likvidāciju⁵. Jāatzīmē, ka institūts bija dibināts 1992. gadā, un savas darbības laikā pierādīja sevi kā nopietna neatkarīgu socioloģisko pētījumu iestādi, kuras publikācijas ir kompetentas informācijas un analītikas par Baltkrievijā notiekošiem procesiem avots⁶.

2005. gada 2. decembrī Baltkrievijas Nacionālā Sapulce apstiprināja Baltkrievijas Republikas Prezidenta iniciētos grozījumus Kriminālkodeksā un Kriminālprocesuālajā kodeksā, kas pastiprina atbildību "par darbību, kura ir vēsta pret cilvēku un sabiedrības drošību", rezultātā tika pieņemts likums „Par papildinājumu un grozījumu iekļaušanu Baltkrievijas Republikas dažos likumdošanas aktos atbildības pastiprināšanas jautājumos par darbībām, kuras ir vēstas pret cilvēku un sabiedrības drošību”⁷. Iepazīstinot parlamenta deputātus ar likumprojektu, parlamenta pastāvīgās nacionālās drošības komisijas priekšsēdētāja vietnieks Jurijs Andrejevs atzīmēja, ka saskaņā ar likumprojektu tiks palielināta atbildība par noziegumiem pret valsts un pārvaldes sistēmu, kas veido priekšnosacījumus ārējā spiediena iespējām uz Baltkrieviju⁸. Kriminālkodekss tiek papildināts ar jaunu pantu "Baltkrievijas Republikas diskreditācija", turklāt ar "diskreditāciju" tiek domāta "apzināti melīgu ziņu par Baltkrievijas Republikas politisko, ekonomisko, sociālo, militāro vai starptautisko stāvokli, Baltkrievijas Republikas pilsoņu vai tās varas institūciju tiesisko stāvokli došana ārvalstij, ārzemju vai starptautiskai organizācijai”⁹. Par šādu darbību piemērotais sods ir arests uz laiku līdz 6 mēnešiem vai brīvības atņemšana līdz 2 gadiem¹⁰. Kriminālkodeksā tiek arī nostiprināta atbildība par neregistrētas sabiedriskas organizācijas vai fonda darbību, kā arī par personu sagatavošanu dalībai masu nekārtību pasākumos vai par līdzīgu darbību finansēšanu. Tiek palielināta atbildība par publiskiem aicinājumiem sagrābt valsts varu vai vardarbīgi izmainīt valsts iekārtu. Sods par šādu darbību ir arests uz 6 mēnešiem vai brīvības atņemšana uz trijiem gadiem. Piemērotais sods par aicinājumiem, vēstiem uz ārvalstīm, ārzemju vai starptautiskām organizācijām organizēt darbību ar mērķi nodarīt kaitējumu Baltkrievijas ārējai drošībai, tās suverenitātei un teritoriālajai integritātei, kā arī materiālu ar šādiem aicinājumiem izplatīšanu ir arests no 6 mēnešiem līdz brīvības atņemšanai uz 3 gadiem. Līdz ar to tiek paredzēta formāla iespēja aizturēt uz laiku līdz 10 dienām vai līdz soda piemērošanai personas, kuras tiek turētas aizdomās par terorismu vai ļaunprātīgu huligānismu¹¹. Zīmīgs ir fakts, ka, atbildot uz Baltkrievijas žurnālistu asociācijas pieprasījumu izvērtēt likuma „Par papildinājumu un grozījumu iekļaušanu Baltkrievijas Republikas dažos likumdošanas aktos atbildības pastiprināšanas jautājumos par darbībām, kuras ir vēstas pret cilvēku un sabiedrības drošību” atbilstību Baltkrievijas Republikas Konstitūcijai, Baltkrievijas Konstitucionālā Tiesa atteicās izvērtēt to, motivējot atteikumu ar to, ka pie-

5 Независимый институт социально-экономических и политических исследований (НИСЭПИ)

6 2005. gada jūnijā Baltkrievijas bijušais Sociālekonomisko un politisko pētījumu neatkarīgais institūts bija reģistrēts Lietuvā ar tādu pašu nosaukumu un līdzīgiem Statūtiem.

7 Закон „О внесении дополнений и изменений в некоторые законодательные акты РБ по вопросам усиления ответственности за действия, направленные против человека и общественного порядка”

8 Informācija ir atrodama organizācijas Charter'97 mājas lapā: Репрессии против инакомыслящих узаконены: <http://www.charter97.org/bel/news/2005/12/02/represii>

9 Informācija par likuma projektu ir atrodama BR Nacionālās Sapulces Pārstāvniecības Palātas mājas lapā // <http://house.gov.by/index.php/4489,10427,,,0,0,0.html>

10 ЕС обеспокоен изменениями в уголовном кодексе Белоруссии // Взгляд. Деловая газета, 02.12.2005.

11 Репрессии против инакомыслящих узаконены // <http://www.charter97.org/bel/news/2005/12/02/represii>

prasījuma saņemšanas laikā likums vēl nebija spēkā¹², respektīvi, kā atteikuma bāze bija izmantota juridiskā formalitāte, un atbilde tika dota, pamatojoties nevis uz būtību, bet uz formāliem kritērijiem.

Pilnīgi skaidrs, ka šie jaunievedumi Baltkrievijas likumdošanā ir vērsti uz iespējamo nekārtību likvidēšanu, un praksē tas nozīmē, ka oficiālā vara cenšas ierobežot tiesības uz sapulču, asociāciju un domu izteikšanas brīvību, kā arī ierobežo nevalstisko organizāciju un politisko partiju tiesības, vismaz tieši šāda reakcija bija sastopama gan no politisko novērotāju, gan no tiesību aizstāvju puses Baltkrievijā un ārpus tās, vērtējot grozījumus valsts Kriminālkodeksā un Kriminālprocesuālajā Kodeksā kā kriminālās represijas pret oficiālās varas oponentiem: grozījumi ne tikai pārkāpj Baltkrievijas Konstitūcijā nostiprinātās tiesības un brīvības, bet arī jau likumdošanas līmenī nostiprina Baltkrievijas izvēlēto antidemokrātisko ceļu.

Eiropas Savienības reakciju uz grozījumiem Baltkrievijas likumdošanā „ieskaņoja” Lielbritānija, kura bija Eiropas Savienības prezidentūras valsts-pārstāve Baltkrievijā. Lielbritānija Briselē izplatīja oficiālu paziņojumu, kurā aicināja Baltkrievijas vadību revidēt grozījumus un noraidīt antidemokrātisko likumprojektu, jo jaunievedums likumdošanā ir kārtējais mēģinājums iebaidīt baltkrievis un apspiest vārda brīvību. Paziņojumā arī bija minētas iespējamās sankcijas attiecībā uz Baltkrievijas oficiālās varas pārstāvjiem, kuri ir atbildīgi par starptautisko tiesisko standartu pārkāpumiem¹³.

ORANŽĀS REVOLŪCIJAS FAKTORS BALTĶRIEVIJĀ: UKRAINAS SCENĀRIJA ATKĀRTOŠANĀS IESPĒJAMĪBA BALTĶRIEVIJĀ

Uzreiz pēc Oranžās revolūcijas pabeigšanas Ukrainā Krievijas un Rietumu ekspertu starpā nebija viena viedokļa par līdzīgas revolūcijas iespējamību Baltkrievijā. Piemēram, amerikāņu postpadomju telpas politikas speciālists, Hārvardas universitātes profesors Ričards Paips (*Richard Pipes*), izteica prognozi, ka Ukrainas tipa revolūcija var notikt arī Baltkrievijā. Taču viens no uzskatiem, kuru pauž daļa no ekspertiem, ir šāds: Baltkrievija nav Ukraina, un, neskatoties uz kādu politisko grupu cerībām un mēģinājumiem virzīt revolūcijas procesu, revolūcijas Minskā nebūs. Par to ir pilnīgi pārliecināta arī Baltkrievijas vadība, ieskaitot prezidentu A. Lukašenko, kurš vairākkārt ir paziņojis par revolucionāro procesu inspirēšanas bezjēdzību. Baltkrievijas Ārlietu ministrs Sergejs Martinovs atkārtoja A. Lukašenko paziņojumus, atzīmējot, ka situācija Baltkrievijas ekonomikā un sabiedrībā ir stabila, un ASV un ES mēģinājumi ietekmēt politiskos procesus Baltkrievijā ir velīgas pūles.

Izskatot "oranžo" revolūciju ģenēzi postpadomju telpā, daži autori kā to iemeslu min valstu pārvaldes nespēju izprast pārejas procesa būtību: valstis bija neapdomāti nosauktas par demokrātiskām, un kaut arī varas pārstāvji sāka ievērot dažas ārējas Rietumu demokrātijas normas, leģitimitāte un tātad varas spēka avoti jaunajā sistēmā nebija noteikti¹⁴. Par šāda tipa revolūcijas nepieciešamām sastāvdaļām uzskata elites atraufību no iedzīvotāju vairākuma, šī vairākuma vienalīdzību pret elites nākotni, enerģiskās opozīcijas esamību, kā arī varas bailes izmantot spēku nekārtību likvidēšanai¹⁵. Šajā sakarā situācijai Baltkrievijā ir specifika, kas neiekļaujas augstākminētajā shēmā.

12 Конституционный суд отказался давать оценку поправкам в Уголовный Кодекс // <http://www.charter97.org/rus/news/2006/01/10/uk>

13 ЕС обеспокоен изменениями в уголовном кодексе Белоруссии // Взгляд. Деловая газета, 02.12.2005.

14 Кара-Мурза С. Экспорт революции. Ющенко, Саакашвили... – М.: Изд-во Алгоритм, 2005. стр. 343.

15 Трифонов Е. Свобода, равенство, братва. В России революции на апельсиновом соке не получится/Новое время, № 15, 17.04.2005.

Nākotnes pētījumu centra vadītājs, Baltkrievijas politiskais analītiķis profesors Aleksandrs Potupa raksturo Baltkrieviju kā valsti, kurā nepastāv antiokupācijas sindroms – tas faktors, kuram bija izšķiroša nozīme bijušās sociālistiskās nometnes valstīs. Savukārt Baltkrievija, Krievija un Ukraina bija savdabīgs "trīsstūris", kas nokļuva "bolševiku pašokupācijas" amatās, un tāpēc iedzīvotājiem nav neviena, ko vainot komunistiskā totalitārisma izplatīšanā, izņemot sevi¹⁶. Lai cik unikālas nebūtu Baltkrievijas un Ukrainas specifiskās iezīmes, šīm valstīm ir vairākas kopīgas īpatnības, ņemot vērā šo valstu ģeopolitisko vidi un padomju republiku pagātņi. Baltkrievija un Ukraina atrodas starp Krieviju un Eiropu, kas neizbēgami padara šīs valstis gan par objektu ietekmei no abām pusēm, gan par vairāku, piemēram, tirdzniecības un tranzīta, iespēju subjektu. Baltkrievijas un Ukrainas kopīgā pagātne – politiskā un ekonomiskā integrācija PSRS ietvaros – kļuva par iemeslu atkarības no Krievijas augstai pakāpei un izvītrošanai no globālās pasaules ekonomikas. Baltkrievija un Ukraina gadsimtus bijušās Krievijas impērijas un Padomju Savienības daļa, un šo valstu mūsdienu ekonomika tika veidota un attīstīta kā Krievijas ekonomikas palīgdaļa, un šo gadsimtu laikā tās atradās izolācijā no Rietumu pasaules tirdzniecības plūsmām¹⁷.

Cits svarīgs faktors ir Baltkrievijas zināma sabiedrības homogenitāte ģeogrāfiskajā un nacionālajā aspektā. Vēsture liecina, ka Baltkrievijas teritorijā vienmēr bijusi vienota kopība, kuru pārvaldījušas dažādas valstis konkrētajos vēsturiskajos periodos. Atšķirībā no Ukrainas, mūsdienu Baltkrievijas vadībai nav jāatrisina sabiedrības problēmas, kam raksturīga Austrumu un Rietumu pretstāšanās. Tas nozīmē, ka, ja Ukraina ir nevienveidīga, sastāv no četriem daļēji autonomiem apgabaliem, un Oranžās revolūcijas laikā bija sadalīta kā pro-Krievijas austrumu daļa un rietumnieciskie apgabali Ukrainas Rietumos, tad Baltkrievijas gadījumā šāds dalījums nevar būt izšķirošs, jo Baltkrievijai ir teritoriāls līdzsvars – apgabaliem ir salīdzinoši līdzīgi sociāli ģeogrāfiskie rādītāji, kas izslēdz reģionāla disbalansa faktoru. Baltkrievijas centrā atrodas galvaspilsēta – Minska, bet apkārt – apgabalcetri: Mogiļova, Gomeļa, Bresta, Grodņa un Vitebska. Turklāt Baltkrievijā nekad nav bijusi tik spēcīga nacionālā kustība kā Ukrainā: šajā aspektā Baltkrievija ir ne tikai reģionāli, bet arī nacionāli vienota valsts, kurā etnisko minoritāšu faktors nevar būt noteicošs.

Daži novērotāji un eksperti pauž viedokli, ka 2004. gada referendums Baltkrievijā nebija falsificēts, un, ja bija pārkāpumi, tad tie nebija nozīmīgi un nevarēja būtiski izmainīt referendumu rezultātu. Iemeslus tam var meklēt arī iedzīvotāju politiskajā kultūrā: iedzīvotāju ievērojama daļa pilnībā uzticas valsts varai un uzvedas kā pārvaldīšanas subjekts (*governance subject*). Tādējādi A. Lukašenko režīms eksistēs tik ilgi, kamēr nemainīsies Baltkrievijas iedzīvotāju attieksme pret Lukašenko kā pret "batjku" (tēvu).

Neskatoties uz to, ka dažreiz Baltkrievija tiek raksturota kā „vienīgā Austrumeiropas valsts, kuras iekšpolitiskā attīstība nav atkarīga no ārpolitiskiem impulsiem”¹⁸, jāņem vērā arī ārējo aktieru faktors Baltkrievijas politikā. Piemēram, krāsainās revolūcijas iespējamība Baltkrievijā vienlaikus ir arī zināms izaicinājums Krievijai, jo pēc tās neveiksmīgas politikas Ukrainā Baltkrievija palikusi kā bijušās PSRS telpas Krievijas vienīgais potenciālais sabiedrotais Rietumu robežās. Līdz ar to krāsainās revolūcijas pieļaušana Baltkrievijā ir neizdevīga Krievijai, jo varas maiņa Baltkrievijā var kļūt par signālu analogisku procesu sākšanai pašā Krievijā.

16 Мартовская С. Почему Беларусь голосует за Лукашенко?//Телеграф, 14.09.2005.

17 Мечи и орала: Экономика национальной безопасности Беларуси и Украины. Под ред. Роберта Легволда и Селесты А. Уолландер. Лондон, Англия, 2004. Стр. 2-3.

18 Коктыш К. Белоруссия в европейском контексте//Между Востоком и Западом. Украина и Белоруссия на европейском пространстве. / Моск. Центр Карнеги. – М.: Гендальф, 2003. стр. 29.

Par citu ārpolitisku faktoru Baltkrievijas demokratizācijā var kļūt Rietumu valstu gatavība atbalstīt iespējamo revolūciju, finansiāli atbalstīt opozīciju vai vismaz sniegt Baltkrievijas sabiedrībai informāciju par politisko procesu iespējamo virzību. Piemēram, 2005. gadā tika pieņemts lēmums par ES daļēji finansētas radiostacijas „Vācu vilnis”¹⁹ raidījumu programmas „Baltkrievijas hronika” translāciju Baltkrievijai un par Baltkrieviju, ar mērķi objektīvi un visaptveroši informēt Baltkrievijas iedzīvotājus par demokrātiju, cilvēktiesībām un Eiropas lietām.

Rietumvalstis vairākkārt kritizējušas Baltkrievijas politisko režīmu: šajā kontekstā jāpiemin gan ASV „Akts par demokrātiju Baltkrievijā 2004. gadā”, gan ASV Valsts departamenta ziņojums par cilvēktiesību un pilsonisko brīvību ievērošanu pasaulē 2005. gadā, kurā Baltkrievija (kā arī Krievija un Saūda Arābijā) bija iekļauta to valstu skaitā, kurās "cilvēktiesību stāvoklis izsauc ievērojamas pretenzijas", gan ASV Ārējā izlūkdienesta nacionālajā padomē sagatavotais "lielākas nestabilitātes un riska" valstu saraksts, kurā ir iekļauta Armēnija, Azerbaidžāna, Baltkrievija, Kazahstāna, Kirgīzija, Moldova, Tadžikistāna, Uzbekistāna, gan arī vairāki citi ASV un ES dokumenti un oficiālo pārstāvju paziņojumi.

Rietumvalstis ir ieinteresētas Baltkrievijas iekšpolitiskā un ārpolitiskā vektora mainīšanās Rietumu virzienā, un gatavas finansiāli atbalstīt šādu Baltkrievijas politiskā režīma un politisko orientāciju transformāciju. Šādu pozīciju vairākkārt paužusi ASV Valsts departamenta un Rietumeiropas politiskie un sabiedriskie darbinieki. Savu gatavību atbalstīt Baltkrievijas demokratizācijas procesu izteikušas arī Baltkrievijas kaimiņvalstis. Šajā gadījumā Lietuva un Polija var kļūt par revolūcijas ārējo resursu dislokācijas vietu. Par vienu no šādiem resursiem bija diplomātiskais skandāls starp Baltkrieviju un Poliju, kuru izraisīja incidents, saistīts ar Baltkrievijas poļu savienību. Bijušais Polijas Ārlietu ministrs Ādams Daniels Rotfelds (*Adam Daniel Rotfeld*) atzīmēja, ka Polijas politikai attiecībā uz Baltkrieviju ir nepieciešama „gan publiskā, gan aizkulišu darbība”, kā arī svarīgi, lai demokrātijas trūkuma problēma Baltkrievijā tiktu uzverta kā Eiropas vispārēja problēma²⁰.

Savukārt Baltkrievijas kaimiņvalsts Ukraina ir gatava sniegt arī atbalstu krāsainajai revolūcijai Baltkrievijā: Oranžās revolūcijas dalībnieki aktīvi sniedz revolucionāro pieredzi saviem Baltkrievijas kolēģiem. Šis process ir abpusējs, jo, piemēram, Baltkrievijas opozicionārās jaunatnes kustības *Zubr* pārstāvji bija aktīvi Oranžās revolūcijas ideju atbalstītāji mītiņā "Maidan Nezaļeznosti" (Neatkarības laukumā) Kijevā. Regulāri notiek Baltkrievijas opozicionāro organizāciju pārstāvju tikšanās ar Ukrainas kolēģiem pieredzes pārņemšanas nolūkos, respektīvi, notiek tas, par ko jau Oranžās revolūcijas laikā mītiņā Neatkarības laukumā viens no revolūcijas aktīvajiem darbiniekiem Nikolajs Tomenko paziņoja: "Šodien postpadomju valstu prezidenti ar šausmām runā par mūsu "oranžo" revolūciju. Tāpēc mums ir jāpalīdz mūsu brāļu tautām īstenot tādas pašas revolūcijas Krievijā, Baltkrievijā, Turkmēnistānā, Tadžikistānā, Uzbekistānā"²¹.

Kas attiecas uz Latvijas ārpolitisko nostāju Baltkrievijas jautājumā, tad kopumā tā atbilst ES politikai: Latvijas pozīcijas pamatā ir pragmatiski apsvērumi: nezaudējot un nepārkāpjot saistības ES priekšā, Latvija tiecas attīstīt savstarpēji izdevīgu sadarbību ar Baltkrieviju, vadoties tajā skaitā (kaut vai) no ekonomiskā izdevīguma viedokļa. Atšķirībā no Lietuvas, kura pozicionē sevi kā Baltkrievijas galvenais demokrātiskuma izplatītājs, un kaut arī Baltkrievijas un Latvijas savstarpējās attiecībās pastāv zināmas

19 Radiostacijai ir ilga darba pieredze ar t.s. „krīzes reģioniem”, tādiem kā Balkāni, Afganistāna, Irāka.

20 Сегодня Польша - в основном потоке / Варшава по-русски, 03.11.2005. // <http://www.warsaw.ru/articles/2005/presa/presa03-11-05.htm>

21 Кара-Мурза С. Экспорт революции. Ющенко, Саакашвили... – М.: Изд-во Алгоритм, 2005. стр. 274.

neskaidrības un Latvijas publiskās varas pārstāvji izteikuši kritiku par Baltkrievijas politisko režīmu²², Latvija ir gatava sadarboties ar vairākiem politiskiem aktieriem Baltkrievijā – valsts un NVO sektora pārstāvjiem, – par to liecina gan sadarbība valdību līmenī, gan kontakti ar Baltkrievijas plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem, gan opozicionāro darbinieku vizītes Rīgā. Turklāt Latvijas ārpolitiskās pozīcijas izpausmes gadījumā nepastāv tie emocionālie faktori, kuri skar Latvijas intereses, kā, piemēram, bija Polijas gadījumā (oficiālās Baltkrievijas spiediens uz šīs valsts poļu kopien). Baltkrievijas īpašā vieta Latvijas ārpolitikā pašlaik ir saistīta arī ar to, ka 2006. gada pirmajā pusgadā, nomainot Lielbritāniju, Latvijas Republika kļuvisi par Eiropas Savienības prezidentūras valsti–pārstāvi Baltkrievijā, kas Latvijā tika uzverts kā Latvijas diplomātijas liels panākums. Latvijai kā valstij pārstāvei ir jāinformē Eiropas Savienības struktūras un valstis-dalībnieces par Baltkrievijā notiekošiem procesiem, jāpārstāv ES intereses Baltkrievijā, kā arī jākoordinē savstarpēja sadarbība Baltkrievijas jautājumā ES iekšienē un jāinformē Baltkrievijas struktūras par ES lēmumiem.

OPOZĪCIJAS STĀVOKLIS BALTKRIEVIJĀ: GADS PĒC ORANŽĀS REVOLŪCIJAS UKRAINĀ

Novērotāju un analītiķu vidū nav arī pieņemts vienots viedoklis par to, vai ir iespējama Baltkrievijas opozīcijas efektīva konsolidācija, kura ļautu izveidot priekšnoteikumus krāsainās revolūcijas scenārija īstenošanai Baltkrievijā. Protams, Oranžās revolūcijas Ukrainā un citu krāsaino revolūciju bijušo PSRS valstu teritorijā piemērs noteikti iespaidoja Baltkrievijas sašķelto opozīciju un deva impulsu tās darbības aktivizēšanai un dažādu organizāciju konsolidācijas procesa uzsākšanai. Bet tomēr galvenais jautājums paliek šāds: cik lielā mērā Baltkrievijas opozīcija ir konsolidēta, un vai tas ir pietiekami Ukrainas revolūcijas scenārija realizācijai Baltkrievijā? Vai tiešām ir iespējams automātiski nokopēt Ukrainas pieredzi un pārnest to Baltkrievijas apstākļos?

Vienas pozīcijas prognozes pamatā ir ideja par to, ka Oranžās revolūcijas faktors nevar kļūt par izšķirošo Baltkrievijas politikā, jo situācija tomēr ir atšķirīga. Notikumi Gruzijā un Ukrainā zināmā mērā bija unikāli: tur opozīcija bija izveidota no politiķiem, kuriem bija harisma un neapšaubāms Rietumu atbalsts; protesta akciju laba organizācija un lieli ieguldījumi, kuri bija opozīcijas štābiem, ļāva īstenot varas maiņu precīzi un bez asins izliešanas²³. Savukārt Baltkrievijas īpatnējo situāciju raksturo daži svarīgi faktori. Pirmkārt, Baltkrievijai ir raksturīga spēcīga vienpersoniskas varas lēmumu pieņemšanas centra esamība, kas nebija raksturīgs Ukrainai: Baltkrievijas prezidenta kontrolē atrodas vairāki bruņotas varas dienesti un centri – VDK, armija u.c. Otrkārt, nopietns šķērslis iespējamās krāsainās revolūcijas scenārija īstenošanai ir Baltkrievijas opozicionāru organizāciju koordinētas darbības trūkums, kā arī pat zināma konkurence šo organizāciju starpā par privilēģijām un resursiem, kas nāk no Rietumiem. Baltkrievijas opozīcija bieži vien tiek vērtēta kā atsevišķu personu un grupu nekoordinēta darbība, kurai trūkst plašs sabiedrības atbalsts valsts veiksmīgi realizētas sociālās politikas rezultātā. Baltkrievijā nebija izveidoti ģimenes klani vai oligarhiskie grupējumi, kas iedzīvotājiem veido priekšstatu par politisko procesu atklātību un godīgumu.

Iespaidojušies no Oranžās revolūcijas rezultātiem Ukrainā, Baltkrievijas opozicionāro organizāciju darbinieki spēra soļus konstruktīva savstarpējā dialoga nodibināšanai, piemēram, tika parakstīta

22 Piemēram, incidents 2005. gada beigās, kurš bija saistīts ar LR vēstnieces Baltkrievijā M. Moras izteikumiem par Baltkrievijas opozīcijas finansēšanu no Latvijas puses LR Saeimas Ārlietu komisijas sēdē, kas kļuva par pamatu deputātu pieprasījuma sagatavošanai LR ārlietu ministram A. Pabrikam par šīs informācijas atbilstību realitātei. Incidents noslēdzās ar oficiālu paziņojumu par to, ka M. Moras vārdi nebija pareizi interpretēti.

23 Трифонов Е. Свобода, равенство, братва. В России революции на апельсиновом соке не получится / Новое время, № 15, 17.04.2005.

demokrātisko spēku potenciālo kandidātu prezidenta vēlēšanu Deklarācija par vienotas komandas veidošanu un panākta vienošanās par kopīga kandidāta no opozīcijas – Aleksandra Milinkeviča izvirzīšanu prezidenta vēlēšanām. 2005. gadā tika sasaukts arī Demokrātisko spēku nacionālais kongress²⁴, kura delegāti tika ievēlēti atklātās pilsoņu sapulcēs, kuras dažu mēnešu laikā notika Baltkrievijas rajonos. Kongresa delegātu vairākums bija ne tikai tādu politisko spēku kā Apvienotās pilsoniskās partijas, Baltkrievijas Tautas Frontes, Komunistiskās partijas pārstāvji, bet atšķirīgu sabiedrības slāņu un sabiedrisko apvienību pārstāvji.

Tomēr, neskatoties uz pozitīvām tendencēm opozīcijas apvienošanā, Baltkrievijas gadījums atšķiras no Ukrainas, kur opozīcijas atbalstam no iedzīvotāju puses bija pilnīgi cits raksturs (Ukrainas Rietumu apgabalu antiokupācijas sindroms un austrumu daļas pro-krieviski noskaņojumi un orientācijas). Baltkrievijas opozīcijā šodien nav harismātiskas personas, kura spētu sagatavot iedzīvotājus, iedvesmot sabiedrību un noformulēt precīzu politisku nostāju.

Skaidrs, ka A. Lukašenko nevar valdīt mūžīgi, tāpēc agri vai vēlu viņu nomainīs citi līderi. Kā attīstīsies situācija? Pasreizējās Baltkrievijas politiskās situācijas analīze ļauj izdarīt pieņēmumu, ka tā varētu būt opozicionāro spēku plaša koalīcija – raiba kompānija, kuras dalībnieku starpā valda nesaskaņas un konsensa trūkums (piemēram, pretrunas starp Apvienoto pilsonisko partiju un Baltkrievijas Tautas Fronti). Vai tā būs spējīga atrisināt iekšējās pretrunas un vienoties par politiskās spēles kopīgiem noteikumiem? Ukrainas pieredze pēc Oranžās revolūcijas liecina, ka revolucionārā konsensa saglabāšana uzvarējušo spēku starpā ir sarežģīta problēma pat valstī, kurā sākotnējā situācija demokratizācijai bija daudz labāka nekā Baltkrievijā.

Tāpēc jautājums, kurš rodas, prognozējot Baltkrievijas politisko procesu attīstību, ir, pirmkārt, spēcīga un harismātiska opozicionārā līdera trūkums, un, otrkārt, iespējamās revolūcijas un opozīcijas atbalsta sociālā bāze Baltkrievijā, respektīvi, tās sociālās grupas, kuras būs potenciāli gatavas aizstāvēt revolūcijas ideju līdzīgi, kā bija Ukrainas Neatkarības laukumā. "Sociālās valsts" celšanas politika Baltkrievijā deva noteiktus rezultātus, un šodien Baltkrievijas lauku iedzīvotāji un pensionāri nav tās iedzīvotāju kategorijas, kuras atbalstīs revolūcijas ideju. Par revolūcijas potenciālajiem apoloģētiem var uzskatīt jaunatni, kuras pārstāvji guvuši izglītību Rietumos un atbalsta Baltkrievijas demokratizācijas ideju. Citu revolūcijas potenciālo atbalstītāju skaitā ir katoļu reliģijas pārstāvji, poļu diasporas pārstāvji, kā arī Baltkrievijas rietumnieciski orientētā inteligence. Par inteligences opozicionāro noskaņojumu un noteiktu sašķelšību Baltkrievijas sabiedrībā liecina, piemēram, konflikts Baltkrievijas Rakstnieku Savienībā 2005. gada beigās, kura rezultātā tā tika sadalīta divās organizācijās. Zīmīgs ir fakts, ka par Rakstnieku Savienības locekļa izvēles kritēriju kļuvis personiska lojalitāte pret esošo režīmu un oficiālās varas atbalstīšana vai neatbalstīšana. Tieši šī iemesla dēļ viena – Alesas Paškeviča vadītā Savienība – tiek neoficiāli saukta par opozicionāru valsts oficiālajai varai (šīs organizācijas precīzs nosaukums ir „Sojuz pisatjelej Belorusii”), bet otra – Nikolaja Čergiņeca vadītā Savienība – par pro-valdības („Sojuz beloruskikh pisatjelej”). Gan viena, gan otra Savienība pretendē uz visaptverošu statusu un ekskluzīvām tiesībām uz republikas literāro mantojumu. Cik lielā mērā pro-valdības Savienību var uzskatīt par pilsoniskas sabiedrības institūtu – jautājums ir diskutabls. "No augšas" mākslīgi izveidota organizācija diez vai varētu tikt uztverta kā pilsoniskās sabiedrības pilnvērtīgs elements. Jebkurā gadījumā divu konkurējošo Rakstnieku Savienību darbība ir negatīvs signāls, kas

24 Zīmīgs ir fakts, ka 2005. gada 4. augustā delegātu Demokrātisko spēku nacionālajam kongresam izvirzīšanas Sapulcē Apvienotās pilsoniskās partijas līderis A. Lebedjko tika apmētāts ar oļām. Atbildību par šo aktu uzņēmās Nacionālboļševiku partijas Baltkrievijas nodaļa. Informācija par to ir ievietota šīs organizācijas mājas lapā: 4.08.05. Солигорск: Атакован Председатель Объединенной Гражданской Партии // <http://belarus.nb-info.org/news/new040805.htm>. Līdzīgos apstākļos 2005. gada 14. novembrī un 6. decembrī bija apmētāts vienotais kandidāts prezidenta amatam no opozīcijas A. Miļinķevičs // <http://belarus.nb-info.org/>

liecina par zināmu sašķeltību Baltkrievijas sabiedrībā un intelīģences neviennozīmīgu attieksmi pret esošo politisko kārtību, kā arī par Baltkrievijas intelīģences potenciāla izmantošanu (vai potenciālo lomu) revolūcijas procesu sākšanā un virzīšanā.

BALTKRIEVIJAS UN KRIEVIJAS ATTIECĪBU RAKSTURS

Baltkrievijai un Ukrainai ir īpaša vieta Krievijas ārējā un iekšējā politikā. Bijušais Polijas ārlietu ministrs Ādams Daniels Rotfelds intervijā *Die Presse* atzīmēja, ka "Tas, kas notiek Polijā, Igaunijā, Latvijā vai Lietuvā – nav patīkams Krievijai. Bet tas, kas ir iespējams Ukrainā, iespējams arī pašā Krievijā"²⁵. Pēc Ukrainas "pazaudēšanas" vai "izsvītrotāšanas" no Krievijas "brālīgās" politikas par Krievijas vienīgo potenciālo sabiedroto uzskata Baltkrieviju, kuras attiecības ar Krieviju ir neviennozīmīgas un izraisa daudz jautājumu.

Integrācija ar Krieviju kā savstarpēji izdevīgs process

Mūsdienu Baltkrievijas režīma specifikai ir noteikts skaidrojums, kas sakņojas trijos aspektos, kuriem ir noteikts sakars ar Krievijas Federāciju: 1) Baltkrievijas ekonomikas specifika; 2) Krievijas gatavība atbalstīt Baltkrieviju; 3) Baltkrievijas elektorāta specifiskās iezīmes²⁶. Pirmkārt, Baltkrievijas ekonomikai ir raksturīga augsta atkarības pakāpe gan no Krievijas resursu importa, gan no Baltkrievijas produkcijas eksporta Krievijas tirgū. Tirgus ekonomikas reformas Baltkrievijā netika realizētas, un tas ļāva saglabāt ražotājvienības un darbavietas, kā arī izveidoja priekšstatu par Baltkrievijas ekonomikas stabilitāti. Šāda tipa atkarīgas ekonomikas dzīvotspēja ir apšaubāma. Otrkārt, 90.-tajos gados Krievijas prezidentam B. Jeļcinam vilšanās pilniem Krievijas iedzīvotājiem bija jāpiedāvā savienības ar Baltkrieviju projekts kā kompensācija par ekonomisko reformu neveiksmēm Krievijā: šāds projekts radīja iedzīvotāju apziņā ilūzijas un cerības par lielvalsts atjaunošanu. Savienības veidošanas procesa ietvaros Baltkrievija ieņēma izdevīgu statusu, saņemot no Krievijas resursus par pazeminātām cenām, respektīvi, starp Baltkrieviju un Krieviju tika slēgta vienošanās – resursu apmaiņa pret lojalitāti. Pēc V. Putina nākšanas pie varas Krievijā šāda veida attiecību pamati tika revidēti un zināmā mērā mainīti²⁷, tomēr kopējais attiecību gars noteikti saglabājās, un joprojām Baltkrievijas un Krievijas integrācijas ideja ne tikai nav noliegta, bet šie procesi atfistās un nepieciešamības gadījumā var tikt paātrināti. Treškārt, Baltkrievijas prezidenta atbalsta skaidrojums sakņojas arī Baltkrievijas elektorāta specifiskā. Baltkrievijas elektorāta specifiskās iezīmes norāda uz ievērojamu Baltkrievijas iedzīvotāju grupu simpātijām pret Krieviju. Par iemeslu tam ir gan kopējas vēsturiskās tradīcijas, tajā skaitā kopīga dzīve PSRS, gan tuvība valodas, kultūras un reliģijas aspektā. Ar šiem faktoriem, kā arī ar nožēlu par PSRS sabrukumu tiek skaidrotas Baltkrievijas lauku iedzīvotāju un pensionāru, t.i., slāņu, kuriem bija problēmas ar adaptāciju jaunajos apstākļos un kuri ir orientēti uz savas eksistences atbalstīšanu no valsts puses, cerības uz Baltkrievijas un Krievijas Savienotās valsts kā PSRS analoga veidošanu. Tādējādi, atbalstot integrācijas ar Krieviju ideju, A. Lukašenko veido īstenotas valsts politikas potenciālos atbalstītājus, kuri vēlēšanās atbalstīs A. Lukašenko kandidatūru.

25 Burkhard Bischof. Teure Rechnung für Kiew's Weg nach Westen. *Die Presse*, 29.12.2005. // <http://www.diepresse.com/Artikel.aspx?channel=m&ressort=mk&id=528980&archiv=false>

26 Между Востоком и Западом. Украина и Белоруссия на европейском пространстве. / Моск. Центр Карнеги. – М.: Гендальф, 2003. стр. 30-32.

27 Prezidenta V. Putina imidžs, atšķirībā no B. Jeļcina, bija saistīts ar viņa darbu drošības struktūrās, sakarā ar ko viņš varēja pozicionēt sevi kā varas persona, kura ir spējīga nodrošināt kārtību un drošību Krievijā. Turklāt, neizjūtot atbildību par PSRS sabrukumu un 90.-to gadu politikas neveiksmēm, piemēram, ekonomikā un sociālajā jomā, V. Putinam nebija nepieciešamības piedāvāt Krievijas iedzīvotājiem savienību ar Baltkrieviju kā kompensāciju, tāpēc „Baltkrievijas vektors” nebija īpaši aktuāls Krievijas politikā. Pēc teroristiskiem aktiem Krievijā V. Putina „spēcīgās rokas” imidžs bija daļēji pazaudēts, un apvienošanās ar Baltkrieviju resurss tika atkal iedarbināts.

Krievija arī var saskatīt pozitīvus momentus apvienošanā ar Baltkrieviju. Pastāv viedoklis, ka Baltkrievija ir svarīga ne tikai Krievijas ārējai, bet arī iekšējai politikai²⁸. Viens no skaidrojumiem jau tika minēts. Pat nerunājot par Krievijas ekonomisko izdevīgumu tirdzniecības un tranzīta jomā, Krievija var izmantot integrāciju kā iekšpolitisko resursu. Piemēram, Krievijas apvienošanās ar Baltkrieviju var dot KF prezidentam Putinam cerības uz pilnvaru prolongāciju, t.i., formālas iespējas pagarināt prezidenta pilnvaras (t.s. „trešais termiņš”). Neskatoties uz to, ka Krievijas prezidenta V. Putina pilnvaras beigsies 2008. gadā, izveidojot Savienoto valsti ar Baltkrieviju, Putins var tikt ievēlēts prezidenta amatā kā pirmais Baltkrievijas un Krievijas Savienotās valsts prezidents, vismaz šādas prognozes realizāciju nenoliedz daži eksperti²⁹.

Vispār integrācijas process starp Baltkrieviju un Krieviju ir visai neviennozīmīgs, un tā panākumi parasti tiek traktēti atkarībā no tā, kādi ir komentētāja mērķi. Piemēram, Sergejs Karaganovs kritiski novērtē gan Baltkrievijas un Krievijas integrācijas pašreizējo stāvokli, gan arī perspektīvas. Karaganovs piemin četrus mītus Baltkrievijas un Krievijas attiecībās. Viens no tiem ir mīts par Savienības valsts celtniecību. Pēc S. Karaganova uzskatiem, šī mīta kultivēšanā vairāk ir ieinteresēta Baltkrievijas vadība, kura ar Krievijas dotāciju palīdzību pagarina dzīvi Baltkrievijas vājajai ekonomikai, kā arī palīdz Baltkrievijas prezidenta politiskās legimitātes saglabāšanai³⁰.

Neskatoties uz Baltkrievijas un Krievijas ieinteresēto personu tendenciozitāti novērtējumos, pastāv vesela virkne faktoru, kas apgrūtina integrācijas procesu. Kā Baltkrievijas un Krievijas integrācijas procesa traucējumus eksperti nosauc šādus faktorus:

1. Integrācijas sadarbības starp Baltkrieviju un Krieviju attīstības efektīvas organizācijas mehānisma trūkums;
2. Vienotas ekonomiskas politikas un tirgus attiecību veidošanas Savienības valstu teritorijās mērķtiecības trūkums;
3. Vienotas muitas telpas un priekšnoteikumu kopēja preču un pakalpojumu, kapitāla un darbaspēka tirgus izveidošanai trūkums;
4. Mērķa programmu, kas nodrošina preču ražotāju produkcijas konkurētspēju caur kooperāciju tīklu attīstību starp integrācijas partneriem, trūkums;
5. Savstarpējo rēķinu starp saimniekošanas subjektiem Krievijas Federācijā un Baltkrievijas Republikā efektīvas sistēmas trūkums un augsts bartera operāciju līmenis savstarpējā tirdzniecībā³¹.

2005. gadā tika ieviesta vienota naudas vienība un pieņemts likums par ārējās ekonomiskās darbības valsts regulēšanu, muitas kodekss, likums par Savienotas valsts muitas tarifu, izveidotas Savienotas valsts tirdzniecības un muitas politikas pārvaldes institūcijas, pieņemta starpvalstu programma par vienotas zinātniski tehniskās telpas nodrošināšanu, taču Baltkrievijas un Krievijas Savienības nākotne paliek neskaidra: tā ir vai nu daudzveidīgu militāro, ģeopolitisko un ekonomisko interešu „savienība”, vai savienība, kura vairāk evolucionē kā alianse, orientēta uz savu ārējo interešu aizsardzību un kurai raksturīgas iekšējas pretrunas.

Vēl viens svarīgs moments sakņojas apstākļī, ka integrācijas ar Krieviju projekts ir svarīgs Baltkrievijai, vadoties ne tikai no ekonomiskā viedokļa, bet arī kā iespējamās revolūcijas apkaršanas resurss:

28 Dmitri Trenin. *Moscow's Relations with Belarus: An awkward ally // Changing Belarus*. Edited by Dov Lynch. Chaillot Paper, November 2005. Institute for Security Studies. EU. Paris. P. 78.

29 Подобедова Л. Утроение ВВП – 2008 или 2012? / <http://www.psdp.ru/questions/83889516>

30 Караганов С. Россия и Белоруссия: развенчание мифов / *Российская газета*, 11.03.2004.

31 Филькевич И. Приоритеты геоэкономического инновационного партнерства в процессе создания Союзного государства России и Белоруссии // *Безопасность Евразии. Журнал личной, Национальной и Коллективной безопасности*. Nr. 2-2005, Стр. 299-308

cieša savienība ar Krieviju var ļaut cerēt uz Baltkrievijā pastāvošās iekārtas saglabāšanu un aizstāvēt no iespējamās revolūcijas, respektīvi, kad būs pamanāmi nopietni signāli par iespējamās revolūcijas draudiem, Baltkrievijas vadība var pieņemt lēmumu par apvienošanās ar Krieviju procesa intensifikāciju, pat neņemot vērā Baltkrievijai ne visai pieņemamos noteikumus, t.i., lēmums tiks pieņemts, balstoties uz racionālās izvēles teoriju, kad politiskais aktieris apsver savus ieguvumus un zaudējumus konkrētajā situācijā, un, aprēķinot, kas ir labāk – pazaudēt daļu no suverenitātes un pilnvarām vai nonākt strupceļā ar neprognozējamām perspektīvām.

Krievijas „gāzes konflikti” ar Baltkrieviju un Ukrainu

Konflikti, kuru iemesls ir Krievijas gāzes resursu eksports uz kaimiņvalstīm, nav tikai 2005. gada beigu iezīme, tiem ir salīdzinoši ilga vēsture. Krievijas oponents gāzes piegādes jautājumos bija ne tikai Oranžā Ukraina, bet arī visnotaļ lojāli pret Krieviju noskaņotā Baltkrievija. Baltkrievijas un Krievijas pretrunu avoti ir jāmeklē ne tikai tarifu atšķirīgajā un nesaskaņotajā vīzijā, bet ekonomiski politiskajā kontekstā, respektīvi, nepieciešams izskatīt ne tikai gāzes piegādes jautājumu atsevišķi, bet skatīt to Baltkrievijas un Krievijas politisko un ekonomisko attiecību un pretrunu kompleksā.

Pretrunu attiecībās noteicošā loma pieder Krievijas uzņēmumam *Gazprom*, kura impērijas tīklos ietilpst ne tikai bijušās Padomju Savienības telpa, bet arī Rietumi³². Cauruļvada garums ir 140 tūkstoši kilometru, uzņēmuma īpašumā ir ne tikai dabas gāzes atradnes, bet arī aviokompānija (*Gazpromavia*), banka (*Gazprombank*), mediju kompānija (*Gazprom-Media*), kā arī ekskluzīvas tiesības uz gāzes vadiem. 51% uzņēmuma *Gazprom* akciju atrodas Krievijas valsts īpašumā, kas ļauj secināt par šā uzņēmuma kā politiskā spiediena instrumenta lomu. Jebkura uzņēmuma darbības pamati ir pragmatiski, savukārt Krievijas gāzes pārdošana Baltkrievijai un Ukrainai par pazeminātu maksu nevar dot ekonomisku peļņu. Tas nozīmē, ka dotajā gadījumā izdevīguma raksturs ir cits – faktiski subsidēt savus sabiedrotos, mainot lēto gāzi pret politisko lojalitāti. Kad partneru ārpolitiskās prioritātes mainās (Ukrainas gadījums pēc Oranžās revolūcijas) vai ārpolitiskā nostāja kļūst nekonekventa (Baltkrievijas gadījums), tad Krievijas vadība var iedarbināt šo spēcīgo ietekmes instrumentu. Visprecīzāk Krievijas attiecību raksturu ar Baltkrieviju un Ukrainu resursu piegādes jomā izdevās noformulēt vācu izdevuma *Die Press* ekspertam Burkhardam Bišofam (*Burkhard Bischof*), kurš atzīmēja, ka "...Gāzes strīda pamatā acīmredzot atrodas nevis business, bet politika, vara un ietekme..."³³.

Baltkrievija un Ukraina nav vienīgās valstis, kuras kļuva par Krievijas *Gazprom* politikas subjektu. Piemēram, prezidenta Vladimira Voronina vadībā Moldova sāka pārorientēt valsts ārējo politiku Eiropas Savienības un NATO virzienā, un, kad tā kopā ar Gruziju, Ukrainu un citām valstīm kļuva par neformālās „Demokrātiskās izvēles sabiedrības” dibinātāju, Maskavā šis solis tika uztverts kā pret-runīgs Krievijas interesēm, un rezultātā 2006. gada sākumā *Gazprom* tarifus palielināja divkārtīgi un piedāvāja Moldovai iegādāties gāzi nevis par 80, bet par 160 ASV dolāriem³⁴.

Konflikts starp Krievijas uzņēmumu *Gazprom* un Baltkrievijas vadību, par kura iemeslu kļuva Baltkrievijas gāzes transporta sistēma, sākās 2003. gada sākumā, kad parādījās pretrunas cenas noteikšanā

32 Jens Hartmann. Russland: Herrscher der blauen Flamme. *Die Presse*, 03.01.2006. // <http://www.diepresse.at/Artikel.aspx?channel=p&ressort=a&id=529786>

33 Burkhard Bischof. Teure Rechnung für Kiew's Weg nach Westen. *Die Presse*, 29.12.2005. <http://www.diepresse.com/Artikel.aspx?channel=m&ressort=mk&id=528980&archiv=false>

34 Manfred Quiring. Vergessener Gaststreit. Gazprom stoppt Lieferungen an Ex-Sowjetrepublik Moldawien. *Die Welt*, 06.01.2006. // <http://www.welt.de/data/2006/01/06/827528.html>

par šo gāzes transporta sistēmu. 2002. gadā A. Lukašenko solīja atdot noteiktu Baltkrievijas gāzes sistēmas akciju procentu uzņēmumam *Gazprom*. Savukārt Krievijas puse (*Gazprom*) solīja piegādāt Baltkrievijai lēto gāzi. Bija sasniegta vienošanās par to, ka savu daļu Krievija apmaksās ar naudu. Taču Baltkrievijas puse pieprasīja par cauruļvadu 5 miljardus ASV dolāru, tai pašā laikā Krievija novērtēja cenu gandrīz 10 reizes lētāk. Konflikta kulminācija tika sasniegta, kad *Gazprom* pārtrauca gāzes piegādi Baltkrievijai, savukārt Baltkrievijas puse bija spiesta iegādāties gāzi pie neatkarīgiem piegādātājiem. Gāzes konflikta starp Baltkrieviju un Krieviju rezultātā netika atrisināts Baltkrievijas gāzesvadu jautājums, un Krievijas gāzes cena tika paaugstināta no 29 līdz 46 ASV dolāriem. Savukārt Baltkrievijas vadības atbilde uz tarifu paaugstināšanu bija Krievijas resursu tranzīta uz Eiropu tarifu palielināšana.

Rezultātā gāzes konflikts starp Baltkrieviju un Krieviju noslēdzās uz Krievijai izdevīgiem nosacījumiem, un Baltkrievija tika nosaukta par „valsti, kura saglabā paklausību Krievijai, un, atšķirībā no Ukrainas, nav orientēta uz politisko neatkarību no Krievijas”³⁵.

Zīmīgs ir fakts, ka Baltkrievijas vadības pozīcija attiecībā uz Krievijas gāzes tarifiem vairākkārt mainījās atkarībā no politiski ekonomiskās situācijas. Ja 2002.–2003. gadā A. Lukašenko aicināja Krieviju piegādāt gāzi Baltkrievijai par tādām pašām cenām kā Krievijas iekšējā tirgū, tad vēlāk, piemēram, 2004. gada sākumā, Baltkrievijas prezidents paziņoja par gatavību pāriet uz tirgus ekonomikas principiem, taču 2004. gadā situācija starp Baltkrieviju un Krieviju gāzes jomā bija noregulēta un A. Lukašenko par „sadarbību” resursu jomā izteicās visnotaļ pozitīvi.

Runājot par ekonomiskās jomas atkarību no politiskās konjunktūras, kā izveidojušās situācijas atrisinājumu eksperti piedāvā veidot Krievijas attiecības ar kaimiņvalstīm, balstoties uz tirgus ekonomikas principiem. Piemēram, Sergejs Karaganovs jau 2004. gadā minēja nepieciešamību pārvērtēt savstarpējo norēķinu sistēmu starp Baltkrieviju un Krieviju³⁶.

2006. GADA PREZIDENTA VĒLĒŠANAS BALTĶRIEVIJĀ

A. Lukašenko, 2004. gada 17. oktobra referendumā saņemot tautas atbalstu savu pilnvaru pagarināšanai, aktīvi gatavojās kļūt par Baltkrievijas prezidentu vēl vienu reizi – vēlēšanās 2006. gada martā. Vairāki eksperti gan Baltkrievijā, gan ārpus tās bija pārliecināti par to, ka Baltkrievijas esošais prezidents uzvarēs tajās, pat nefalsificējot vēlēšanu rezultātus. Kā tika skaidrotas šādas prognozes? Ar ko saistīta šāda A. Lukašenko atbalstīšana? Vai ir iespējams nosaukt faktoros, kuri varēja izmainīt situāciju?

Daži eksperti 2004.–2005. gadā izvirzīja pieņēmumus par to, ka prezidenta vēlēšanas Baltkrievijā tiks īstenotas pirms termiņa, t.i., esošais prezidents aizies no sava amata ar mērķi sasaukt pirmstermiņa prezidenta vēlēšanas, un, realizējot šādu manevru, apsteigs iespējamus konkurentus vēlēšanās. Vienīgā nianse varēja būt saistīta ar premjerministra amata personas izvēli, jo saskaņā ar Konstitūcijas 89. pantu prezidenta pilnvaru izpildīšana tiek uzticēta premjerministram (70 dienu laikā jābūt ievēlētai jaunai valsts galvai). Taču šādos apstākļos nav garantijas, ka premjerministrs neatbalstīs citu kandidatūru vai nepieņems lēmumu piedalīties vēlēšanās pats. Jebkurā gadījumā šādas prognozes

35 Anne Applebaum. Playing Politics With Pipelines. *The Washington Post*, 04.01.06. // <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/03/AR2006010301280.html>

36 Караганов С. Россия и Белоруссия: развенчание мифов / Российская газета, 11.03.2004.

netika realizētas un 2005. gada decembrī tika oficiāli paziņots par prezidenta vēlēšanām 2006. gada martā.

Par vienu no A. Lukašenko „trumpjiem” vēlēšanās kļuva arī izdevīga ekonomiskā konjunktūra, kura jau tika minēta. Piemēram, ar Krieviju slēgtās vienošanās par gāzes piegādi faktiski dempinga tarifu pamatā. Šīs Baltkrievijas ārējās ekonomiskās politikas panākums ir īpaši ievērojams Ukrainas „gāzes epopejas” fonā 2005. gada beigās–2006. gadā sākumā. Kā jau tika minēts, līdzīgas pretrunas ar Krieviju bija arī Baltkrievijai 2004. gadā, bet tai izdevās tās atrisināt un panākt izdevīgus gāzes piegādes noteikumus. Tādējādi, ekspluatējot „brālīgo jūtu” pret Krieviju retoriku, Baltkrievijas vadībai izdevās iegūt materiālu labumu, kurš potenciālajiem vēlētajiem bija pasniegts kā pārdomātas, mērķtiecīgas un efektīvas valsts ekonomiskās politikas rezultāts.

Analizējot Krievijas pozīciju Baltkrievijas prezidenta figūras kontekstā, nepieciešams atbildēt uz jautājumu: cik lielā mērā A. Lukašenko Baltkrievijas prezidenta amatā ir izdevīgs Krievijas vadībai? No vienas puses, A. Lukašenko nekonsekventa pozīcija integrācijas jautājumā un bieža nostājas mainīšana integrācijas ar Krieviju jautājumā ir faktors, kas sarežģī attiecības abu valstu starpā, un Krievijai būtu izdevīgs vairāk prognozējams Baltkrievijas prezidents. No otras puses, Krievijas vadība labi apzinās politisko realitāti un saprot, ka cits iespējamais Baltkrievijas prezidents labākajā gadījumā padarīs Krieviju tikai par vienu no ārpolitikas prioritātēm blakus ASV un Eiropai. Sliktākajā gadījumā varas maiņa Baltkrievijā notiks pēc Ukrainas scenārija, un tad Krievija pazaudēs visu jau sasniegto integrācijā. Tādējādi, racionāli apzinot iepriekšminēto, Krievija izvēlas partneri, kurš nav ideāls, bet ir lielākā vai mazākā mērā pieņemams. Partneri, sadarbība ar kuru jebkurā gadījumā ir izdevīgāka nekā politisko notikumu absolūti nekontrolējama attīstība.

Vēl viens A. Lukašenko „trumpis” sakņojas ne tikai iedzīvotāju atbalstā, bet arī politisko oponentu negatīvībā prezidenta vēlēšanu kampaņai. Kaut arī Baltkrievijas opozīcijai izdevās vienoties par kopējo kandidatūru prezidenta vēlēšanām – Aleksandru Milinkeviču, pārliecības par to, ka viņš varēja kļūt par nopietnu A. Lukašenko politisko konkurentu, nebija, it īpaši ņemot vērā faktu, ka citi opozicionāri – Baltkrievijas parlamenta augstākās palātas bijušais priekšsēdētājs Aleksandrs Voitovičs, Baltkrievijas sociāldemokrātu līderis Aleksandrs Kozuļins, bijušie deputāti Valērijs Frolovs un Sergejs Skrebecs, Baltkrievijas tautas frontes Konservatīvi kristīgās partijas līderis Zenons Pozņaks, Liberāli demokrātiskās partijas priekšsēdētājs Sergejs Gaidukēvičs – veidoja konkurenci pašam Milinkevičam. Kopumā Baltkrievijas opozīcijas negatīvība vēlēšanām izdevumā *The Washington Post* 2005. gada decembrī tika raksturota šādi: „...Baltkrievijas demokrātiskajai opozīcijai... palikušas dažas nedēļas vēlēšanu kampaņas īstenošanai bez plašsaziņas līdzekļu atbalsta, naudas un sapulču brīvības tiesībām”³⁷. Vēlēšanu rezultātā A. Lukašenko tika ievēlēts par Baltkrievijas prezidentu, saņemot 83% balsu. Savukārt viņa oponentu rezultāti bija šādi: Sergejs Gaidukēvičs ir saņēmis 3,5% balsu, Aleksandrs Kozuļins – 2,2%, Aleksandrs Milinkevičs – 6,1% balsu. Neskatoties uz to, ka uzreiz pēc vēlēšanām sekoja viennozīmīga pasaules valstu un starptautisko organizāciju reakcija – Baltkrievijas politiskā režīma un A. Lukašenko vienpersoniskās varas nosodīšana un ekonomisko sankciju pret Baltkrieviju solījumi, kā arī notikušās protesta akcijas pašā Baltkrievijā, A. Lukašenko turpināja vadīt Baltkrieviju prezidenta amatā. Tāpēc cerības par Baltkrievijas demokratizāciju pēc 2006. gada prezidenta vēlēšanām izrādījās tukšas, un apsvērt Baltkrievijas attīstības scenārijus nepieciešams ilglaicīgā perspektīvā.

37 Democracy's High Price. *The Washington Post*, 24.12.2005. // <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2005/12/23/AR2005122301402.html>

Kopumā var nosaukt dažus scenārijus Baltkrievijai. Baltkrievijas virzīšanās pa Eiropas ceļu ir iespējama, bet salīdzinājumā ar Ukrainu, tai ir vesela rinda problēmu. Vācu eksperts Haincs Timermans (*Heinz Timmermann*) izdala Baltkrievijas politikas faktoru grupu, kura nebija raksturīga Ukrainas gadījumam³⁸. Piemēram, tiesu vara, kurai ir jābūt neatkarīgam arbitram, ir atkarīga no Baltkrievijas prezidenta (saskaņā ar Konstitūciju, Baltkrievijas prezidentam ir pat lielākas iespējas ietekmēt tiesu varu nekā Krievijas prezidentam). Ekonomiskās un finanšu plūsmas ir koncentrētas valsts rokās, līdz ar to opozīcijas spēkiem ir nenozīmīgs finansiāls atbalsts. Ukrainā politiskās elites lielākā daļa neatbalstīja prezidentu un bija gatava sniegt atbalstu harismātiskajam opozīcijas kandidātam Viktoram Juščenko. Baltkrievijā politisko aktieru nozīmīga grupa, kaut arī aktīvi neatbalsta A. Lukašenko, taču šaubās arī par potenciālo opozīcijas kandidātu perspektivitāti³⁹. Tāpēc jautājums par vienota opozīcijas kandidāta atbalstu pagaidām nav atrisināts. Līdz ar to, ja Ukrainas scenārijs kļūs par realitāti, Lukašenko var mainīt savu "neitralitātes" politiku un sākt sakaru pastiprināšanu ar Krieviju ar mērķi novērst krāsaino revolūciju.

Taču pastāv arī viedoklis, ka Krievijas pozīcija ciešas integrācijas ar Baltkrieviju jomā ir neviennozīmīga, un skatoties no Eiropas perspektīvas, pat neproduktīva. Rietumu attīstības vektors Baltkrievijā var būt izdevīgs arī Krievijai, kura, pateicoties Baltkrievijas un Ukrainas demokratizācijai, var mēģināt nostiprināt savas pozīcijas sadarbībā ar Eiropas Savienību. Baltkrievijas politiskais režīms, kuru atbalsta Krievija, Eiropai ir antipātisks. Revidējot attiecības ar Baltkrieviju un virzot to uz demokratizācijas ceļu, Krievija var kļūt par vienu no dabiskajiem pretendentiem uz dalību Eiropas Savienībā.⁴⁰

Turklāt pastāv divi iespējamo izmaiņu uztveres līmeņi: viens no tiem ir saistīts ar iespējamu jaunas varas nodibināšanu, otrs ir saistīts ar sabiedrību. Ja Lukašenko zaudēs varu, situācija kļūs neviennozīmīga, jo: (a) šobrīd Baltkrievijas opozīcija nav konsolidēta, (b) harismātiska līdera trūkums, (c) nepastāv vienošanās par kopējām vērtībām un spēles noteikumiem, (d) ir iespējama konkurence par privilēģijām un resursiem opozīcijas iekšienē un cīņa par varu. Sabiedriska rakstura faktori var būt šādi: (a) lielākā sabiedrības daļa, izņemot dažas sociālas grupas un kategorijas, nav gatava atbalsēt demokrātiskās izmaiņas; (b) Ukrainas negatīva pieredze var ietekmēt sabiedrības kopējo "noskaņojumu" un attieksmi; (c) A. Lukašenko iedibinātā relatīvā dzīves stabilitāte ir spēcīgs arguments pastāvošajam režīmam; (d) ir iespējami konflikti starp A. Lukašenko atbalstītājiem un demokrātisko izmaiņu piekritējiem.

Vēl viens scenārijs ir saistīts ar pastāvošo situāciju: nedz Krievija, nedz Rietumi neīsteno nopietnus mēģinājumus gāzt A. Lukašenko režīmu. Krievija neuzskata Lukašenko par labāko partneri viņa neprognozējamības dēļ, bet kopumā viņš ir uzskatāms par pieņemamu t.s. "Krievijas ceļam". Formula "lēti Krievijas resursi apmaiņā pret Baltkrievijas lojalitāti" var tikt saglabāta un pat attīstīta. Vienlaikus Krievija nevar atklāti atbalsēt Lukašenko režīmu Ukrainas "negatīvās pieredzes" dēļ: atbalstot Viktoru Janukoviču prezidenta vēlēšanās, Krievija panāca tieši pretēju efektu. Otrkārt, ja Krievija rīkosies šādi, Maskava būs spiesta uzņemties atbildību par antidemokrātisku situāciju Baltkrievijā, kas pasliktinātu Krievijas tēlu pasaulē. Savukārt Rietumi, no vienas puses kritizējot Baltkrieviju par antidemokrātiskām iezīmēm, no otras puses turpina attīstīt kontaktus un dialogu ar Baltkrievijas valdību tranzīta, vīzu, migrācijas, tirdzniecības u.c. jomās.

38 Vācu eksperta Hainca Timermanna (*Heinz Timmermann*) raksts ir publicēts Nacionālās ziņu aģentūras mājas lapā: Белоруссия, Россия и ЕС: проблема для общеевропейской безопасности // <http://www.annews.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=20043>

39 Turpat.

40 В. Иноземцев. Турецкий пасьянс. Самой эффективной попыткой европеизироваться могло бы стать внедрение в Европу наших соседей - Украины и Белоруссии // Независимая газета 225 (3622) 18.10.2005.

Pastāv arī trešā iespēja – Krievija izvēlēties citu kandidātu, kurš varētu būt atbildīgs Kremļa priekšā. Taču šis variants ir maz iespējams, jo, pirmkārt, var atkārtoties Ukrainas "Janukoviča kombinācija", un, otrkārt, Rietumi var izvirzīt savu kandidātu. Līdz ar to šis scenārijs var būt iespējams 2011. gadā (vai agrāk, ja Lukašenko kādu iemeslu dēļ atstās savu amatu).

Bijušais kandidāts Baltkrievijas prezidenta amatā un opozicionārs Aleksandrs Kozuļins jau pirms vēlēšanām brīdināja, ka Lukašenko iespējamā ievēlēšana un trešais termiņš negatīvi atspoguļosies uz valsts perspektīvām: Baltkrievijai būs nelegitīms prezidents un valsts var nonākt starptautiskā izolācijā. A. Kozuļins saista Baltkrievijas nākotni ar tranzīta potenciālu un izdevīgo izvietojumu starp Krieviju (kura ir Baltkrievijas stratēģiskais sabiedrotais) un Eiropu (kura ir stratēģiskais partneris). Ģeopolitiskā koridora "Maskava-Minska-Berlīne" veidošanā Baltkrievijai ir piedēvēta īpaša loma – infrastruktūras apkalpošana. Taču galveno šķērslī Kozuļins redz Baltkrievijas politiskās vadības nomainīšanos, kā arī ekonomikas modernizācijas nepieciešamību. Rietumu investīciju nepietiekams līmenis Baltkrievijas ekonomikā ir saistīts ar varas neprognozējamību un likumdošanas sistēmas trūkumiem⁴¹.

Tādējādi tuvākajā laikā Baltkrievija paliks nestabilitātes un Rietumu un Krievijas interešu krustojuma zona, kā arī iespējamo izmaiņu telpa.

NOBEIGUMS

Tādējādi iekšpolitiskās situācijas attīstība Baltkrievijā būs atkarīga no vairākiem faktoriem gan Baltkrievijas iekšienē, gan ārpus tās. Nav iemesla gaidīt Baltkrievijas demokratizāciju, tieši otrādi, valsts vadība cenšas nostiprināt savas varas pozīcijas, paplašināt pilnvaras un nepieļaut politisko pretinieku ietekmes palielināšanu.

Neskatoties uz to, ka Ukrainas gadījums varētu būt par paraugu krāsainās revolūcijas analogiska scenārija īstenošanai Baltkrievijā, un neskatoties uz dažām kopīgām iezīmēm starp Baltkrieviju un Ukrainu (piemēram, kopīga vēsture un ģeopolitiskais stāvoklis), pastāv vairāku faktoru kombinācija, kas nelauj prognozēt nopietnas kustības veidošanos tuvākajā laikā, kas spētu izmainīt Baltkrievijas varas konfigurāciju līdzīgi Ukrainai. Pirmkārt, spēcīgas vienpersoniskas varas pastāvēšana Baltkrievijā: Baltkrievijas politiskā režīma fundamentālais pamats ir A. Lukašenko personība. Pašreizējā prezidenta rokās atrodas situācijas kontroles svarīgi mehānismi, kuri tiek konsekventi pilnveidoti un attīstīti. Tik ilgi, cik A. Lukašenko atradīsies pie varas, kardinālas izmaiņas Baltkrievijā nenotiks. Otrkārt, Baltkrievijas opozīcijas konsolidācijas vājā pakāpe: opozīcija, neskatoties uz to, ka tai izdevās kaut vai relatīvi panākt kopīgas vīzijas izstrādāšanu, joprojām nav tik spēcīga, lai varētu konkurēt ar oficiālo varu. Treškārt, iekšējās dihotomijas „Rietumi-Austrumi” neesamība: Baltkrievijā nepastāv sašņiptas attiecības starp valsts rietumu un austrumu apgabaliem: faktors, kurš bija ārkārtīgi svarīgs Ukrainā. Ceturtkārt, iedzīvotāju reāls atbalsts A. Lukašenko. Iespējamās dažādas diskusijas par šāda atbalsta iemesliem un mērogiem, bet fakts, ka noteiktas iedzīvotāju kategorijas atbalsta Lukašenko režīmu, ir nenoliedzams. Piektkārt, revolūcijas scenāriju īstenošanas gadījumā Baltkrievijā A. Lukašenko pastāv politiskā manevra iespēja – intensificēt integrācijas procesu ar Krieviju pat uz Baltkrievijas vadībai ne visai izdevīgiem noteikumiem. Neskatoties uz to, ka Baltkrievijas un Krievijas integrācijas process nav pabeigts un, kā vērtē daži eksperti, reālas integrācijas nav, integrācijas potenciāls ir svarīgs resurss, kura iedarbināšana var būtiski mainīt politisko situāciju gan Baltkrievijā, gan Krievijā.

41 Александр Козулин не исключает, что Белоруссию ждет еще большая изоляция // <http://www.kozylin.com/node/659>

Šajā kontekstā jāpiemin, ka oficiālajā paziņojumā par Baltkrievijas un Krievijas prezidentu A. Lukašenko un V. Putina tikšanos bija iekļauti svarīgu soļu solījumi jau sen apspriežamās „savienības” virzienā, kas pēc izdevuma *The Washington Post* vērtējumiem, var pārtraukt Baltkrievijas kā neatkarīgas valsts eksistenci, iekļaujot Savienības Konstitūcijas apstiprināšanu un Krievijas rubļa ieviešanu Baltkrievijā⁴². Turklāt parlamenta vēlēšanas, kuras notika Ukrainā uzreiz pēc prezidenta vēlēšanām Baltkrievijā 2006. gada martā, kā arī politiskās situācijas tālākā attīstība vājināja Ukrainas demokrātiskuma potenciālu un pat reģiona kontrevolūcijas iezīmi⁴³.

Sakarā ar to, ka par Baltkrievijas revolūcijas sākšanās nosacīto brīdi tika nosauktas prezidenta vēlēšanas, A. Lukašenko izdevās „apspēlēt” savus pretiniekus, inspirējot parlamentā prezidenta vēlēšanu nozīmēšanu uz 2006. gada martu: uzreiz pēc vēlēšanu datuma nozīmēšanas kļuva pilnīgi skaidrs, ka revolūcija līdz vēlēšanām netiks sagatavota banāla laika trūkuma un opozīcijas vājo resursu dēļ⁴⁴. Tādējādi tuvākajā laikā politiskā situācija Baltkrievijā krasi nemainīsies, vismaz cerības uz krāsaino revolūciju pagaidām ir iluzoras. Daudz kas būs atkarīgs no opozīcijas – no tās iespējas turpināt sadarbību un pierādīt principiālu spēju uz kompromisiem neatkarīgi no ideoloģiskām nesaskaņām. Turklāt opozīcijas stratēģija kļūt par vienotu politisku strāvu ar gatavību piedāvāt efektīvu alternatīvu politisko kursu ir faktors, kas nākotnē var būtiski mainīt politisko situāciju Baltkrievijā. Cits svarīgs jautājums, saistīts ar Baltkrievijas opozīcijas statusu, ir iedzīvotāju atbalsts, jo joprojām oficiālās varas pozīcijas šajā jomā ir daudz stabilākas nekā politiskajiem oponentiem.

Vēl viens Baltkrievijas un Krievijas attiecību komponents ir Krievijas kā gāzes piegādātāja kaimiņvalstīm loma. No vienas puses, Krievija var mākslīgi regulēt attiecības ar kaimiņvalstīm ar gāzesvada resursa palīdzību, un, protams, Krievijai ir noteikta rīcības brīvība tarifu piedāvāšanas jomā, taču no otras puses, nepieciešams izvērtēt arī to faktu, ka Krievijas spiediens uz kaimiņvalstīm ar gāzes piegādes instrumenta politiku var arī sagādāt nepatīkšanas pašai Krievijai un sarežģīt Krievijas stāvokli starptautiskajā arēnā: no 2006. gada 1. janvāra Krievijas Federācija uz gadu prezidē „lielajā astoņniekā”, turklāt dienas kārtībā G8 ietvaros Krievija akcentē uzmanību uz „enerģētiskās drošības” jautājumiem. Tomēr 2005. gada gāzes konflikti starp Krieviju un Ukrainu padarīja Krieviju par Rietumvalstu kritikas objektu. Piemēram, ASV Valsts sekretāre Kondolīza Raiza (*Condoleezza Rice*) paziņoja, ka Krievija izmanto savus enerģētikas resursus kā politisko ieroci⁴⁵. ASV Valsts sekretāre atzīmēja arī, ka Krievijas gāzes piegādes Ukrainai pārtraukšanas pamatā ir politiski motīvi, kas izraisa jautājumu par Krievijas prezidēšanu G8, kā arī šīs valsts lomu globālajā ekonomikā⁴⁶. Līdzīga bija arī Eiropas Savienības valstu valdību reakcija. Turklāt gāzes konflikts var sarežģīt Krievijas iestāšanos Pasaulē tirdzniecības organizācijā: Krievijas pozīcija jau tika nosaukta par PTO morālo principu pārkāpumu⁴⁷. Tādējādi Krievijas ekonomiskās attiecības gāzes piegādes kaimiņvalstīm jomā, pirmkārt, atrodas politiskajā laukumā un kļūst par politiskā tirgus priekšmetu, un, otrkārt, iekļauj sevī ne tikai divpusējus kontaktus starp tieši iekļautām pusēm (Krieviju no vienas puses un Baltkrieviju, Ukrainu – no otras), bet uz politiskās skatuves izvirza arī ieinteresētus aktierus Eiropā un ASV, kuri spēj ietekmēt šo attiecību raksturu.

42 Democracy's High Price. *The Washington Post*, 24.12.2005. // <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/12/23/AR2005122301402.html>

43 Turpat.

44 Vēlēšanu datums oficiāli tika paziņots 2005. gada decembrī.

45 Nicholas Krav. Rice calls cutoff a political move to punish Ukraine. *The Washington Times*, 06.01.06. // <http://www.washingtontimes.com/world/20060106-125030-9874r.htm>

46 Peter Finn/John Wars Anderson. Gas Dispute Leaves Cloud Over Russia's Chairmanship of G-8. *Putin's Moves Upset U.S., Europe*. *The Washington Post*, 06.01.2006. // <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/05/AR2006010502083.html>

47 Raphael Minder. Kiev gas dispute revives debate over Moscow's support for free trade. *Financial Times*, 09.01.2006. // <http://news.ft.com/cms/s/50afc556-80b4-11da-8f9d-0000779e2340.html>

Jautājums par to, vai Baltkrievijas oficiālajai varai izdevās falsificēt 2006. gada prezidenta vēlēšanas, ir retorisks. Tomēr cits jautājums ir saistīts ar A. Lukašenko prezidenta varas leģitimitāti pēc vēlēšanām. No vienas puses, A. Lukašenko, būdams vēlreiz ievēlēts par prezidentu – ir Baltkrievijas iedzīvotāju izvēle, bet no otras puses, šādas prezidentūras leģitimitāte ir apšaubāma, ņemot vērā, ka referendums par pilnvaru pagarināšanu bija inspirēts ar mērķi uzurpēt varu, un tika kritizēts gan Rietumos, gan pat Krievijā⁴⁸.

48 Sk. iepriekšējo pētījumu: Osipovs R. Baltkrievijas iekšpolitisko problēmu ietekme uz ārpolitisko izvēli starp Krieviju un Eiropu / Paplašināta Eiropa un tās kaimiņu politika: Austrumu dimensija. Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2005. 65. lpp.

KAĻIŅINGRADA ES UN KRIEVIJAS ATTIECĪBĀS¹

Toms Rostoks, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

ES un Krievijas attiecībās Kaļiņingrada ieņem nozīmīgu vietu. Tomēr ES un Krievijas attiecību dienaskārtībā jautājums par Kaļiņingradu tika aktualizēts tikai 1999. gada beigās, kad Krievija atzina to, ka ES paplašināšanās ir neizbēgama, un sāka "kaldināt" ideju par "pilotreģionu". Pēc Padomju Savienības sabrukuma Kaļiņingrada kļuva par Krievijas eksklāvu², taču līdz ar ES paplašināšanos 2004. gadā Kaļiņingrada kļuva par Krievijas anklāvu³ ES teritorijā, un šo anklāvu ieskauj Polijas un Lietuvas teritorija.

Šī raksta mērķis nav dziļi analizēt Kaļiņingradas attīstības empīrisko pusi vai šī apgabala vietu ES un Krievijas attiecību dienaskārtībā. Šī raksta mērķis, pirmkārt, ir aprakstīt dažādās pieejas, kas tika izmantotas, lai pēc aukstā kara aplūkotu Kaļiņingradas apgabalu. Pamatojoties uz pirmajā daļā sniegto informāciju, raksta otrajā daļā tiks aplūkoti jautājumi, kas pirms 2004. gada 1. maijā notikušās ES paplašināšanās gandrīz vienprātīgi tika atzīti par vissvarīgākajiem saistībā ar Kaļiņingradu, tādējādi palīdzot novērtēt ES paplašināšanās ietekmi uz Kaļiņingradu. Trešajā daļā tiks iezīmēta Kaļiņingradas vieta ES un Krievijas attiecību dienaskārtībā tālākā perspektīvā. Tāpat autors mēģinās ieskicēt citus faktorus, kuriem var būt nozīme Kaļiņingradas attīstībā turpmākajos gados. Raksta noslēguma daļā tiks izdarīti vairāki secinājumi.

DISKUSIJAS PAR KAĻIŅINGRADU: PAGĀTNE UN TAGADNE

Jautājums par Kaļiņingradu ir ticis apspriests vairākos kontekstos gan akadēmiskās, gan politiskās diskusijās. Autora mērķis nav sniegt konkrētu kontekstu un jautājumu sarakstu, bet gan aprakstīt procesu, kā periodā pēc aukstā kara ir attīstījušās diskusijas par Kaļiņingradu:

1. *Kaļiņingrada un reģionālā sadarbība Baltijas jūras reģionā (BJR)*. XX gadsimta 90. gados veiktie pētījumi akcentēja Krievijas eksklāva nozīmi reģionālās sadarbības kontekstā, kas tika īstenota Baltijas jūras reģionā. Šis apgabals tika uzverts kā nozīmīgs instruments attiecībā uz Krievijas iesaistīšanu reģionālās sadarbības tīklos.

1 Šis raksts ir īsāka versija pētījumam, kuru autors sagatavojis Stratēģiskās analīzes komisijai (Latvijas Republikas prezidenta izveidota institūcija) un kurš tika publicēts 2006. gada februārī/martā.

2 Eksklāvs ir kādas valsts izolēta daļa, ko ieskauj citas valsts vai valstu teritorija. Tas vienlaikus ir arī anklāvs attiecībā uz valsti, kurā tas atrodas. Eksklāvam var būt izeja pie jūras. To var ieskaitīt vairāk nekā viena valsts. Izšķirošais kritērijs ir tā nošķirtība no attiecīgās valsts kontinentālās daļas. Vinokurov, E. *Establishment of Corridors in the Context of Exclave-Mainland Transit*. 2004.

3 Anklāvs ir valsts, ko pilnībā ieskauj citas valsts teritorija, vai arī vienas valsts teritorijas daļa, ko pilnībā ieskauj otras valsts teritorija. Vinokurov, E. *Establishment of Corridors in the Context of Exclave-Mainland Transit*. 2004.

2. *NATO paplašināšanās un Kaļiņingradas militāri stratēģiskā nozīme.* Ar Kaļiņingradu saistītajās diskusijās uzmanība tika pievērsta arī militārajiem aspektiem (NATO paplašināšanās ietekme un Krievijas reakcija uz alianses paplašināšanos) un tam, cik šis eksklāvs ir Krievijai nozīmīgs militāri stratēģiskajā ziņā. Tā kā apgabalā ievērojami tika samazināta Krievijas bruņoto spēku klātbūtne, šīs diskusijas ir zaudējušas intensitāti.
3. *Ietekme, ko uz Kaļiņingradas sabiedrību atstāj šī apgabala nošķirtība no Krievijas kontinentālās daļas.* Tāpat ir diskutēts par problēmām (un ietekmi), kas saistītas ar apgabala nošķirtību no pārējās Krievijas, jo vairākas Rietumeiropas valstu galvaspilsētas (piemēram, Varšava un Berlīne) Kaļiņingradai atrodas daudz tuvāk nekā Maskava. Šis fakts ir atstājis noteiktu ietekmi uz eksklāva iedzīvotāju identitāti un ceļošanas ieradumiem. Pētījumi rāda, ka Kaļiņingradas iedzīvotāji daudz biežāk dodas uz rietumiem nekā uz austrumiem. Aptuveni puse no eksklāva iedzīvotājiem pēc Padomju Savienības sabrukuma pārcēlās Krievijas daļā, nemaz nav bijusi.
4. *Pirms 2004. gadā notikušās ES paplašināšanās izskanējušie pieņēmumi par šī procesa ietekmi uz Kaļiņingradu.* Pēc NATO paplašināšanās 1999. gadā un pieaugot apziņai, ka ES paplašināšanās ir neizbēgama, diskusijās aizvien vairāk sāka izskanēt dažādi pieņēmumi par ES paplašināšanās ietekmi uz Kaļiņingradas apgabala attīstību. Šo diskusiju rezultāts ir gan ļoti optimistiski, gan ļoti pesimistiski uzskati par eksklāva attīstības izredzēm, sākot ar viedokli, ka Kaļiņingrada lielā mērā būs ieguvēja no ES paplašināšanās, un beidzot ar visai pesimistisku pieņēmumu, ka apgabala konkurētspēja visai ievērojami atpaliek no kaimiņvalstu konkurētspējas, kuras saņem ievērojamu ES finansējumu.
5. *Pēc 2005. gada veiktās ES paplašināšanās ietekmes novērtēšana.* Lai gan laika periods, kad pēc 2004. gada maijā notikušās ES paplašināšanās ir pagājuši divi gadi, var šķist par īsu, lai izvērtētu ES paplašināšanās ietekmi, jau ir tikuši veikti vairāki pētījumi, kuros mēģināts sniegt pirmos vērtējumus par šī procesa ietekmi uz Kaļiņingradu. Šie pētījumi liecina, ka ES paplašināšanās neatstāja tūlītēju negatīvu ietekmi uz apgabala ekonomiku⁴. Tomēr pēc 2004. gada maija atkārtoti bija jāpārskata un jāpielāgo ar tranzītu saistītie pasākumi, par kuriem ES un Krievija vienojās vēl pirms paplašināšanās, lai tādējādi nodrošinātu to labāku funkcionēšanu.
6. *Kaļiņingradas un Krievijas pievienošanās Pasaules tirdzniecības organizācijai (PTO).* Jau 1991. gadā Kaļiņingradai tika piešķirts brīvās ekonomiskās zonas statuss (BEZ), taču vēlāk apgabala statuss tika mainīts un Kaļiņingrada kļuva par speciālo ekonomisko zonu (SEZ). Tomēr SEZ darbību regulējošie noteikumi nedeva gaidītos rezultātus, jo tajos bieži tika izdarītas izmaiņas. SEZ ietekme ir bijusi daudzu diskusiju uzmanības centrā, taču nesen saistībā ar SEZ darbību iezīmējās jauns pavērsiens, proti, 2005. gadā tika pieņemts jauns SEZ likums, ar ko Kaļiņingradai uz 25 gadiem tiek piešķirts īpašs juridiskais statuss uzņēmējdarbības, ražošanas un investīciju jomā. 2005. gada janvāra vidū šo likumu parakstīja Vladimirs Putins⁵. Lai arī apgabala administrācija cer gūt priekšrocības no jaunā SEZ likuma, joprojām vēl ir neskaidri jautājumi attiecībā uz minētā likuma saderību ar plānoto Krievijas daļību PTO.

Šis dažādo diskusiju uzskaitījums, kurās apspriesti gan pašā Kaļiņingradā notiekoši, gan ar šo apgabalu saistīti notikumi, nav pilnīgs, jo liela uzmanība ir tikusi pievērsta arī citiem jautājumiem (piemēram, Kaļiņingrada kā vides drauds Baltijas jūras ekosistēmai). Autora mērķis ir parādīt, kā šīs diskusijas laika gaitā ir attīstījušās.

Nemēģinot mazināt iepriekšminēto diskusiju nozīmīgumu, jāatgādina, ka aizvien pieaugošā ES klātbūtne Baltijas jūras reģionā (ES paplašināšanās 1995. un 2004. gadā) arī ir ietekmējusi to, kā

4 *The economic impact of the EU enlargement and forthcoming change in legislation of the special economic zone upon the Kaliningrad region.* Red. K.Liuhto. RECEP, Maskava, 2005.

5 *Kaliningrad aims to attract investors with new economic status.* RIA Novosti. 17.01.2006. www.kaliningradexpert.org

zinātnieki un dažādi eksperti uztver Kaļiņingradu, un varētu teikt, ka lielākajā daļā pašlaik notiekošo diskusiju, kurās tiek runāts par Kaļiņingradas–ES–Krievijas attiecību nesimetrisko trīsstūri, šis apgabals tiek aplūkots no trim redzespunktiem:

1. ES un Krievijas attiecību trīsstūri var aplūkot no tādas perspektīvas, saskaņā ar kuru Kaļiņingrada tiek uzverta kā sarunu un "tirgošanās" objekts. Šajā gadījumā Kaļiņingrada ir kārts lielās politikas spēlē starp ES un Krieviju, un var mēģināt izvērtēt uzmanību, kas lielās politikas līmenī tiek pievērsta Kaļiņingradai (nozīmīgs vai nenozīmīgs jautājums), un to, kā Krievija izspēlē šo kārti savu stratēģisko attiecību veidošanā divos līmeņos: gan ar ES kopumā (daudzpusējas), gan ar tās dalībvalstīm (divpusējas).
2. Otrs veids, kā uztvert šo trīsstūri, ir aplūkot to no ES un Kaļiņingradas attiecību aspekta. Šajā gadījumā var mēģināt aplūkot procesu, kurā Kaļiņingradas apgabals ar pilnām tiesībām pats kļūst par starptautiskas nozīmes "spēlētāju" un to, kā apgabals tiek internacionalizēts. Šo diskusiju svarīgs aspekts ir ierobežojumi, ko Kaļiņingradas apgabala valdībai ir uzlikušas federālās varas iestādes.
3. Trešais veids ir aplūkot šī trīsstūra ietvaros esošās attiecības no tāda aspekta, kas raksturo Krievijas Federācijā pastāvošās attiecības "centrs-perifērija". Šajā gadījumā par diskusiju galveno tematu kļūst attiecības starp federālo valdību un apgabala valdību. Vladimira Putina otrā prezidentūras termiņa laikā šīs diskusijas ir ieguvušas jaunu impulsu, jo notiek varas centralizācija federālā centra rokās.

Lai gan visas šīs trīs pieejas Kaļiņingradas–ES–Krievijas attiecību trīsstūrim ir analītiski atšķirīgas, politikas līmenī tās nevar nošķirt vienu no otras. Tāpat nedrīkst izslēgt iespēju par citu starptautisko "spēlētāju" un procesu (piemēram, Krievijas iespējamā iestāšanās PTO) ietekmi. Rakstā ir izmantota šī diagonālā pieeja, jo paralēli tam, ka Kaļiņingrada tiek ievietota ES un Krievijas attiecību ietvarā, apgabals tiek uzverts arī kā subjekts pats par sevi, vienlaikus neaizmirstot par Maskavas uzliktajiem ierobežojumiem Kaļiņingradai un ietekmi, ko varētu atstāt Krievijas dalība PTO.

AKTUĀLĀKIE JAUTĀJUMI PIRMS ES PAPLAŠINĀŠANĀS

Publiskajā diskursā Kaļiņingrada ir attēlota dažādi un bieži vien arī pretrunīgi. Visspilgtākie apzīmējumi ir Baltijas Honkonga, melnais caurums, pilotreģions un lakmusa tests. Tomēr ES paplašināšanās datumam (2004. gada 1. maijs) nākot aizvien tuvāk, kļūva skaidrs, ka Kaļiņingrada atrodas kaut kur pa vidu starp šiem pretrunīgajiem priekšstatiem. Tādēļ galvenie jautājumi, kas tika apspriesti pirms ES paplašināšanās, bija saistīti ar praktiskām lietām un ES paplašināšanās potenciālo ietekmi uz Kaļiņingradu. Aktuālākie jautājumi bija vīzu režīma īstenošana, ES paplašināšanās ietekme uz Kaļiņingradas ekonomikas konkurētspēju un uz energoresursu piegādi apgabalam.

Vīzu režīma īstenošana. Vīzu režīma ieviešana bija pirmspaplašināšanās periodā visaktīvāk apspriestais un politiski nozīmīgākais jautājums, jo, neraugoties uz apgabala nošķirību, Kaļiņingradas iedzīvotājiem ir visai ciešas saiknes ar pārējo Krieviju. To apliecina fakts, ka 2001. gadā uz Kaļiņingradas un Lietuvas robežas tika reģistrēti 1,5 miljoni cilvēku, kuru mērķis bija šķērsot robežu un caur Lietuvu doties uz Krieviju. Vīzu jautājums bija politiski nozīmīgs tā iemesla dēļ, ka tas tieši ietekmēja lielu daļu Kaļiņingradas iedzīvotāju, jo daudziem nemaz nebija ceļošanai uz ārzemēm derīgas pasēs (līdz pat 2003. gada jūnija beigām Krievijas un Lietuvas robežu bija iespējams šķērsot, uzrādot nevis pasi, bet cita veida dokumentus). Tādējādi vīzu režīma ieviešana varētu nopietni traucēt Kaļiņingradas iedzīvotāju mobilitāti. Īpaši aktuāls šis jautājums bija aptuveni 10 000 personām, kuras nodar-

bojas ar pārrobežu tirdzniecību nelielos apjomos (*shuttle traders*)⁶. Apgabala kopējais iedzīvotāju skaits ir aptuveni viens miljons.

Lai arī Krievija aktīvi uzstāja uz iepriekšējās sistēmas saglabāšanu, tika panākta vienošanās par jaunas sistēmas izveidi, proti, runa ir par vienkāršota tranzīta dokumentu (FTD) un vienkāršota dzelzceļa tranzīta dokumentu (FRTD). Jaunās sistēmas īstenošana zināmā mērā tika uztverta kā problemātiska, jo tās noteikumi tika vairākkārt mainīti un Kaļiņingradā esošo Lietuvas un Polijas konsulātu priekšā veidojās garas cilvēku rindas. Nelielās nepilnības tika novērstas, un šobrīd atteikumu skaits nepārsniedz 1% no kopējā FTD un FRTD pieteikumu skaita. Tomēr pašreizējais preču tranzīta režīms acīmredzami neapmierina Krievijas intereses, tādējādi radot zināmu pamatu saspīlējumiem, kas varētu rasties nākotnē.

Kaļiņingradas ekonomiskā konkurētspēja. Jautājumu par Kaļiņingradas konkurētspēju iespējams aplūkot no diviem redzespunktiem. Pirmkārt, dati par apgabala ekonomisko sniegumu 2004. gadā atspoguļo strauju un stabilu izaugsmi, tādējādi ES paplašināšanos nevajadzētu uztvert kā procesu, kas varētu kavēt apgabala ekonomiskās attīstības iespējas. Tomēr, tā kā saskaņā ar vairāku pētījumu sniegtajiem datiem ēnu ekonomika apgabalā ir no 50% līdz 90%, par reālo situāciju attiecībā uz Kaļiņingradas ekonomisko izaugsmi var pateikt diezgan maz. Turklāt 2004. gadā ārvalstu tiešo investīciju (ĀTI) apjoms Kaļiņingradā palielinājās tikai nedaudz, tādēļ var apgalvot, ka pēc ES paplašināšanās straujš investīciju pieaugums nav novērots. Otrkārt, vairāki eksperti (piemēram, Stefens Devars) ir nobažījušies par to, ka Kaļiņingradai faktiski nav gandrīz nekādu salīdzinošo priekšrocību attiecībā pret citiem konkurentiem reģionā, jo atšķirībā no situācijas Polijā, Lietuvā un Latvijā, kurām ES sniedz plašu atbalstu, Kaļiņingradā līdz šim pārāk maz līdzekļu ir investēti reģionālās infrastruktūras atjaunošanā. Devars norāda, ka Kaļiņingradas apgabala infrastruktūru nav iespējams rekonstruēt ar ļoti pieticīgiem finanšu līdzekļiem (TACIS un Krievijas valsts un privātās investīcijas). Jau najām ES dalībvalstīm ir daudz labākas iespējas piesaistīt ĀTI nekā Kaļiņingradai, jo piekļuve ES finansējumam ir nesimetriska⁷.

Energoresursu piegāde. Ja neskaita dzintaru⁸, tad Kaļiņingradas apgabalā nav bagātīgu dabas resursu krājumu. Ir nelieli naftas krājumi, taču to apjoms nav pietiekams, lai apmierinātu apgabalā pastāvošo pieprasījumu; šī nafta tiek eksportēta uz Lietuvu, kur to rafinē. Tādēļ Kaļiņingrada lielā mērā ir atkarīga no energoresursu ārējās piegādes. Kristians Velmans uz šo problēmu norādīja jau 1996. gadā⁹. Tāpat arī lielākā daļa elektroenerģijas toreiz tika importēta no Lietuvas, un nošķirtība no Krievijas apgabalam uzlika smagu finansiālo nastu, jo, piemēram, akmeņogļu cena XX gadsimta 90. gados pieauga četrkārt, kam par iemeslu bija tranzīta un transportēšanas izmaksu palielināšanās. Apmeklējot kādreizējās Kēnigsbergas un tagadējās Kaļiņingradas 750. gadadienu, Vladimirs Putins apsoltīja atrisināt energoresursu piegādes problēmu¹⁰, taču līdz šim nekas vēl nav mainījies.

KAĻIŅINGRADAS ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS

Par Kaļiņingradas turpmāko attīstību ir izteikti daudz dažādi viedokļi, kurus var iedalīt divās lielās grupās. Pirmkārt, ir viedokļi un pieņēmumi par Kaļiņingradas turpmāko attīstību, kuri ir balsīti uz

6 Dažādos avotos minēti atšķirīgi skaitļi. E. Vinokurovs norāda, ka ES paplašināšanās un stingrāka robežkontrole varētu ietekmēt no 20 000 līdz 40 000 ģimeņu. Citēts Liuhto, K. *Kaliningrad 2020: Its future competitiveness and role in the Baltic Sea economic region*. Red. K.Liuhto. RECEP, Maskava, 2005, 10. lpp.

7 Dewar, S. *EU-Russia Borders. Economic Development in Kaliningrad. Russian Regional Perspectives*, 2002.

8 Kaļiņingradā atrodas aptuveni 90% no visas pasaules dzintara krājumiem.

9 Wellman, C. *Russia's Kaliningrad Exclave at the Crossroads. The Interrelation between Economic Development and Security Politics*. Cooperation and Conflict Vol. 31, Nr. 2, 1996, 164. lpp.

10 Ideja ir tāda, ka Kaļiņingrada tiks savienota ar Ziemeļeiropas gāzes cauruļvadu, kas savukārt savienos Krieviju un Vāciju.

viena vai vairāku faktoru izvērtējumu un tādējādi sniedz daļēju redzējumu par to, kādā virzienā Kaļiņingrada varētu attīstīties. Ir tādi scenāriji, kuros ir uzsvērts tikai viens faktors, piemēram, salīdzinošo priekšrocību trūkums attiecībā pret kaimiņvalstīm (S. Devars). Daudz plašāks Kaļiņingradas nākotnes redzējums ir atrodamšs, piemēram, Kari Liuhto rediģētajā rakstu krājumā, kurā izvērtēti dažādi Kaļiņingradas attīstības aspekti¹¹. Viedokļu atšķirība šajā vērtīgajā izdevumā izskaidrojama ar to, ka zinātniekiem ir bijuši dažādi redzēspunkti attiecībā uz pieeju Kaļiņingradas apgabalam. Ir jāņem vērā daudzie faktori, kuri ietekmē Kaļiņingradas attīstību, piemēram, ideja par pilotreģionu¹², Maskavas intereses saistībā ar apgabala turpmāko attīstību, starptautisko "spēlētāju" un procesu ietekme uz Kaļiņingradu, kā arī tādu attīstības scenāriju iespējamība, kuri paredz to, ka Kaļiņingradas attīstība ir atkarīga no paša apgabala un tā iedzīvotāju pašiniciatīvas un uzņēmības (*region-based development scenarios*) utt.

Otrkārt, daļa zinātnieku jautājumam par Kaļiņingradas turpmāko attīstību ir piegājuši citādi, proti, mēģinājuši paši radīt apgabala turpmākās attīstības scenārijus. Šie scenāriji ir izstrādāti, pamatojoties uz rūpīgu analīzi un ņemot vērā dažādo "spēlētāju" un procesu ietekmi. Piemēram, Sergejs Medvedjevs nodala attīstības scenārijus, kuri paredz to, ka Kaļiņingradas attīstību lielā mērā noteiks tas, cik veiksmīga būs federālā centra politika un mērķprogrammas attiecībā uz šo apgabalu (*Russia-based development scenarios*), no attīstības scenārijiem, kuri nozīmē to, ka Kaļiņingradas attīstību vislielākajā mērā noteiks tās pietuvinātība ES un tas, cik lielā mērā Krievija atļaus ES palīdzēt Kaļiņingradai (*EU-based development scenarios*), tādējādi uzsverot, ka ES un Krievijas sadarbība Kaļiņingradas jautājumā nav jāuztver kā pati par sevi saprotama. Medvedjevs uzskata, ka vislabākās iespējas Kaļiņingradas attīstībai sniegtu tāds scenārijs, kura ietvaros pilotreģiona koncepcija tiek papildīta ar reālu saturu, ES kļūst par patiesi globālu "spēlētāju" un Krievija attīstītās liberālas demokrātijas virzienā¹³.

Jevgēņijs Vinokurovs Kaļiņingradas attīstību analizē, ņemot vērā ārējās ietekmes faktorus, piemēram, "četrus telpus" koncepcijas īstenošanu, ES paplašināšanos, Maskavas politiku attiecībā uz Kaļiņingradu, kā arī Krievijas dalību PTO. Vinokurovs ierosina Kaļiņingradu iekļaut "četrus telpus" projektā kā pilotreģionu ar īpašām privilēģijām¹⁴.

Šī raksta autors principā piekrīt Medvedjevam un Vinokurovam, taču vienlaikus izsaka arī vairākus iebildumus attiecībā uz Kaļiņingradas attīstības scenāriju izstrādāšanu. Lai arī šie scenāriji piedāvā strukturētu skatījumu attiecībā uz apgabala nākotni, ir vairāki jautājumi, kuri jāuzdod, lai labāk saprastu idejas, ko šie scenāriji ietver. Pirmais jautājums, kas palīdzētu atšķirt šos attīstības scenārijus, ir šāds: vai Kaļiņingradas apgabals būs (vai tam vajadzētu būt) īpašs gadījums un vai tas ir pelnījis īpašas privilēģijas? Faktiski salīdzinājumā ar citiem Krievijas apgabaliem Kaļiņingrada nemaz nav tik nabadzīgs un problēmu nomākts reģions, kā tas bieži tiek attēlots. Otrs jautājums ir šāds: vai Kaļiņingradas izaugsme būs atkarīga no paša apgabala, Krievijas vai arī ES, vai arī tās pamatā būs noteikta kombinācija, ko veidos visas trīs minētās puses? Lai arī līdz pat šim brīdim šajā sakarā ir pastāvīgas neskaidrības, šķiet, ka Krievija ir gatava pret Kaļiņingradu izturēties kā pret izņēmuma gadījumu, vienlaikus saglabājot Kaļiņingradas SEZ. Neapšaubāmi, Kaļiņingrada būtu liela ieguvēja, ja SEZ darbību regulējošie noteikumi netiktu tik bieži mainīti, kā tas ir darīts līdz šim, taču Krievijas iestāšanās PTO, iespējams, varētu samazināt priekšrocības, ko sniegtu SEZ veiksmīga darbība. Tādēļ var diskutēt par to, vai lielākos ieguvumus apgabalam sniegtu Krievijas un ES ciešākas partnerattiecības.

11 Liuhto, K. *Kaliningrad 2020: Its future competitiveness and role in the Baltic Sea economic region*. Red. K.Liuhto. RECEP, Maskava, 2005.

12 Jāņem vērā pastāvīgās neskaidrības, kas saistītas ar pilotreģiona koncepciju. Papildu informācijai sk. Makarychev, A. un Prozorov, S. *The Logic of Piloting and Trans-border Regionalism. The project-oriented approach in EU-Russian cooperation*. DIIS Working Paper 2004/22. 14.-22. lpp. www.diis.dk

13 Medvedev, S. *Kaliningrad v otnošenijah Rossiji i ES. Scenarnij prognoz (Kaliningrad in the Russian-EU relations. Scenarios for development)*. RECEP working paper, 2004.

14 Vinokurov, E. *Kaliningrad in the Framework of EU-Russia Relations: Moving Toward Common Spaces*. 2003, 9. lpp.

Runājot par iepriekš uzdotajiem jautājumiem, raksta autors vēlētos piedāvāt divus scenārijus attiecībā uz Kaļiņingradas attīstību īsā un vidējā laika periodā. Pirmkārt, Kaļiņingrada nekļūst par īpašu gadījumu ES un Krievijas attiecībās, jo abu pušu partnerattiecības (četras telpas un ceļa karte) attīstās tādā tempā, kas īpašu noteikumu piemērošanu Kaļiņingradai padara nevajadzīgu. Tomēr šāda scenārija ietvaros iespējamas gan pozitīvas, gan negatīvas attīstības trajektorijas, tādēļ apgabala administrācija neatbalsta šādu notikumu attīstību.

Otrkārt, ES un Krievijas partnerattiecības neveidojas tik ātri kā pirmajā scenārijā, tādēļ ir vairāk iespēju Kaļiņingradai piemērot izņēmuma statusu. Šī scenārija ietvaros ideja par pilotreģionu tiek piepildīta ar reālu saturu, un Kaļiņingrada kļūst par pārbaudi tam, cik veiksmīga ir ES un Krievijas sadarbība. Izņēmuma statuss var izpausties dažādi, taču, visticamāk, īpašās privilēģijas šajā gadījumā nozīmētu īpaša līguma parakstīšanu (šādu ideju atbalstīja Kaļiņingradas bijušais gubernators Vladimirs Jegorovs) vai bezvīzu režīma izveidi, kas lielā mērā palielinātu apgabala iedzīvotāju mobilitāti. Šis scenārijs neizslēdz SEZ darbību un Krievijas piedāvātos attīstības variantus.

SECINĀJUMI

Kaļiņingrada ir ļoti interesants pētījumu objekts, un neapšaubāmi tā ir vieta, kur tiek pārbaudīta ES un Krievijas sadarbība, taču jāatzīmē, ka Kaļiņingrada ir izzudusi no ES un Krievijas attiecību ietvaros noteikto prioritāšu augšgala, jo aktuālākās problēmas, kas bija saistītas ar vīzu režīma ieviešanu, tika atrisinātas pirms ES paplašināšanās. Tas ir noticis tādēļ, ka gan Krievijai, gan ES trūkst noteiktas ilgtermiņa stratēģijas vai redzējuma attiecībā uz Kaļiņingradas attīstīšanu. Tā rezultātā jautājums par Kaļiņingradu lēmējpersonu darba kārtībā tiek aktualizēts tikai apstākļos, kad trūkst laika. Tas bija redzams jau pirms pēdējās ES paplašināšanās kārtas, kad vienkārši nebija citas izvēles, kā panākt vienošanos par pasākumiem attiecībā uz tranzītu caur Lietuvu. Ja šī tendence turpināsies, tad mēs nepieredzēsim, ka jautājums par Kaļiņingradu kaut kad drīzumā tiks ierindots lēmējpersonu darba kārtības augšgalā. Ja visi šie teorētiskie scenāriji tiks aizstāti ar pavisam reālu politiku, tad Kaļiņingrada būs kaut kur pa vidu starp optimistiskajām prognozēm par Baltijas Honkongu un visai drūmo vīziju par Kaļiņingradas apgabalu kā Baltijas jūras reģiona melno caurumu.

Nav pierādījumu tam, ka paplašināšanās būtu atstājusi negatīvu ietekmi uz apgabala sociālo un ekonomisko attīstību, tādēļ šķiet visai nereāli, ka Kaļiņingradai drīzumā tiks pievērsta tikpat liela uzmanība kā pirms paplašināšanās. Tomēr tas arī nenozīmē, ka šis jautājums ir pavisam pazudis no politiskās dienas kārtības.

Ir grūti izvērtēt Kaļiņingradas statusu ES un Krievijas attiecību ietvarā, taču diezgan pamatoti var teikt, ka ir pietiekami daudz pierādījumu, kas norāda uz to, ka sarunās ar ES Krievija Kaļiņingradu izmanto kā efektīvu priekšrocību. Šī stratēģija tika izmantota arī pirms paplašināšanās, kad tika apspriesti ar tranzītu saistītie pasākumi. Kaļiņingradas (Kēnigsbergas) 750. gadadienas svinības Vladimiris Putins izmantoja, lai tiktos ar Francijas prezidentu Žaku Širaku un Vācijas kancleru Gerhardu Šrēderu. Analītiķi šo pasākumu ir nodēvējuši par Kaļiņingradas neizmantoto iespēju¹⁵, jo, tā vietā, lai risinātu jautājumus par to, kā veicināt šī apgabala attīstību, kurā notika minēto valstu vadītāju tikšanās, minētā sanāksme kļuva bēdīgi slavēta ar tajā izteiktajiem jokiem par britu un somu virtuvi, kā arī ar pārspridumiem par to, ko briti ir devuši ES lauksaimniecībai¹⁶. Šķiet, ka Krievija ir mazāk ieinteresēta Kaļiņingradas apgabala patiesā attīstībā, un to vairāk interesē sava plāna īstenošana, kura ietvaros tā Kaļiņingradu var izmantot kā kārti, ko izspēlēt sarunās ar ES.

15 Dewar, S. *Lost opportunity*. 16.08.2005. www.kaliningradexpert.org.

16 Helm, T., Samuel, H. Chirac: 'The only thing the British have ever given European farming is mad cow'. 05.07.2005. www.telegraph.co.uk.

LAIKS PĒC ORANŽĀS REVOLŪCIJAS. POLITISKIE KOMPROMISI, NEĪSTENOTĀS REFORMAS UN ENERĢĒTIKAS KRĪZE UKRAINĀ

Dr. Rainers Lindners, Vācijas Ārlietu un drošības politikas institūta pētnieks

“Ukraina” vairs nav vieta “pie robežas”.¹ Ukraina, kas gadsimtiem ilgi ir bijusi pakļauta citām varām un atradusies daudzu impēriju perifērijā, pārdzīvojuši divus pasaules karus, badu, Staļina represijas un Černobiļas atomelektrostācijas katastrofu, kopš 1991. gada ir suverēna valsts.² Šobrīd nozīmīgākais pārkārtojumu procesa rezultāts ir tas, ka, neraugoties uz reģionu atšķirībām, pretrunīgajām sektorālajām un reģionālajām interesēm, Ukraina pastāv kā valsts. Pēc Padomju Savienības sabrukuma aizritējušos gadus raksturo reģionāli ārkārtīgi dažādas oligarhijas veidošanās, korupcija un politiskās elites nevēlēšanās veikt reformas.³ Atšķirībā no revolūcijām, kas notika laika posmā no 1989. gada līdz 1991. gadam, Oranžā revolūcija un citu krāsu revolūcijas Austrumeiropā izraisīja nevis iepriekšējās politiskās elites nomaiņu, bet gan varas rotāciju.

Pēc Oranžās revolūcijas Ukrainā pie varas nāca to politiķu paudze, kuri, būdami tehnokrāti un ekonomikas reformētāji, solīja īstenot jaunas politiskās un ekonomiskās iniciatīvas.⁴ Taču pēc gada sāka pieaugt vilšanās.⁵ Laika posmā no 2005. gada janvāra līdz 2006. gada janvārim ir kritušas divas prezidenta Juščenko izveidotās valdības. Rietumvalstu labvēlīgā attieksme ir mainījusies. Lai gan Eiropas Savienības 2005. gada 1. decembra sammitā Ukrainai tika piešķirts tirgus ekonomikas statuss, tas bija īri simbolisks žests. No ES viedokļa šā žesta mērķis bija stabilizēt oranžo varu, nevis korumpētajai, nepotiskajai, necaurskatāmajai un nīkuļojošajai Ukrainas ekonomikai piešķirt kvalitātes zīmi.⁶ Eiropas Kaimiņu politikas rīcības plāna lielākā daļa Ukrainai vēl ir jāīsteno. Tomēr ES lēmums tika uzskatīts par Jehanurova valdības daļēju uzvaru. Arī valsts dienvidos esošās tērauda rūpnīcas *Krivorižstaļ* tālākā pārdošana globālajam tirgus līderim *Mittal Steel* 2005. gada oktobrī tika uzskatīta par vēl vienu Ministru kabineta panākumu.

1 “u kraiņi” = pie robežas [ukraiņu/krievu].

2 Stikāka informācija pieejama Kappeler, Andreas. *Kleine Geschichte der Ukraine*, Munich (2000).

3 Lindner, Rainer and Boris Meissner (eds.), *Die Ukraine und Belarus in der Transformation. Eine Zwischenbilanz*. Cologne (2001); Schneider, Eberhard, *Das politische System der Ukraine, Eine Einführung*, Wiesbaden (2005).

4 Sk. Juščenko inaugurācijas runu krievu valodā, kas pieejama Ukrainas prezidenta oficiālajā mājaslapā. http://www.president.gov.ua/ru/news/data/11_2218.html.

5 Durkot, Yuri, *Ukraine: die durchwachsene Bilanz für “Orange”*, In: *KAS/Auslandsinformationen* (2005) 12, 151.-167. lpp.; notikumu hronoloģisks izklāsts pieejams: Kloka, Marzena, “Die “Orangene Revolution” – ein Überblick”, In: *Der Bürger im Staat* 55 (2005) 4, “Nach der “Orangenen Revolution”, 164.-167. lpp.; Bartory Foundation (ed.), *Will the Orange Revolution bear fruit? EU-Ukraine relations in 2005 and the beginning of 2006*, Warsaw, 2005.

6 Morozenko, Serhij V., “Clanwirtschaft zwischen Korruption un organisierter Kriminalität: Die Ukraine unter Kutschma.”, *Ibid.*, 171.-177. lpp.

POLITIKA, KURU NOSAKA POLITISKĀS ELITES KOMPROMISI

Jurijs Jehanurovs par premjerministru negaidīti tika iecelts 2005. gada septembrī pēc tam, kad prezidents Juščenko atlaida Timošenko valdību un parakstīja kopīgo memorandu ar bijušo oponentu Viktoru Janukoviču. Bez šā dokumenta, ar kuru tika panākts kompromiss, parlaments nevarētu izveidot valdību. Šis memorands, kas citastarp paredzēja kriminālvajāšanas izbeigšanu pret prezidenta vēlēšanu rezultātu manipulatoriem, Ukrainas revolūciju nostādīja aci pret aci ar pēcrevolūcijas realitāti. Inteligence bija vīlusies un novērsās no Juščenko. Emocionālā rakstā ietekmīgajā nedēļas laikrakstā *Zerkalo nedeli* žurnālists Sergejs Rahmaņins apsūdzēja Juščenko nodevībā un vienpersoniskas politiskās varas īstenošanā. Rahmaņins rakstīja, ka viņš un daudzi citi līdzpilsoņi acīmredzot ir stāvējuši citā Neatkarības laukumā, nevis tajā, kurā bija Juščenko.⁷

Tomēr, neraugoties uz elites panāktajiem kompromisiem, arī četrpadsmitajai pēcpadomju perioda Ukrainas valdībai jau sākotnēji nebija lemts ilgs mūžs. Jauno izpildvaru veidoja pārsvarā tehnokrāti, nevis reformisti. Juščenko bija zaudējis savu drosmi un opozīcijas spiediena rezultātā piekrita kompromisiem. Jehanurovs, kurš pirms iecelšanas premjerministra amatā bija Dņepropetrovskas gubernators, ir dzimis Krievijā. Kopš 1993. gada viņš bija darbojies visās iepriekšējo jaunās Ukrainas prezidentu veidotajās valdībās – Kravčuka un Kučmas laikā bija ekonomikas ministra vietnieks un ekonomikas ministrs. Jaunās valdības uzdevums bija stabilizēt iekšpolitiku, panākt vienošanos ar Dņepropetrovskas, Doņeckas un Kijevas reģionālajiem “kļaniem”, kā arī turpināt iepriekšējo valdību nosprausto ārpolitisko kursu. Taču valdība nespēja tikt galā ar parlamenta vēlēšanu kampaņu un konfliktu gāzes jomā. 2006. gada 10. janvārī parlaments nobalsoja par valdības atlaišanu, lai gan šā balsojuma likumība vēl joprojām tiek apšaubīta.⁸

Divpadsmit mēnešus ilga laiks pēc Viktora Juščenko inaugurācijas 2005. gada 23. janvārī uzskatāms par atkāpšanos no Neatkarības laukumā teiktā. Valsts pārvaldes augstāko amatpersonu maiņa neradīja radikālas pārmaiņas sabiedrībā, proti, ar valdības maiņu nemainījās elites rīcības stils, netika izskausta korupcija kā politiskās varas īstenošanas un ekonomisko lēmumu pieņemšanas dzinējspēks, kā arī neformālas komunikācijas prakse. Oranžā revolūcija panāca līderu nomaiņu, tomēr nepanāca pārmaiņas sistēmā kopumā. Jau 2004. gada novembrī bija skaidrs, ka neviens no politiskajiem spēlētājiem „nebūs vienīgais uzvarētājs”.⁹ 2005. gada beigās oranžā nometne sadalījās, Juščenko un Timošenko savienība sabruka un opozīcija nostiprinājās. Austrumeiropā notiekošo pārmaiņu politiskajam “sapaņu pārim” – Juščenko un Timošenko – jau sākotnēji nebija izredžu ilgi pastāvēt. Šo pragmatisko revolucionāro savienību izjauca partneru atšķirīgā izcelsme – viņas ģimene pārstāvēja padomju laika partijas aparātu, un viņa pati bija strauji kāpusi pa karjeras kāpnēm uzņēmumā *United Energy Systems of Ukraine*; savukārt viņš bija konservatīvs Ukrainas patriots, starptautiski pazīstams profesionāls bankieris un kopš 1996. gada – tehnokrāts ar ietekmīgiem sakariem. Abus izšķīra arī tiešanās pēc varas un ietekmes.

2005. gada vasaras beigās pēc Timošenko valdības sašķelšanās un pēc tam, kad valdības pārstāvjiem un prezidentam tuviem politiķiem tika izvirzītas apsūdzības korupcijā un nelegālu ienākumu

7 Rachmanin, Sergey, “Vse ne tak.”, *Zerkalo nedeli*, 2005. gada 24.-30. septembris, <http://www.zerkalo-nedeli.com/ie/show/565/41345>; Sk. arī Mostovaya, Yulia, Tatjana Silina and Sergej Rachmanin, “Kak roždalas skazka i umer miľ”, *Zerkalo nedeli*, 2005. gada 10. – 16. septembris <http://www.zerkalo-nedeli.com/ie/show/51196>; Memoranda teksts pieejams <http://www.ukrweekly.com/Archive/2005/400510.shtml>.

8 “Ukraine: Regierung stürzt über Gaskonflikt.”, *Spiegel-online.de*, 2006. gada 10. janvāris. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,394460,00.html> Valdība tika atlaista saskaņā ar iepriekšējās Konstitūcijas 87. pantu. Tajā ir noteikts, ka priekšlikums par valdības atlaišanu jāatbalsta ne mazāk kā vienai trešdaļai deputātu. Tomēr Augstākā Rada par priekšlikumu nobalsoja pat bez šāda iesnieguma. 87. pants arī aizliedz atlaist valdību gada laikā pēc valdības programmas apstiprināšanas parlamentā. Konstitucionālā tiesa nevarēja noteikt, vai valdības atlaišana ir bijusi likumīga, jo parlaments atteicās iecelt sešus Konstitucionālās tiesas tiesnešus. Es vēlos pateikties savam Berlīnes kolēģim Eberhardam Šneideram (*Eberhard Schneider*) par šo informāciju.

9 Lindner, Rainer, “Keiner wird den ungeteilten Sieg davon tragen.”, *Spiegel-online.de*, 2004. gada 30. novembris, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,330192,00.html>.

gūšanā, politisko oponentu – Reģionu partijas – popularitāte sāka pieaugt. 2005. gada 5. septembrī notika atlūgumu iesniegumā Prezidenta biroja bijušā vadītāja Oleksandra Zinčenko rīkotā preses konference, kas pasteidzināja valdības krīzi, kuras rezultātā apstājās visas reformas un mainījās Rietumvalstu viedoklis par jaunās politiskās vadības spējām. Sekoja Timošenko valdības atļaišana. Tās rezultātā kļuva zināma jauna informācija un tika izvirzītas jaunas apsūdzības.¹⁰ Premjerministres centieni iesaldēt benzīna un degvielas cenu jau sākotnēji radīja spriedzi starp prezidentu un premjerministri un īpaši starp Timošenko un Drošības padomes vadītāju Petro Porošenko. Tā kā visi bloķēja cits cita darbību, valdība nespēja funkcionēt. Turklāt sakarā ar to, ka brieda konflikts par gāzes piegādi, ievērojami pasliktinājās attiecības ar Krieviju. Tādējādi arī Jehanurova valdība, kas nāca pie varas septembrī, nespēja izstrādāt reformu koncepciju un uzsākt politisko darbību.

Prezidenta Juščenko pirmā darbības gada rezultāti bija radījuši vilšanos. Programma "10 soļi pret tautai", ko Juščenko pasludināja 2005. gadā, tika īstenota tikai nelielā apmērā. Iekšpolitiskie sasniegumi, uz kuriem pretendēja valdība, ir šādi: palielināts bērnu pabalsts, gūti ienākumi no uzņēmuma *Krivorižstal* privatizācijas, ES un ASV piešķirtais tirgus ekonomikas statuss; saīsināts obligātā militārā dienesta laiks. Ārpolitiskie sasniegumi ir šādi: Ukrainas karavīri atsaukti no Irākas; nodibināta Demokrātiskās izvēles kopiena; notikusi Ukrainas tuvināšanās ar ES un NATO.¹¹ Juščenko programma paredz veikt reformas arī ekonomikā un valsts pārvaldē; grozīt nodokļu jomu regulējošos likumdošanas aktus, pārkārtot veselības aprūpi un izglītības sistēmu¹², taču līdz šim šīs reformas nav nedz uzsāktas, nedz īstenotas.

TIRGUS EKONOMIKAS STATUSS, NERAUGOTIES UZ NEPABEIGTAJĀM REFORMĀM

Līdz 2005. gada septembrim Ukrainā *de facto* pastāvēja trīs varas struktūras: Timošenko valdība, Oleksandra Zinčenko vadītais Prezidenta birojs un Petro Porošenko vadītā Ukrainas Nacionālās drošības padome. Šīs trīs varas vertikāles bieži vien pieņēma pretrunīgus lēmumus, skaidri parādot, ka varas struktūrās nav vienprātības. Tas kļuva īpaši redzams Jūlijas Timošenko un Viktora Juščenko īstenotās atkārtotās privatizācijas kampaņas laikā, kad atbildīgie departamenti darbojās pretējos virzienos. To uzņēmumu sarakstā, kuriem draud atkārtota privatizācija, atkarībā no informācijas avota bija minēti "aptuveni 20" vai "pat 3000" uzņēmumu. Opozīcija pārmeta valdībai, ka tā izmanto "administratīvos resursus", lai iejauktos ekonomiska un korporatīva rakstura lēmumos.

	2003. gads	2004. gads	2005. gada septembris
Faktiskais IKP pieaugums (%)	+9,6	+12,1	+2,8
Inflācijas līmenis (%)	7,8	11,8	14,5
Tirdzniecības bilance (miljardos ASV dolāru)	-0,317	+0,527	-1,129
Bezdarba līmenis (%)	3,5	3,4	2,8
Tiešās ārvalstu investīcijas (kārtējās; miljardos ASV dolāru)* (2005. gada 1. jūlijs)	6,658	8,360	9,061
Tiešās ārvalstu investīcijas (jaunas; miljardos ASV dolāru)* (aptuvenš aprēķins)	1,411	1,711	-
Ārējais neto parāds (miljardos ASV dolāru katra perioda beigās)* (2005. gada 1. jūlijs)	8,9	11,2	11,6

Ukrainas ekonomikas dati, 2003. gads – 2005. gada septembris.¹³

10 "Turchynov's Sensational Statements: Kuchma's Schemes Taken Care of by Tretyakov. Yushchenko's Poisoning not yet Confirmed." *Ukrains'ka pravda*, 2005. gada 15. septembris. www2.pravda.com.ua/news/2005/9/15/33462.htm, citāts no UKL.

11 "Politiki nazyvajut dostizhenija i ošibki Juščenko.", http://www.korrespondent.net/display_print.php?arid=142908, 2006. gada 23. janvāris.

12 Šk. neizmantotās iespējas ekonomikas reformas īstenošanā.

13 The Economist Intelligence Unit, "Ukraine: Quarterly Economic Indicators.", *EIU ViewsWire*, 2006. gada 18. janvāris (T15:01), 23. daļa no 32 (situācija līdz 2006. gada janvārim). Skatīt, kas atzīmēti ar *, sniedza *Bundesagentur für Ausussenwirtschaft. Wirtschaftsdaten Kompakt: Ukraine*, 2005. gada novembris (situācija līdz 2005. gada novembrim). Pateicība SWP praktikanam Tobiasam Meieram (Tobias Meyer) par šīs tabulas sagatavošanu.

Timošenko valdības īstenotā „atkārtotās privatizācijas kampaņa” kļuva par oligarhu kaujas lauku. Atkārtoti bija paredzēts privatizēt rūpniecības uzņēmumus, kurus pēc valdības domām jaunie īpašnieki bija ieguvuši nelikumīgi. *Krivorižstaļ* ir lielākais Krivojrogas metalurģiskais uzņēmums.¹⁴ Pēc Padomju Savienības sabrukuma *Krivorižstaļ* bija viens no šīs rūpniecības nozares ienesīgākajiem uzņēmumiem Ukrainā. Kučmas valdīšanas ēras beigu posmā uzņēmumu ne īpaši caurskatāmā veidā nopirka viņa znots un oligarhs Viktors Pinčuks no Dņepropetrovskas un Rinats Ahmetovs no Doņeckas, lai gan konkursā bija pieteikušies daudzi ārvalstu investori. Timošenko valdība un prezidents aicināja pieteikties jaunus tērauda rūpnīcas pirkāt gribētājus.

2004. gada oktobrī Indijas miljardiera un pasaules tirgus līdera Lakšmi Mitāla uzņēmums *Mittal Steel* nopirka *Krivorižstaļ* par 4,8 miljardiem ASV dolāru. Tāpat kā iepriekš, kad Mitāls nopirka grimstošo Kazahstānas tērauda milzi *Karmet* un padarīja to darboties spējīgu, arī šoreiz Mitāls izmantoja savā vārdā nosaukto “metodi”: viņš ne tikai pērk lielus, nerentablus Austrumeiropas uzņēmumus, bet arī cenšas pārņemt konkurējošos uzņēmumus. Kā piemēru var minēt Eiropas tērauda milža *Arcelor* pārņemšanu.¹⁵ Prezidentam Juščenko un Jehanurova valdībai uzņēmuma pārdošana bija ekonomisks un politisks panākums – oranžās valdības vienīgais sasniegums savas valdīšanas vienīgā gada laikā. Tomēr aizvien vairāk ukraiņu neatbalsta atkārtoto privatizāciju, jo uzskata to par nelikumīgu valdības iejaukšanos privātajā biznesā.

Pinčuks atsakās pieņemt atkārtoto privatizāciju un plāno iesniegt sūdzību Eiropas Tiesā, kur viņa izredzes uzvarēt nebūt nav mazas. Savukārt Mitāls turpina lielā uzņēmuma sadalīšanu vairākās mazās kompānijās, un laikā, kad šī lieta tiks izskatīta tiesā, minētais uzņēmums, iespējams, vairs nepastāvēs. Juridiskie jautājumi, kas rodas sakarā ar šo atkārtoto privatizāciju, atturēs jauno valdību no turpmākiem mēģinājumiem veikt liela mēroga atkārtotu privatizāciju. Kučmas znota Viktora Pinčuka (*Prideprovje/Interpipe*) pirkums, kura rezultātā viņš 2003. gada augustā ieguva Nikopoles čugunlietuvī, Timošenko valdības laikā 2005. gada augusta beigās ar Ukrainas Augstākās arbitražas tiesas lēmumu tika atzīts par nelikumīgu un spēkā neesošu. 2006. gada janvārī Ukrainas Augstākā tiesa noraidīja *Interpipe* iesniegto lēmuma apstrīdējumu. Tomēr 2006. gada februārī Ukrainas parlaments nobalsoja pret jauna konkursa izsludināšanu un uzņēmuma atkārtotu pārdošanu.¹⁶

Oranžās kustības iecerētās reformas nav īstenotas un tikai dažas no tām ir aizsāktas. Pēc daudzsoļoša sākuma 2005. gads izvērtās par zaudētu iespēju gadu. Valsts ekonomikas izaugsme palēninājās. Un šī palēnināšanās nav radusies tikai Kučmas administrācijas darbības rezultātā, tajā ir vainojama arī jaunā valdība. Arī ārvalstu tiešo investīciju apjoms 2005. gada pirmajā pusē ievērojami samazinājās.

Valdības iejaukšanās galveno preču grupu, piemēram, degvielas un gaļas produktu, cenu noteikšanā ne tikai sanikvoja sabiedrību, bet arī negatīvi ietekmēja citu valstu viedokli par Timošenko valdības īstenoto Ukrainas ekonomisko politiku. Negaidītā valsts valūtas revalvācija, nodokļu atvieglojumu

14 Sk. Lindner, Rainer, *Unternehmer und Stadt in der Ukraine, 1860-1914, Industrialisierung und soziale Kommunikation im südlichen Zarenreich*, Konstanz, 2006 (tiks publicēta).

15 Heilmann, Dirk Hinrich, “Mittal – der unterschätzte Emporkömmling.”, *Handelsblatt*, 2006. gada 27. janvāris, 1f. lpp., “Kuznec vsemu.” *Kommersant vlast’*, 2005. gada 31. oktobris, 42.-45. lpp.

16 Timošenko bija atbalsstījis uzņēmuma tālāku pārdošanu “Privat” grupai, lai gan Pinčuks, ar piedāvājumu 80 miljonu ASV dolāru apmērā sacensībā ar to pašu konkurentu, sākotnēji nopirka 80% akciju un ievērojami uzlaboja strādājošo darba apstākļus. “Verhovna Rada zapretila privatizirovat’ NZF.”, *korrespondent.net*, 2006. gada 6. februāris, <http://www.korrespondent.net/main/144737>.

atcelšana, nesamazinot nodokļu likmes, un efektīva politisko spēku un uzņēmēju dialoga trūkums ir galvenie šķēršļi, kas traucē konsekventas un uz reformām vērstas ekonomiskās politikas īstenošanu. Timošenko un Jehanurova valdību īstenojā ekonomiskā politika palēnināja ekonomikas izaugsmi. Tika iedragāta vietējo un ārvalstu investoru ticība Ukrainas ekonomiskajai politikai un tam, ka Ukraina ir droša vieta investīcijām. Kopumā šī tendence, kas pirmo reizi Ukrainas ekonomikā iezīmējās 2004. gada otrajā pusē, turpināja attīstīties.

“Triju Ukrainas varas” struktūru politiskās nesaskaņas aizkavēja radikālu ekonomikas un sociālo reformu īstenošanu. Centrālās valdības un pašvaldību veidošanā izmantotais kvotu princips, kad tika ņemta vērā kandidātu piederība pie partijām vai apvienībām, neuzlaboja valsts pārvaldes sistēmas kvalitāti. Pēc tam, kad pie varas nāca oranžie, horizontālajās un vertikālajās valsts varas struktūrās tika pieņemti darbā 18 000 jauni darbinieki. Daudzi no šiem cilvēkiem izrādījās nekompetenti. Daudzi no tiem, kuri tika atlaisti, bija jāpieņem atpakaļ darbā, jo krājās nepadarīto darbu apjoms. Nodokļu politikā „oranžās valdības” bija vairāk koncentrējušās uz budžeta ieņēmumu palielināšanu, nevis ekonomikas izaugsmes stimulēšanu.

Likumprojekts par inovatīvo pasākumu un augstajām tehnoloģijām atbilstošo izstrādājumu ražošanas veicināšanu, Ministru kabineta noteikumi par investīciju stimulēšanai paredzēto steidzamo pasākumu plāna apstiprināšanu, kā arī programma “Investīciju piesaistīšana Ukrainai 2006. – 2010. gadā” līdz šim ļoti lielā mērā palikuši uz papīra.¹⁷ Eksporta cenu samazināšana Ukrainā ražotajām precēm kļuva par problēmu. 2006. gada sākumā energoresursu cenas pieauga, un tas ievērojami samazināja Ukrainas energoresursu eksporta tirgus peļņu. Energoresursu cenu pieaugums ietekmēja arī metālapstrādes un ķīmisko rūpniecību, kuras preces veidoja 42% no kopējā eksporta apjoma. Tāpēc tirgus ekonomikas statusa piešķiršana Ukrainai uzskatāma vairāk kā atbalsts demokrātiskajai kustībai un prezidentam Juščenko sammita laikā pasniegta dāvana, nevis kā radikālu Ukrainas ekonomikas strukturālo reformu īstenošanas rezultātā gūts sasniegums. 2005. gadā netika nodrošināts pamats Ukrainas ekonomikas veiksmīgai starpterniņa attīstībai – galvenokārt tāpēc, ka trūka tādas koncepcijas, kurā būtu pausta skaidra apņemšanās veicināt mazo un vidējo uzņēmumu darbību, lielos uzņēmumus sadalīt mazākos uzņēmumos, daļēji privatizēt valstij nozīmīgākās tehnoloģijas (enerģētikā, telekomunikāciju nozarē) un cīnīties pret korupciju. 2006. gada budžets tika pieņemts iekšpolitiska un ārpolitiska spiediena apstākļos. Valsts ekonomiskā stratēģija, līdzīgi kā Juščenko valdības 1000 dienu programma 1999. gadā, līdz šim vēl nav iesniegta. Joprojām atklāti paliek nodokļu reformas, izglītības reformas un veselības aprūpes reformas projekti.

Tas, ka 2006. gada 10. janvārī parlaments atlaida valdību, reformu procesus Ukrainā ietekmēja mazāk nekā uzticību Ukrainas politiskajām aprindām, kuras kritizēja gan uz vietas, gan ārzemēs. Iespējams, ka nepiepildītās tautas cerības ir dramatiskākais rezultāts, kas vērojams gadu pēc Oranžās revolūcijas. Tāpēc būs grūti vēlreiz šādi mobilizēt spēkus demokratizācijas ideju un tirgus ekonomikas reformu īstenošanai. Ukrainas politiskā nācija, kas izveidojās neatkarības cīņu dienās, spēja nepieļaut, ka varu pārņem Janukoviča nometne, tomēr tā nespēj saglabāt kontroli pār tiem, kas ir pie varas, kā arī ietekmēt nozīmīgus sociālās un ekonomiskās attīstības jautājumus. Sagaidāms, ka galvenās pārmaiņas 2006. gadā būs saistītas ar importēto energoresursu (galvenokārt dabasgāzes) cenu pieaugumu, parlamenta vēlēšanām un konstitucionālo reformu. Visvairāk ir nepieciešama plaša stratēģija, kas novērsīs politisko krīzi valstī un sagatavos to nacionālo un starptautisko pienākumu pildīšanai.

¹⁷ Konferences dokuments: Ekonomikas ministra paziņojums *Commerzbank* Eiropas forumā “Ukraine – Opportunities for Change”, 2005. gada 12. decembris, Kijeva.

VARAS PĀRDALE: KONSTITUCIONĀLĀ REFORMA UN PARLAMENTA VĒLĒŠANAS

Konstitūcijas grozījumi, kas stājās spēkā 2006. gada 1. janvārī, paredz izmaiņas Ukrainas politiskās varas sadalē: parlamentam būs tiesības atlaist valdību, tomēr tādā gadījumā būs jāriko arī jaunas parlamenta vēlēšanas. Premjerministru un lielāko daļu ministru iecels parlaments. Prezidentam būs tiesības tikai ieteikt kandidātus. Prezidents nosauks premjerministra amata kandidātu, tomēr tai jābūt personai, ko ieteicis vairākums parlamenta frakciju vai koalīcija. Prezidents ieteiks arī ārlietu ministra un aizsardzības ministra amata kandidātus, kā arī Nacionālās drošības padomes amata kandidātu. Valdību kopumā veidos parlaments, un tā būs atbildīga parlamentam. Valdība vairs neatkāpsies līdz ar jauna prezidenta, bet gan jauna parlamenta ievēlšanu. Ukrainas prezidents varēs izmantot savas tiesības atlaist parlamentu, ja parlamenta frakcijas 30 dienu laikā pēc pirmās plenārsēdes nebūs spējušas izveidot koalīciju, ja 60 dienu laikā nebūs iecelti visi valdības locekļi vai ja 30 dienu laikā nebūs atsākušās regulārās plenārsēdes.

Debates par grozījumiem Konstitūcijā atsauc atmiņā grūto laiku, kad pēc Padomju Savienības sabrukuma Ukrainā tika izstrādāta pirmā Konstitūcija. Šī Konstitūcija stājās spēkā tikai 1996. gadā, un tā bija pēdējā bijušajās Padomju Savienības republikās pieņemtā Konstitūcija. Saskaņā ar šo Konstitūciju prezidents iecēla un atlaida premjerministru un valdību. Leonīda Kučmas laikā Konstitūcijā regulāri tika izdarīti grozījumi. Ar šo grozījumu palīdzību Kučma atņēma parlamentam lielu daļu no tam piešķirtās varas un, pateicoties bieži izmantotajām veto tiesībām, apturēja daudzu reformu īstenošanu. 2002. gadā, kad premjerministra Juščenko darbības laiks (no 1999. gada līdz 2001. gadam) bija beidzies un Juščenko un Jūlijas Timošenko savienība rādīja, ka ir radušies jaunās paaudzes politiķi, kuri spēj iesaistīties valdībā un pretendē uz prezidenta amatu, Kučma centās izveidot "parlamentāri prezidentālu republiku". Tā kā pirms Oranžās revolūcijas Juščenko bija lojāls pret Kučmu, viņš atbalstīja grozījumus Konstitūcijā. Kļūdam par prezidentu, lai nezaudētu reputāciju, viņš tikai nedaudz varēja protestēt pret galveno funkciju nodošanu parlamentam. Turklāt piekāpšanās jautājumā par varas sadali bija daļējs izlīgums ar Oranžajā revolūcijā uzvarēto pusi, kura piekrita noslēgt vienošanos, ja prezidenta vara tiks ierobežota.

Jaunā Konstitūcija stājās spēkā 2006. gada 1. janvārī – 10 gadus pēc pirmās Konstitūcijas stāšanās spēkā.¹⁸ Konstitucionālā krīze, kas izveidojās 2006. gada 10. janvārī, desmit dienas pēc Konstitūcijas grozījumu stāšanās spēkā, parādīja, ka parlaments ir gatavs īstenot savas jaunās tiesības un būs gatavs to darīt arī turpmāk. Var uzskatīt, ka jaunievēlētais parlaments iecels un atbalsīs konkrēto valdību tik ilgi, kamēr pietiekami tiks apmierinātas lielāko parlamenta frakciju intereses. Tā kā nereāli ir domāt, ka parlamentā vairākumu veidos viena partija, Ukrainā būs daudzpartiju koalīcijas valdība, un tas ir panākts, jo īpaši pateicoties grozījumiem Konstitūcijā.

Debates par grozījumiem Konstitūcijā turpinājās arī pēc to stāšanās spēkā. Prezidents Juščenko pat pieļāva dažu nozīmīgu reformas daļu atsaukšanu, kas 2006. gada 9. februārī izraisīja prezidenta atbalsstītiņu un pretinieku neapmierinātību un sadursmes.¹⁹ Grozījumu ieviešanas rezultātā var rasties šāda problēma: grozījumu ieviešana kavēs valdības veidošanu. No vienas puses, tas nozīmē, ka politikas un ekonomikas attīstībā paredzama īslaicīga dīkstāve. No otras puses, pastāv cerība, ka tiks izveidota vairākuma koalīcija, kas varētu pielikt punktu valsts ekonomikas lejupslīdei. Konstitucionālā reforma vēl vairāk palielina prezidenta, valdības un Augstākās Radas iespējas novērst vai aizkavēt

18 1996. gada Konstitūcijas tulkojums vācu valodā, citēts no *Schneider*.

19 Sk. Juščenko uzrunu parlamentā 2006. gada 9. februārī, *pravda.ua*, 2006. gada 9. februāris. <http://www.pravda.com.ua/ru/news/2006/2/9/37590.htm>. Šajā runā Juščenko paziņoja, ka Konstitūcijas grozījumus var atsaukt, sarīkojot referendumu.

citam cita lēmumu īstenošanu. Prezidents saglabās tiesības izdot dekrētus, kurus vajadzēs pildīt valdībai. Tas ir pretrunā ar politiskās reformas ideju, ka tikai parlaments var apstiprināt valdības sastāvu un tās darbības. Ja prezidents pārstāv vienu politisko nometni, bet parlamenta vairākums vai premjerministrs – otru, iesaistītajām pusēm var būt atšķirīgs viedoklis par valsts turpmāko attīstību un tās var pieņemt pretrunīgus noteikumus.

Konstitūcijas grozījumus var apstrīdēt Konstitucionālajā tiesā un līdz ar to galu galā arī atsaukt. Tomēr tas var izraisīt politisku pretesību, kas ātri pārvērstos par ko līdzīgu Oranžajai revolūcijai. Šķiet, sarežģījumi varētu rasties ar likuma ieviešanu, kurā noteikts, kādos gadījumos valdība atzīstama par izveidotu un kādi nosacījumi jāizpilda, lai jaunā valdība varētu sākt savu darbu. Visbeidzot, konstitucionālās reformas pretinieku daudzās sūdzības Konstitucionālajai tiesai ar laiku var destabilizēt prezidenta, valdības un parlamenta varas līdzsvaru.

Ukrainas konstitucionālā reforma gan paver iespējas, gan ir saistīta ar risku. Eiropas ārējai un drošības politikai jābūt gatavai tam, ka iespējama atkārtota konstitucionāla un valdības krīze, kā arī politiski satricinājumi. Šīs krīzes pirmām kārtām ir saistāmas ar krīzi pašās politiskajās aprindās, kuras pārkārtojumu gados nav spējušas izstrādāt konfliktu risināšanai piemērotas komunikācijas un rīcības stratēģijas.

Runājot par jauno Ukrainas parlamentu, jāteic, ka tā sastāvu un darba metodes nosaka nevis politiskās partijas, bet gan atsevišķas personas, konkrētas intereses un nauda. Šeit runa ir nevis par precīzu vietu sadalījumu parlamentā, bet gan lielā mērā par to, kādi politiskie spēki nākotnē pārvaldīs Ukrainu. Oranžā revolūcija nelikvidēja reģionālo un politisko valsts sadalījumu Austrumukrainā un Rietumukrainā. Gluži pretēji, vēlētāju polarizēšanās ir kļuvusi vēl izteiktāka. Lai gan nav pamata runāt par separātismu, Austrumukrainas vēlētāju atbalsts Reģionu partijai un Rietumukrainas vēlētāju atbalsts Juščenko partijai saglabāties nemainīgs. Tomēr paliek atklāts jautājums, par ko balsos tie vēlētāji, kas ir vilušies un nav vēl izlēmuši.²⁰ Lai gan Juščenko ir centies iegūt Austrumukrainas vēlētāju atbalstu savas valdības īstenošanai politikai, ceļš uz Donbasu, Krimu un dienvidu provinču iedzīvotāju sirdīm joprojām ir slēgts. Tajā pat laikā Ukrainas politiskajā arēnā vērojamas jaunas pārmaiņas – papildus Austrumukrainai un Rietumukrainai tagad var runāt arī par Kijevu un centrālo Ukrainu (Čerņigova, Sumi un daļēji Harkova un Odesa), kur partiju reitingi ir līdzīgi un vērojama politisko uzskatu saplūšana.

Šī reģionālā diferenciācija ietekmē politisko partiju un apvienību sastāvu, jo pirmās vietas vēlēšanu sarakstos bieži vien tiek ierādītas vietējiem politiķiem, uzņēmējiem vai plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem. Pirmo reizi kopš Padomju Savienības sabrukuma Augstākās Radas vēlēšanās tiek izmantoti partiju saraksti un izvirzītas pirmsvēlēšanu programmas. Jaunais vēlēšanu likums vēl joprojām paredz "saistošo deputāta mandātu". Tas nozīmē, ka ne priekšvēlēšanu kampaņas laikā, ne pēc vēlēšanām deputāts nevar mainīt frakciju. Lai gan Eiropas Padome ir izteikusi iebildumus attiecībā uz obligāto balsojumu atbilstoši partijas politikai, tomēr šķiet, ka tas ir efektīvs līdzeklis pret mandātu pirkšanu. Agrāk daudzi Ukrainas parlamenta deputāti mainīja savu politisko piederību un pameta frakcijas, tāpēc parlamenta vairākums bija nepastāvīgs lielums un likumdošanas process tika traucēts.²¹

Aptuveni puse iepriekšējās Augstākās Radas deputātu iekļūs arī jaunievēlētajā parlamentā. Ukrainas politiku turpinās ietekmēt arī tehnokrāti un bijušie valdības locekļi, tostarp premjerministrs Jehanurovs, Drošības padomes sekretārs Anatolijs Kinačs, premjerministra vietnieks Staņislavs Staševskis,

20 Razumkova centrs Kijevā laika posmā no 2006. gada 12. – 17. janvārim aptaujāja 2290 pieaugušos. Pielaujamā kļūda ir 2,1%. <http://www.angus-reid.com/polls/index.cfm/fuseaction/viewItem/itemID/10641>.

21 Informācija par grozījumiem Vēlēšanu likumā ir pieejama Ukrainas Centrālās vēlēšanu komitejas mājaslapā: http://www.cvk.gov.ua/laws/vib_ndu_2006.htm.

premjermministra vietnieks Vjačeslavs Kiriljenko, ārlietu ministrs Boriss Tarasjucs, tieslietu ministrs Serhijs Holovatijs, ogļrūpniecības ministrs Viktors Topolovs, izglītības un zinātnes ministrs Staņislavs Nikola-jenko un lauksaimniecības ministrs Oleksandrs Baranivskis. Arī provinču birokrātijas pārstāvji vēlas sev nodrošināt vietu parlamentā. Tādi reģionu gubernatori kā Eduards Sejnaļivs no Kirovogradas, Ste-pans Buļba no Poltavas un Vasils Puško no Odesas arī iekļūs parlamentāriešu rindās. Bijušajam Har-kovas gubernatoram Jevgenam Kušnarevam, bijušajam Luganskas gubernatoram Oleksandram Jefre-movam un bijušajam Doņeckas gubernatoram Anatolijam Bļisņukam, kuri zaudēja amatus pēc Oranžās revolūcijas, ir labas izredzes tikt ievēlētiem parlamentā, kā arī lielas politiskās ambīcijas. Līdzīgā situācijā ir arī Krimas Autonomās Republikas parlamentārais spīkers Boriss Dejčs.

Par varu sajaukšanos Ukrainas politikā spilgti liecina tiesu varas klātbūtne jaunajā parlamentā. Ļoti iespējams, ka parlamentā tiks ievēlēts Augstākās arbitrāžas tiesas priekšsēdētājs Dmitrijs Pritika un Augstākās tiesas priekšsēdētājs Vasilijs Malarenko. Vjatoslavs Piskuns, kuru atbrīvoja no Ukrainas augstākā tiesneša amata, arī kandidēs uz vietu Augstākajā Radā, lai gan viņa izredzes tikt ievēlētam ir nelielas.

Vēlēšanās būs pārstāvēta arī „ceturtā vara”. Valsts televīzijas un radio komitejas vadītājs Ivans Čišs, televīzijas kanāla 1+1 galvenā producete Olga Gerasimjuka un viens no Ukrainas valsts televīzijas kanāla NTU direktoriem Eduards Prutņiks, iespējams, tiks ievēlēti; līdz ar viņiem izredzes tikt ievēlētai ir arī Doņeckas reģionālās padomes preses sekretārei Alenai Bondarenko. Kandidātu vidū ir arī radio *Svaboda* galvenais redaktors Oļegs Ļaško, radio *Era* un laikraksta *Kijevskij Telegraf* īpašnieks Andrejs Derkačs un laikraksta *Seļskije vesti* galvenais redaktors Ivans Spodarenko. Lai gan Oranžā revolū-cija plašsaziņas līdzekļu darbībai noteica jauna veida caurskatāmību, sadarbība plašsaziņas līdzekļu, uzņēmēju un politikas jomā vienlaikus ir izvēršusies, pateicoties daudzajiem ārvalstu akcionā-riem.

Tie sadarbības fikli, kuriem turpmāk būs noteicošā loma Ukrainas politikā, iezīmēsies jaunajā parla-mentā. Tikmēr “kučmisti”²² vēl paliks uz Ukrainas politiskās skatuves. Mandātu iegūs prezidenta Kuč-mas ilggadējais palīgs Sergejs Levočkins, tāpat mandāts ir nodrošināts Janukoviča preses sekretārei Annai Germanai. Parlamentā tiks ievēlēts arī Juščenko palīgs Oleksandrs Tretjakovs, kurš tika kritizēts saistībā ar Timošenko valdības atlaišanu un kurš pirms politiskās karjeras uzsākšanas no 1993. gada pelnīja naudu ar gāzes importu no Krievijas. Arī Jūlijas Timošenko preses dienesta vadītājs Vitālijs Čepinoga jūtas aicināts uzsākt deputāta karjeru. To pašu var teikt par Pretmonopola komitejas priekšsēdētāju Oleksiju Kostuševu un Arodbiedrību federācijas vadītāju Oleksandru Stojanu.

Daudzi oligarhi un uzņēmēji izmantos parlamentu, lai aizstāvētu savas personīgās biznesa intereses, kā arī finansēs to partiju un grupu politiskās ambīcijas, kuras tie pārstāv. Piemēram, Reģionu partiju jaunajā parlamentā pārstāvēs smagajā rūpniecībā un ar to saistītajos uzņēmējdarbības un finanšu sektoros strādājošie uzņēmēji, direktori un administratori.²³ Ir vērojamas divas tendences – tiešā un netiešā biznesa struktūru pārstāvība parlamentā. Pēc Oranžās revolūcijas daudzi uzņēmēji piedzīvo-ja to, ko var saukt par piederību pie “nepareizās” partijas. Šie attiecīgās rūpniecības nozares līderi, bijušie parlamenta deputāti, tagad uz Augstāko Radu deleģēs savus pārstāvjus. Piemēram, brāļu Oleksija un Oleksandra Jaroslavka (*UkrSibbank*) un Viktora Pinčuka (*Interpipe*) intereses parlamentā aizstāvēs Reģionu partijas deputāti. Konstanfina Ževago (*Finansy i Kredit*) intereses sargās Jūlijas Timošenko bloks (BJUT).

22 Citēts no *Durkot*.

23 Pleines, Heiko, “Ukrainische Seilschaften. Informelle Einflussnahme in der ukrainischen Wirtschaftspolitik 1992-2004”, *Analysen zur Kultur und Gesellschaft im östlichen Europa*, 19. sējums, Münster (2005).

Oligarhi, kuri līdz šim parlamentā nebija pārstāvēti, meklē iespējas nodrošināt ietekmi, finansiāli atbalstot vēlēšanu apvienības. Igors Kolomoiskis (grupa *Privat*, Nikopoles čugunlietuve) atbalsta BJUT, kamēr Sergejs Taruta (Donbasa Rūpniecības asociācijas priekšsēdētājs un Polijas uzņēmuma *Huta Czestochowa* īpašnieks) cer uz politiskām dividendēm par finansiālo atbalstu Reģionu partijai. Vēl viens Reģionu partijas atbalstītājs ir oligarhs un bijušais deputāts Oleksandrs Volkovs. Arī Krievijas uzņēmējiem ir netieša ietekme Ukrainas parlamentā. Valērijs Horoškovskis (*Ewrasholding*) un Konstantīns Grigorišins (grupa *Energetičeskij standart*) nodrošina savu ekonomisko interešu pārstāvību ar partijas "Mūsu Ukraina" un vēl dažu kreisā spārna partiju starpniecību. Lai gan jaunajā Augstākajā Radā vairs nebūs 300 miljonāru, kā tas bija iepriekšējā sasaukumā, viņu intereses būs pienācīgi pārstāvētas. Viens no lielajiem oligarhiem Rinats Ahmetovs vēlēšanās kandidē Reģionu partijas sarakstā ar 7. kārtas numuru, un nav šaubu, ka viņš tiks ievēlēts.

Ukrainas parlamenta vēlēšanas mainīs to politisko vidi, kas izveidojās pēc Oranžās revolūcijas. Vācijas un ES ārpolitikai jārēķinās ar ilgstošām politiskajām diskusijām par varas sadalījumu Kijevā.

Vēlēšanām reģistrētās politiskās partijas un apvienības lielākoties pārstāv atšķirīgas intereses.²⁴ Daudz kas norāda uz to, ka Ukrainā reformu politiku nevarēs īstenot, ja stabilā koalīcijā neapvienosies politiskie spēki, kas kopš Oranžās revolūcijas ir bijuši savstarpēji visai naidīgi noskaņoti. Vēlēšanām ir reģistrētas 45 partijas, kuras pārstāv 7684 kandidāti.

Galveno miermīlīgu pārmaiņu atbalstītāju nesaskaņas drīz vien atspoguļoja partiju reitingi. 2005. gada septembrī, sešus mēnešus pirms vēlēšanām, Juščenko politiskajai apvienībai "Mūsu Ukraina" (*Nasha Ukraina*) un Janukoviča Reģionu partijai (PRU) izredzes bija līdzīgas. Tālāk sekoja Timošenko bloks (BJUT).²⁵ Tomēr jau bija manāmas konkrētas tendences. Tobrīd septiņas partijas pārsniegtu Konstitūcijā noteikto 3% sliekšni. Līdztekus jau trijām iepriekšminētajām partijām parlamentā noteikti iekļūs Petro Simoņenko Ukrainas Komunistu partija (KPU) un Oleksandra Moroza Sociālistu partija (SPU). Mazākas izredzes ir Volodimira Litvina Tautas partijai (VPU), Natālijas Vitrenko Progresīvajai sociālistu partijai (PSPU) un apvienībai "Ne tā!" (*Ne tak!*), ko veido Ukrainas Apvienotā sociāli demokrātiskā partija un Juščenko sīvākie pretinieki.

GĀZES KONFLIKTS – UKRAINAS UN KRIEVIJAS INTEREŠU ATSPUGUĻOTĀJS

Krievija nav iedomājama bez Ukrainas. Tas bija kredo, ar kādu Krievijas disidents un rakstnieks Aleksandrs Solžeņicins atgriezās jaunajā Krievijā pēc Padomju Savienības sabrukuma.²⁶ Bijušās Padomju Krievijas nacionālkonservatīvās aprindas līdz pat šim laikam nav varējušas samierināties ar "Krievijas pilsētu mātes" – Kijevas un smagās rūpniecības centra Donbasa, bet visvairāk ar Krimas zaudējumu. Kremli uztrauc Ukrainas pieaugošās simpātijas pret Rietumiem un Eiropas Savienību un it īpaši tās gatavība 2008. gadā pievienoties NATO. Propaganda pret "haotiskajiem notikumiem" kaimiņvalstī drīz vien atvēsināja krievu un ukraiņu attiecības. To krievu skaits, kuri par Ukrainu izteicās pozitīvi, no 60% 2004. gada decembrī saruka līdz 54% 2005. gada decembrī. Ceturtdaļai ukraiņu

24 Zemāk norādītas partijas, kurām ir lielākās iespējas tikt ievēlētām parlamentā.

25 Kijevas Starptautiskais socioloģijas institūts (KIIS), 2005. gada 13. – 15. septembris, "Six Months before the 2006 Parliamentary Elections", <http://www.kiis.com.ua/txt/doc/press11102005.doc>.

26 Lindner, Rainer, "Die Väter Solschenizyns. Bemerkungen zum russischen Konservatismus in Geschichte und Gegenwart", *Osteuropa* (1994) 12, 1101. -1116. lpp.

uzskati par Krieviju pasliktinājās.²⁷ Galu galā Krievija pēc Oranžās revolūcijas pazaudēja savus līdzšinējos politiskos partnerus – bijušo prezidentu Kučmu un viņa sabiedrotos. 2005. gada aprīlī tūlīt pēc Oranžās revolūcijas uzvaras prezidents Putins pieprasīja pacelt Ukrainai piegādājamās gāzes cenu. Bijušajam premjeram Janukovičam tuvu stāvošas ietekmīgas personas un tuvi Kučmas partneri – Jurijs Boiko un Igors Varoņins (*Naftohaz Ukrainy* padomes locekļi un *Gazprom* sabiedrotie) – izdarīja papildu ekonomisko un politisko spiedienu uz „oranžajiem līderiem”. Tā rezultātā Boiko tika atstādināts no amata.

Krievijas un Ukrainas gāzes konfliktam bija ne tikai ekonomiskās sekas – politiķiem un iesaistītajiem uzņēmējiem tas kļuva par īstu katastrofu informācijas un komunikācijas jomā. Šajā gadījumā *Naftohaz Ukrainy* un *RosUkrEnergo* iesaistīšanās nozīmēja, ka iesaistās arī tās struktūras, kas aizstāvēja valsts un/vai privātās intereses. Plānojot ārpolitiku attiecībā uz Ukrainu, jārēķinās ar daudzajām iesaistītajām pusēm – un vairākuma koalīcijas gadījumā (kas ir ļoti iespējama) tas būs ārkārtīgi aktuāli. Ārlietu ministrija galvenokārt ir atbildīga par visiem jautājumiem, kas saistīti ar ES, NATO un transatlantiskajiem partneriem. Savukārt attiecības ar Krieviju uztur Prezidenta birojs un Nacionālās drošības padome.²⁸

Ar Krievijas un Centrālāzijas valstu gāzes piegādi saistītais konflikts izgaismoja ne tikai to, ka Ukrainas ārpolitiku veido daudzas struktūras – Ārlietu ministrija, Nacionālās drošības padome un Prezidenta birojs, kuru darbība ir vāji koordinēta un funkcijas pārklājas, bet arī to, cik lielā mērā Ukraina ir atkarīga no ārpolitiskajiem faktoriem. Turklāt vietējās opozīcijas, galvenokārt Reģionu partijas, vērsanos pret dalību Pasaulē tirdzniecības organizācijā nebija iespējams pārvarēt pietiekami drīz, lai Ukraina varētu pievienoties šai organizācijai jau 2005. gadā. Kamēr Ukraina veiksmīgi turpināja dialogu ar ES, NATO un ASV, attiecības ar Krieviju kļuva par Jehanurova valdības klupšanas akmeni. Te runa ir par ko vairāk nekā tikai gāzi. Konflikta pamatā ir gan ekonomiski, gan politiski iemesli.²⁹ Politiskie iemesli ir šādi: Ukrainas vēlme pievienoties NATO, Ukrainas centieni kļūt par PTO locekli un Ukrainas atteikšanās iekļauties Kopējā ekonomikas zonā (*Common Economic Area*). Ekonomiskie iemesli: Krievijas dabasgāzes zemā cena (50 ASV dolāri par 1000 m³), bartera sistēma (saskaņā ar kuru Krievija par gāzes tranzītu caur Ukrainas teritoriju norēķinās nevis naudā, bet ar konkrētu gāzes apjomu) un biznesa partneru (galvenokārt *RosUkrEnergo* slēpto akcionāru) personīgā ieinteresētība gūt peļņu.

Tāpēc tas nebija Krievijas un Ukrainas “gāzes karš”. Tā patiesie iemesli bija šādi:

- a) *Gazprom* un Kremļis jau sen bija plānojuši pacelt cenu ar *Gazprom* starpniecību Ukrainai no Krievijas un Centrālāzijas valstīm piegādātajai gāzei. Putins jau 2005. gada aprīlī pieprasīja paaugstināt Ukrainai piegādātās gāzes cenu. No *Gazprom* biznesa interešu viedokļa tas bija gluži saprotams lēmums, jo *Gazprom* zaudējumi, ko tam radīja Krievijas iekšējais tirgus, bija jākompensē kaut kur citur. Ukrainai cenas kāpums nebija gluži negaidīts, jo dalība PTO nosaka gāzei tirgus cenu. No Ukrainas viedokļa apstrīdams bija tikai cenas paaugstināšanas laiks un dinamika;
- b) vēlēšanu kampaņas turpināšana, izmantojot citas metodes. Viena daļa Kremļa administrācijas, sadarbojoties ar Kučmas un Janukoviča izveidoto fīklu, vēlējās atjaunot to kārtību, kas Ukrainā pastāvēja pirms revolūcijas. Galvenais mērķis bija novērst Ukrainas dalību NATO.

27 “Issledovanie: počemu Rossijane in Ukraincy ne ljubjat drug druga”, *NEWSru.com, Integrum.com*.

28 Pārrunas Ukrainas Ārlietu ministrijā 2005. gada septembrī.

29 Sk. Kaloudis, Stergos, “Geo-economics and the New Russian Foreign Policy in Ukraine”, *International Research on Global Affairs*, Athens (2005), 209.-228. lpp.

2004. gada 29. jūlijā tika nodibināts uzņēmums *RosUkrEnergo*, kura pamatkapitāla vērtība bija 100 000 franku. Šis uzņēmums ir reģistrēts Čūgā, Šveicē. To vada koordinācijas komiteja, kurā ir astoņi locekļi – divi pārstāvji no katra iesaistītā uzņēmuma. Akciju turētāji ir *Gazprombank* (ar *Aros-gas* holdinga starpniecību) un *Raiffeisen Investment AG* (ar *Centragas* holdinga starpniecību); katram akciju turētājam pieder 50% akciju. Uzņēmumi *Centragas* un *Aros-gas* pieder neskaitāmiem ārzonas akcionāriem no Krievijas, Ukrainas un trešajām valstīm. Saskaņā ar 2006. gada 4. janvāra Krievijas un Ukrainas līgumu uzņēmumam *RosUkrEnergo* ir ekskluzīvas tiesības pārdot gāzi Ukrainai. Tas par izdevīgu cenu iepērk gāzi Centrālāzijas valstīs, pārdod tālāk Ukrainas gāzes uzņēmumam un tādējādi gūst peļņu. Uzņēmuma aktīvi 2005. gada 30. septembrī bija 47,7 miljardi rubļu; peļņa 2005. gadā – 14,3 miljardi rubļu.³⁰

Starptautiskā sabiedrība, pievēršot uzņēmumam pastiprinātu uzmanību, centās panākt akcionāru vārdu atklāšanu. Piemēram, ASV valdība mudināja Austrijas valdību ieviest grozījumus likumos, kas ļautu atklāt uzņēmuma *RosUkrEnergo* akcionāru vārdus. Lai gan šobrīd *Raiffeisen Investment AG* var izvairīties no pakļaušanās šādām prasībām, uz uzņēmumu izdarītais spiediens pieaug. Turklāt noslēgtais līgums ir arī juridiski apšaubāms. 2006. gada februāra sākumā, kad atklātībā nāca informācija par slepenajiem pielikumiem, kļuva pilnīgi skaidrs, ka nav iespējams uz vienas papīra lapas noslēgt vienu miljardu ASV dolāru vērtu līgumu starp piecām + divām valstīm (Ukrainu, Krieviju, Kazahstānu, Uzbekistānu, Turkmēnistānu + Šveici, Austriju)³¹. Šie pielikumi regulē agrāk noslēgtus līgumus par Centrālāzijas valstu dabasgāzes uzglabāšanu, transportēšanu un tirdzniecību laika posmā līdz pat 2030. gadam. Tomēr skandalozs ir ne tikai fakts, ka šis Ukrainas darījums katru gadu uzņēmumam *RosUkrEnergo* dod aptuveni 500 miljonus ASV dolāru lielu peļņu, bet arī tas, ka acīmredzot Ministru kabinetam par to nebija nekas zināms.³²

Šis kompromiss, kas ietekmēja arī Ukrainas un Rietumvalstu attiecības un deva iemeslu apšaubīt Krievijas un Ukrainas uzticamību attiecībā uz gāzes piegādi un tranzītu, ievērojami sašaurināja Ukrainas ārpolitikas īstenošanas telpu. Šobrīd visu gāzes importu kontrolē uzņēmums, pār kuru Ukrainas valdībai nav tiešas ietekmes. Tas nozīmē, ka Krievija ar *Gazprom* un *Gazprombank* palīdzību jebkurā brīdī var palielināt uz Ukrainu izdarīto politisko spiedienu. Līdztekus nodarītajam netiešajam politiskajam kaitējumam *Gazprom* un galvenokārt pats Putins ir šā darījuma ekonomiskie ieguvēji.³³

Ukraina *de facto* nav viena no šā līguma slēdzējām. Ukraina bija spiesta piekrist līguma nosacījumiem, lai novērstu apstākļu pasliktināšanos. Politisko interešu sadursme Ukrainā ir novedusi pie tā, ka Ukraina vairs netiek uzskatīta par uzņēmējdarbībai piemērotu vietu. Starptautisko investoru uzticība, kas tika iedragāta jau 2005. gadā, pašreizējos apstākļos samazinās vēl vairāk. Fakts, ka ar *RosUkrEnergo* starpniecību no Krievijas un Turkmēnistānas piegādātās gāzes cena ceļas, novājina Juščenko valdību un Ukrainas tautsaimniecību. Svarīga nozīme ir arī nezināmo, aiz uzņēmuma *Centragas*

30 *RosUkrEnergo* jau sākotnēji kritizēja *Raiffeisen Investment AG*. padomes locekli Volfgangu Pučeku (Wolfgang Putschek). Ljuta, Ganna. "Evropejskoe 'gazovogo' posrednika pytalis 'diskreditirovat'", *Zerkalo nedeli*, Nr. 30, 2005. gada 27. jūlijs, <http://www.zerkalo-nedeli.com/ie/show/558/50836>; "Ščedryj 'Gasprom'. On pozvolil Rosukrenergo zarabotat' \$500 mln. na postavkach gaza na Ukrainu", *Vedomosti*, Nr. 16, 2006. gada 16. februāris, Integrum.com.

31 Dokumenta tekstu sk. "Stalo izvestno oficial'noe soderžanie 'gazovogo soglašenija", *Delovaja nedelja* (Kijeva), 2006. gada 5. janvāris, Integrum.com.

32 2006. gada 4. janvārī Maskavā tika parakstīti septiņi dokumenti. Sabiedrība bija informēta tikai par vienu no tiem. Sk. Mostovaja, Yulia and Alla Eremenko, "Sovershite vy massu otkrytij (inogda ne želaja togo)", *Zerkalo nedeli*, Nr. 4, 2006. gada 4. - 10. februāris. <http://www.zerkalo-nedeli.com/ie/show/583/52513/>.

33 Belkovskij, Stanislav, "Novaja gazovaja voina", *Pravda Ukraini*, 2006. gada 10. janvāris, www2.pravda.com.ua/news/2006/1/10/37422.htm.

stāvošo Ukrainas un Krievijas investoru interesēm. Aizkulisēs notiekošās šo investoru darbības rada šaubas par to, ka Ukraina ir caurskatāma un droša vieta uzņēmējdarbības izvērsšanai ārpus Eiropas Savienības.

Ukrainas atkarība no Krievijas *de facto* palielinās. *Gazprom* izpilddirektors Aleksejs Millers cenu, ko maksā uzņēmums *RosUkrEnergo*, raksturoja kā "sākumcenu", kas noteikta uz pieciem gadiem noslēgtajā līgumā. Savukārt cena, par kuru vienojās *RosUkrEnergo* un *Naftohaz Ukrainy*, ir spēkā tikai 2006. gada pirmajā pusē. Pēc tam tā tiks pārskatīta. Tas nozīmē, ka pašreiz panāktais kompromiss jebkurā brīdī var tikt apdraudēts. Nav zināms, cik augstu cenu par gāzi Ukrainai nāksies maksāt 2006. gada beigās, tomēr pilnīgi noteikti tā pārsniegs 95 ASV dolārus.

Jau 2006. gada 4. janvāra līgumā tika noteikts, ka tiks dibināts vēl viens starpnieku uzņēmums, kura vienīgā funkcija būs gāzes piegāde Ukrainai. 2006. gada 2. februārī tas arī tika nodibināts (kā kopuzņēmums un akciju sabiedrība). Šā uzņēmuma uzdevums ir iepirkt gāzi no Centrālāzijas valstīm (Turkmenistānas, Uzbekistānas, Kazahstānas) "vai" Krievijas uz Krievijas un Ukrainas vai Baltkrievijas un Ukrainas robežas. Vārda "vai" lietojums norāda, ka dārgās Krievijas gāzes piegāde pārrunu laikā nebija plānota. Tas nozīmē, ka uzņēmums *RosUkrEnergo* Centrālāzijas valstu gāzi transportēs pa *Gazprom* cauruļvadiem un, līdzko gāze šķērsos Ukrainas robežu, pārdos to par 95 ASV dolāriem uzņēmumam *Ukrgaz-Energy*³⁴ un vietējam tirgum.

Lai gan Rietumvalstis galvenokārt kritizēja Krievijas un jo īpaši Putina nostāju, Ukraina veltīgi gaidīja skaidru signālu no Eiropas Savienības, kas stiprinātu tās vājo stāvokli pārrunās. Šāds signāls netika dots. Savukārt ASV administrācija, tiklīdz Krievija pārņēma G-8 prezidentūru, tās sākumā pauda neizpratni par Putina rīcību. Un vēlreiz Ukraina sajuta, ka lielāku atbalstu tai sniedz Vašingtona, nevis Bri-sele.

Nepietiekamā gāzes piegāde izraisīja smagās rūpniecības ražošanas samazināšanos. Uzņēmumi tajos reģionos, kuros oranžie nav pie varas, notiekošajā vainoja nevis Krieviju, bet gan valdību Kijevā. Rūpniecības grupas viceprezidents Oleksandrs Čalijs līgumu nosauca par „Ukrainas Pērlhārboru”. Ukrainas Patriotisko spēku partijas priekšsēdētājs Oleksandrs Zinčenko nodēvēja to par "tragisku notikumu Ukrainas enerģētikas neatkarības vēsturē". Donbasa Rūpniecības asociācijas direktoru padomes priekšsēdētājs Sergejs Taruta vērsa uzmanību uz pieaugošajām Ukrainas tērauda izstrādājumu ražošanas izmaksām un rūkošo konkurētspēju jau tā piesātinātajā globālajā tirgū. *Krivorižstāl* tērauda rūpnīca gāzes vietā sāka izmantot koksu; daži uzņēmumi Dņepropetrovskas apkaimē izsludināja "ārkārtas situāciju enerģētikas jomā". Galu galā gāzes konflikts pārvērtās par pirmsvēlēšanu kampaņas ieroci: Reģionu partijas reģionālajā konferencē Janukovičs pārmeta valdībai tās vājumu un norādīja, ka Krievija šo vājumu ir izmantojusi. Prezidenta amata kandidāts, kas vēlēšanās bija cietis neveiksmi, nevilcinājās kritizēt Krieviju, jo labi zināja, ka no Kremļa nesagaidīs nekādu personīgo atbalstu.³⁵ Tas nevis nogludināja, bet gan padziļināja politisko plaisu pirms gaidāmajām parlamenta vēlēšanām.

34 "Gazovoe SP: čto podpisali ukrainkie peregovorščiki", *korrespondent.net*, 2006. gada 2. februāris, <http://www.korrespondent.net/main/print/144134>, *Ukrgaz-Energy*, ko 2006. gada 2. februārī Maskavā nodibināja *Naftohaz Ukrainy* un *RosUkrEnergo*, ir Kijevā reģistrēts kopuzņēmums. Tā uzdevums ir piegādāt dabasgāzi un citus energoresursus Ukrainas patērētāju tirgum laika posmā no 2006. gada līdz 2010. gadam. Paredzētais apjoms: 2006. gadā 32 miljardi m³, 2007. gadā līdz pat 58 miljardiem m³, 2008. – 2010. gadā līdz pat 60 miljardiem m³.

35 Zasekin, Andrej un Mustafa Najem, "Viktor Janukovič vystupil protiv Rossii", *Komersant* (Ukraina), 2006. gada 30. janvāris, Intergrum.com.

Politiskā opozīcija gāzes konfliktu izmantoja gan parlamentā, gan ārpus tā. Izskanējušie pārmetumi ne tikai iedragāja enerģētikas ministra Ivana Plačkova, uzņēmuma *Naftohaz Ukrainy* vadītāja Oleksija Ivčenko, premjerministra Jurija Jehanurova un ārlietu ministra Borisa Tarasjuka reputāciju; to mērķis bija apšaubīt otrās oranžās valdības kompetenci. Valdības atļaušana pēc parlamenta 2006. gada 10. janvāra sēdes skaidri iezīmēja frontes līnijas. Ukrainas parlaments, sakoncentrējis jaunus spēkus, izmantoja jau pirmo iespēju atlaist valdību ar opozīcijas vairākuma balsojumu. 2005. gadā Juščenko iecēla Ukrainas Nacionālistu kongresa priekšsēdētāju Oleksiju Ivčenko par uzņēmuma *Naftohaz Ukrainy* priekšsēdētāju. Kad prezidents Juščenko uzturējās vizītē Vācijā, Ivčenko parakstīja vienošanos par 2 miljardu eiro liela *Deutsche Bank* kredīta piešķiršanu uzņēmuma *Naftohaz Ukrainy* energosistēmas modernizācijai.

Gāzes konflikta dēļ vēl neiespējamāka kļuva bijušās premjerministres Jūlijas Timošenko un prezidenta Juščenko partijas "Mūsu Ukraina" kopīga pirmsvēlēšanu kampaņa; it īpaši pēc tam, kad Timošenko iesniedza sūdzību pret valsts uzņēmuma *Naftohaz Ukrainy* amatpersonām. Ukrainas Drošības dienesta bijušais priekšnieks un Timošenko tuvs draugs Oleksandrs Turčinovs jau iepriekš norādīja uz dienesta aizdomām par to, ka *Naftohaz Ukrainy* gūst nelegālus līdzekļus, bet 2005. gada decembra preses konferencē jau izvirzīja šādu apsūdzību. Savukārt Timošenko apsūdzēja Maskavas kompromisa panākšanā iesaistītās puses kaitējuma nodarīšanā Ukrainas nacionālajām interesēm. Tādējādi Timošenko pietuvinājās Reģionu partijas nostājai, saglabājot savu galveno mērķi – panākt, lai 2006. gada pavasarī viņu atkārtoti iecel par premjerministri. Tajā pat laikā ievērojami uzlabojās arī Timošenko attiecības ar Krieviju. 2005. gadā, būdama premjerministre, viņa ne tikai spēja atmaksāt 386 miljonus ASV dolāru lielo parādu Krievijas Aizsardzības ministrijai, bet arī panāca, ka 2005. gada septembrī, kad premjerministre Viktora Medvedčuka rīkotās vizītes laikā uzturējās Maskavā, pret viņu tika atsaukta apsūdzība vēl neizlemtajā lietā.

Gāzes konflikts un tā īslaicīgais risinājums, kas tika panākts, lielā mērā pateicoties *Gazprom* dibinātājam un pašreizējam Krievijas vēstniekam Kijevā Viktoram Černomirdinam, kļuva par vēlēšanu kampaņas galveno tematu. Šajā konfliktā saskatāmi visi Ukrainas iekšpolitiku un ārpolitiku raksturojošie faktori: Ukrainas elites interešu konflikts, attiecības ar Maskavu un ES, valsts ekonomiskā stabilitāte, reģionu un tajās valdošo oligarhu konkrētās intereses u.c.

Runājot par politiskajām sekām Krievijā, prezidentam Putinam 2006. gadam ir lieli plāni. Tagad, kad Putins kā priekšsēdētājs vadīs G-8 valstu savienību ar tās plaukstošo ekonomiku un kad viņa paša valstī ir iznīcināti visi politiskie oponenti un to reālās un potenciālās komunikācijas iespējas (plašsaziņas līdzekļi, nevalstiskās organizācijas), viņš sāks reorganizāciju bijušās Padomju Savienības telpā. Pēc NVS panīkuma Krievija palielina spiedienu uz tuvajām kaimiņvalstīm, lai panāktu divpusēju integrāciju. Ukraina šo spiedienu izjuta pirmā. Nākamā to izjutīs Moldova, tad, iespējams, Gruzija un citas no energoresursu importa atkarīgās valstis.

Krievijas un Ukrainas attiecības šobrīd iegājušas jaunā stadijā. Abas puses zina, ka iekšējās vienošanās diplomātija, kas bija ierasta parādība Kučmas laikā, vairs nav iespējama. Savstarpēja neuzticēšanās Maskavu un Kijevu attālina vēl vairāk. Kā apgalvo Putins, gāzes konflikts un tā risinājums abu valstu attiecības kopumā neuzlabos. Krievija vēl joprojām nespēj pieņemt 2008. gadā plānoto NATO paplašināšanos, kad paredzama Ukrainas pievienošanās organizācijai. Jau pirms nākamā iespējamā konflikta par Krievijas jūras kara spēku bāzēm Melnajā jūrā attiecības ievērojami pasliktināja 2006. gada 2. un 3. janvārī apspriestais līgums. Vašingtonas reakcija rāda, ka no šā brīža Krievijas un Amerikas attiecības vienmēr būs Krievijas un Ukrainas attiecību spogulis. Atšķirībā no Eiropas Savienības ASV administrācija piekristu "atvēsināt" attiecības ar Maskavu par labu attiecībām ar Ukrainu.

Krievijas uzņēmuma *Gazprom* un Ukrainas uzņēmuma *Naftohaz Ukrainy* domstarpības ir divu ES kaimiņvalstu vēso attiecību spogulis. Šobrīd, kad ir pieņemti lēmumi par “kopējām telpām” un “ceļa kartēm”, ES un Krievijas attiecībās ir viss nepieciešamais, lai šādus konfliktus varētu atrisināt. Sarunās par krīzes situāciju, kurās janvāra sākumā Briselē piedalījās konfliktā iesaistītās puses, tika meklēti iespējamie risinājumi. Tomēr reāls pamats komunikācijai par ekonomisko un ārējās drošības problēmu risināšanu tā arī neradās. ES kā starpnieka loma (kuru tā visai negribīgi vēlējās uzņemties) aprobežojās tikai ar vispārīgām sarunām starp ES Padomes prezidējošo valsti Austriju un *RosUkrEnerg* akcionāru *Raiffeisen Investment AG*. Sarunas Vīnē bija īsas. Austrija nebija ieinteresēta radīt papildu spiedienu uz savu prezidentūru, kas tikai nesen bija sākusies, bet *Raiffeisen Investment AG* nebija ieinteresēts turpināt diskusijas, kas *RosUkrEnerg* parādīja sliktā gaismā.

Gāzes konflikts sabojāja starptautisko viedokli par Krieviju kā G-8 prezidējošo valsti. Pats Putins bija teicis, ka energodrošība, kā arī veselības aprūpe un izglītība ir vieni no galvenajiem Krievijas prezidentūras laikā risināmajiem jautājumiem. Pēc *Yukos* lietas, nevalstisko organizāciju likuma pieņemšanas un ietilgušās Čečenijas kampaņas vadošās tirgus ekonomikas un demokrātiskās valstis uzskata, ka gāzes konflikts rosina izvērtēt Krievijas atbilstību G-8 prasībām. Maskavai atkal būs jāatbild uz jautājumu, vai tās ieinteresētība saglabāt ietekmi bijušās Padomju Savienības telpā ir tikpat liela, cik vēlme tikt uzskatīta par cienīgu G8 dalībvalsti.

Krievijas izredzes pievienoties PTO nav palielinājušās pēc gāzes konflikta. PTO lēmumu pieņēmējiem ir radušās šaubas par Krievijas apņēmību ievērot brīvās tirdzniecības un tirgus ekonomikas principus. Tajā pat laikā drīza Krievijas uzņemšana organizācijā varētu palīdzēt ar PTO standartu un komunikācijas sniegtajām iespējām regulēt šādus konfliktus. Ja Ukraina un Krievija vēlas pievienoties PTO un nodrošināt ilgtermiņa dalību tajā, tām šīs normatīvās prasības ir jāpieņem. Gāzes konflikts ir kļuvis par nacionāla mēroga krīzi. Tas izgaismoja politiku nesaskaņas, kas kopš 2005. gada septembra ir pastiprinājušās.

Ukrainas un Krievijas attiecības var izvērsties par šī gadsimta lielāko ģeopolitisko pretišķību atspoguļojumu Austrumeiropā. Krievijas impēriju ar Dienvidrietumu valstīm vienoja ne tikai tas, ka šajās teritorijās dzīvoja brāļu tautas – slāvi; kopš 19. gadsimta beigām tās vienoja arī konkrētas ekonomiskās intereses, kas tika nostiprinātas Padomju Savienības ietvaros. Iespējams, Krievija spēs pārdzīvot sava „slāvu brāļa” zaudējumu, tomēr tā nespēs atteikties no savām stratēģiskajām ekonomiskajām un it īpaši drošības interesēm. Nesen laikrakstā *Wall Street Journal* tika citēti Juščenko vārdi, ka attiecībās ar Maskavu panāktais kompromiss naftas biznesā ievada bartera darījumu beigu sākumu. Tāpēc šo līgumu tik dedzīgi kritizēja arī oligarhi.³⁶

Ārpolitikas un drošības politikas jautājums šajās parlamenta vēlēšanās nav īpaši nozīmīgs. Valsts ārpolitikas interesēm uzmanību pievērta tikai gāzes konflikts, kas izvērtās ārpus valsts robežām, lai gan ar nepietiekamo gāzes piegādi un izmaksu palielinājumu saistītās problēmas tomēr bija aktuālākas. Politiskais iemesls, kura dēļ Putina un Juščenko laikā dramatiski pasliktinājās Krievijas un Ukrainas attiecības, ir Ukrainas vēlme pievienoties NATO. ASV administrācija lēja eļļu ugunī, kad prezidents Bušs paziņoja, ka Ukraina 2008. gadā pievienosies NATO. Bušs teica, ka viņš vēlētos redzēt Ukrainu NATO dalībvalstu vidū jau pirms sava pilnvaru laika beigām. NATO ģenerālsekretāra Jāpa de Hopa Šēfera izteikumi bija nedaudz piesardzīgāki, jo viņš apzinās, ka Ukrainas dalība NATO galvenokārt ir atkarīga no Kijevā pieņemtajiem lēmumiem.³⁷ Jautājums par Ukrainas pievienošanos NATO kļuvis par izturības pārbaudījumu ne tikai Rietumvalstu un Krievijas attiecībām, bet galvenokārt Ukrainas un Krievijas attiecībām.

36 “Viktor Yushchenko: A Deal to End all Barter”, *The Wall Street Journal Online*, 2006. gada 25. janvāris, <http://online.wsj.com/article/SB113814029808055180.html>. Sīkāka informācija par valdības plāniem iekļauta Juščenko runā parlamentā 2006. gada 9. februārī, pravda.ua, 2006. gada 9. februāris. www.pravda.com.ua/news/2005/2/9/37590.htm.

37 *Ukrainian Monitor*, iknedēļas izdevums, 2006. gada 7. februāris, Kijeva (2005).

SECINĀJUMI

Ņemot vērā šīs problēmas, Vācijai un Eiropai pēc Ukrainas parlamenta vēlēšanām jāpieņem nopietni lēmumi par Vācijas un Eiropas ārpolitikas un drošības politikas turpmāko kursu. Galvenie priekšlikumi turpmākai rīcībai ir šādi: it īpaši šobrīd, neraugoties uz Ukrainas jautājuma gauso virzību Eiropas institūcijās, Rietumvalstīm jādomā par Ukrainu un tās stabilizācijas procesu. Eiropas mēroga un divpusējā komunikācija nedrīkst apstāties. Rīcības plānā arī turpmāk jānosaka pasākumi Ukrainas pielāgošanai ES standartiem. Jāstimulē investīciju apjomi (kuri šobrīd samazinās), šai nolūkā uzlabojot politiskos un ekonomiskos apstākļus. Ukrainas politiskajai elitei jāveicina reformu īstenošana, tomēr nepieciešamas papildu konsultācijas, galvenokārt no ES puses. Jācenšas nodrošināt un uzlabot sadarbību ar jauno parlamentu, kā arī ar to biznesa interešu grupu pārstāvjiem, kas līdz šim tika uzskatītas par oranžās kustības pretiniecēm. Jāuzlabo attiecības ar ES, jānostiprina attiecības ar NATO. Dalībai NATO jāgatavojas ar lielu politisko atbildību. No Krievijas viedokļa šī ir liela mēroga šķelšanās pēc Padomju Savienības sabrukuma.

Ukrainā vēl joprojām noris pārkārtojumu process. Pēc Oranžās revolūcijas gaitā gūtās pieredzes paredzams, ka parlamenta vēlēšanas 26. martā būs brīvas un taisnīgas. Saskaņā ar pēdējiem Konsultācijas grozījumiem šajās vēlēšanās ievēlētais parlaments būs atbildīgs par valdības veidošanu. Nākamais premjerministrs būs līdzvērtīgs prezidentam. Parlamenta apstiprinātā valdība nodrošinās valdības vadītājam vēl lielāku politisko varu. Domājams, ka Ukraina turpinās integrēties Eiropā, tomēr sākumā progress temps nedaudz palēnināsies, lai Ukraina spētu nokārtot savas saistības pret Krieviju. Īpaši nozīmīgs faktors būs politika, saskaņā ar kuru tiks panākta Ukrainas dalība NATO.

Attiecībā uz Vācijas un Eiropas ārpolitiku un drošības politiku, kuras īstenošanā uzreiz pēc jaunā parlamenta vēlēšanām un valdības izveidošanas nāksies saskarties ar Ukrainas jaunajiem politiskajiem spēkiem, ieteicams ievērot dažus ieteikumus.

Vācijai un Eiropas Savienībai, neskatoties uz Ukrainas jautājuma gauso virzību Eiropas institūcijās, vajadzētu arī turpmāk atbalsēt Ukrainu un tās stabilizācijas procesu. Divpusējās sadarbības formas, kā arī sadarbība ES, NATO un PTO kontekstā jāintensificē, tajā pat laikā to pielāgojot politiskajām norisēm Ukrainā. Jāveicina standartu ievērošana. Tādam simboliskam žestam kā tirgus ekonomikas statusa piešķiršana jāklūst par izņēmumu. ES Rīcības plānā arī turpmāk jānoteic pasākumi Ukrainas pielāgošanai ES standartiem.

Jāstimulē investīcijas, uzlabojot politiskā un ekonomiskā ietvara apstākļus. Apsīkušajām reformām ir nepieciešamas ES valstu konsultācijas. *Krivorizstaļ* atkārtotajai privatizācijai jābūt izņēmuma gadījumam. Ukrainai ir nepieciešamas tiešās investīcijas, it īpaši problemātiskajā enerģētikas, telekomunikāciju un mašīnbūves rūpniecībā. Gāzes cauruļvadu sistēma ir novecojusi. Šeit lieti noderētu Rietumvalstu tehnoloģijas. *Gazprom* gāzes konflikts ir parādījis, ka Eiropas enerģētikas tirgus ir neaizsargāts. Īstenojot Vācijas enerģētikas politiku attiecībā uz Ukrainu, vēlreiz jāizpēta iespējas veidot enerģētikas konsorciju. Eiropas gāzes tirgus internacionalizācija un institucionalizācija varētu nogludināt konfliktus un piesaistīt investīcijas.

Nav iespējams izvairīties no sadarbības ar jauno parlamentu. Parlamentu sadarbībai ir jāietver Augstākās Radas iepazīstināšana ar dažādu reformu koncepcijām un to ieviešanas stratēģijām. Vācijas parlamenta vairākuma koalīcija var dalīties savā pieredzē valsts pārvaldes, sociālās, veselības un izglītības reformu jomā. Ir svarīgi Ukrainas politiķus iesaistīt konstruktīvās un informatīvās diskusijās par reformām, lai dalītos pieredzē un brīdinātu par iespējamajām grūtībām. Šajos pasākumos liela nozīme varētu būt Eiropas Parlamentam.

Nopietnas politiskās domstarpības ir paredzamas attiecībā uz konstitucionālās reformas īstenošanu. Joprojām neskaidrs ir jautājums par varas sadalījumu starp parlamentu, prezidentu un premjerministru. Prezidents Juščenko vēlētos rīkot referendumu, lai reformai, kas stājās spēkā 2006. gada sākumā, nodrošinātu papildu juridisko spēku. Tā kā strīds par Konstitūciju ir ieildzis, Eiropas Savienība šajā jautājumā varētu kļūt par vidutāju. Vācija varētu dalīties pieredzē, ko uzkrājusi tās Konstitucionālā tiesa un Konstitūcijas izstrādes eksperti.

Jaunajā Ukrainas parlamentā pieaug skepticisms pret ātru pievienošanos Eiropas Savienībai. Paredzams, ka tā sauktās lielākās frakcijas deputātu vairākums būs euroskeptiķi. Tā rezultātā centieni iestāties ES un NATO var pavājināties. Jāuzlabo attiecības ar ES, jānostiprina attiecības ar NATO. Dalībai NATO jāgatavojas ar lielu politisko atbildību. Tādi pasākumi kā Starptautiskā NATO nedēļa 2006. gadā, kopīgie militārie manevri, Ukrainas nodrošināšana ar militārajām lidmašīnām vai SWP rīkote vispārīgie semināri ir soļi pareizajā virzienā. Tajā pat laikā nepieciešams sekot līdzi attiecībām ar Krieviju, jo šo attiecību pasliktināšanās neatbilst partneru interesēm Eiropā.

NOSLĒGUMA VIETĀ

Prof. Žaneta Ozoliņa, LU SZF Politikas zinātnes nodaļas vadītāja

Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieku Dzintras Bungas, Ruslana Osipova, Toma Rostoka un Andra Sprūda veiktais pētījums atspoguļo ļoti interesantu politisku tematu – Oranžās revolūcijas ietekmi uz tuvāko apkārtējo vidi. Iespējams, ka gluži tāpat, kā Krievija runāja par “tuvējiem kaimiņiem”, tieši tādā pašā veidā (lingvistiski, bet ne politiski) šo pašu apzīmējumu varētu sākt lietot attiecībā uz valstīm, kuras robežojas ar Ukrainu. LĀI veiktā analīze ir nozīmīga gan pētnieciskā, gan ārpolitiskā līmenī vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, ir jābūt lielai intelektuālai drosmei un uzņēmībai, lai tikai vienu gadu pēc svarīga politiska notikuma, kas mainīja valsts demokratizācijas gaitu un ātrumu, tiktu novērtēta tā ietekme uz ārējo starptautisko vidi, t.i., kaimiņiem. Otrkārt, autoru analīze attiecas uz valstīm, kuras pašas atrodas demokratizācijas meklējumu dažādās stadijās un interpretācijās, jo uzmanība pievērsta Baltkrievijai, Moldovai un Krievijai. Treškārt, Oranžās revolūcijas izplatības tendences ir aplūkotas no Latvijas interešu viedokļa, kas pētījumam piešķir svaigu akadēmisku kontekstu, kā arī piedāvā konkrētus rīcības ieteikumus, kas veicinātu Latvijas ārpolitikas stiprināšanu attiecīgajā reģionā.

Oranžā revolūcija vairs nav tikai konkrētu notikumu aprakstošs jēdziens, bet politisks fenomens, kas ir piešķīris jaunu iēgu daudziem nacionāliem, reģionāliem un starptautiskiem procesiem. Patiesībā demokrātiskās izpausmes Ukrainā 2004. gada novembrī ir izrādījušās jauns izaicinājums, lai pārbaudītu, cik lielā mērā kārtējā iespēja valstij un sabiedrībai pievienoties demokrātisko valstu grupai un izraušānās no stagnējošās NVS telpas kļūs par motivējošu faktoru iekšējai konsolidācijai un pragmatiskai ilgtermiņa atbalsta politikai no demokrātisko valstu un institūciju puses.

Tādēļ ir svarīgi noteikt, kuri ir tie faktori, kuri Oranžo revolūciju no poētiskas terminoloģijas pārvērs politikajā procesā ar savām iekšējām pretrunām un tajā pašā laikā ar lielu ietekmi uz reģionālajiem un starptautiskajiem notikumiem. Pirmkārt, būtu nepieciešams izvērtēt revolucionāro norišu ietekmi uz pašas Ukrainas iekšpolitiku un ārpolitiku. Gadu pēc notikumiem Maidana laukumā valstī ir vērojami visi tipiskākie demokratizācijas sākuma posma elementi, sākot ar opozīcijas konsolidēšanos un varas pārņemšanu, kas notikusi ar ievērojamu sabiedrības atbalstu, pārbīdēm politikajā sistēmā, tautsaimniecības struktūras pārstrukturēšanu, pilsoniskās sabiedrības mobilizēšanos un ārējās ietekmes pastiprināšanos gan konstruktīvā (ASV, ES, Polija un Lietuva), gan destruktīvā veidā (Krievija). Viens gads ir laiks, kurā var konstatēt tālākās virzības tendences, bet ne likumsakarības. Toties šajā laika posmā ir iezīmējušās vairākas brīdinošas pazīmes, kas var palēnināt demokratizācijas gaitu. Pirmkārt, samazinās sabiedrības atbalsts Viktora Juščenko īstenotajai politikai, jo nav jūtami solītie rezultāti. Otrkārt, notiek Juščenko opozīcijas konsolidācija, kas izmanto valdības pieļautās kļūdas demokratizācijas procesa apšaubīšanai. Treškārt, lai arī valsts prezidents ir apliecinājis valsts virzību uz demokrātisko

valstu saimi ar visām no tā izrietošām sekām, valsts pārvaldes aparāts un Ministru kabinets joprojām ir vecās sistēmas mantinieki, kas nenodrošina konsekventu demokratizācijas procesa norisi. Ceturtkārt, Ukrainas iekšpolitiku turpina ietekmēt vienpusējā ekonomiskā atkarība no Krievijas. 2005. gada nogalē sākušais un 2006. gada sākumā noritējušais "gāzes cenu karš" spilgti nodemonstrēja ne tikai Krievijas interešu nodrošināšanu Ukrainā ar energoresursu līdzekļiem, bet tikpat spilgti arī pašas Ukrainas politiskās elites netāldredzīgo rīcību un korporatīvo interešu dominanci pār nacionālajām, īstermiņa interešu pārsvaru pār ilglaicīgām.¹ Kaut arī Ukraina ar Oranžās revolūcijas palīdzību sniedza nozīmīgus signālus tuvākajai starptautiskajai videi, tomēr lai runātu par noturīgu, ilglaicīgu šī valsts pārkārtojumu efektu uz demokrātiskās telpas paplašināšanos, ir nepieciešami nozīmīgi iekšpolitiski un starptautiski ieguldījumi valsts demokratizācijas kontinuitātes nodrošināšanā. Taču svarīgākais ir pašas Ukrainas skaidrā atbilde, par kādu valsti tā vēlētos kļūt nākotnē.

Oranžās revolūcijas ietekme uz tās kaimiņvalstīm ir bijusi nevienmērīga un ar atšķirīgu intensitāti. Vislielākā rezonanse ir bijusi **Moldovā**, un tas saistīts ar šīs valsts izšķiršanos iekļauties Eiropas struktūrās un apņēmību modernizēt un demokratizēt ekonomisko un politisko sistēmu. Ne velti Andra Sprūda rakstu caurvij eiropeizācijas koncepts, ar kura palīdzību tiek aplūkota Eiropas iesaistīšanās Moldovā. Savukārt Eiropas Savienībai Moldova ir kļuvusi par veiksmes stāstu Kopējās ārējās un drošības politikas kontekstā. ES līdzdalība robežu misijā un muitas sakārtošanā ir viens no nedaudzajiem piemēriem ES dalībvalstu spējai vienoties par kopīgu rīcību Eiropā.² Taču jāatzīmē, ka pastāv vairākas tendences, kuru ignorēšana varētu apturēt vai palēnināt uzsākto demokratizācijas gaitu. Pirmkārt, Moldova ir tā valsts, par kuras pastāvēšanu Eiropa bija aizmirsusi desmit gadu garumā, paļaudamās, ka tās atbalstīšanu veiks Rumānija, kura vēlākajos gados bija pārāk nodarbināta pati ar savu eiropeizācijas procesu, un Moldova bija kļuvusi par traucējošu nastu. Gan iekšpolitisko procesu neskaidrība, gan iesaldētais Piedņestras konflikts, gan nenozīmīgā ģeopolitiskā loma padarīja Moldovu par savu un Krievijas kļīnieci. Līdz ar Eiropas Kaimiņu politikas pieņemšanu un Rīcības plāna izstrādi Moldovai ir dota vēl viena iespēja. Taču Rīcības plāns un ES dalībvalstu iesaiste galvenokārt saistās ar Piedņestras konflikta risinājumu. No vienas puses, šāda politika ir vērtējama pozitīvi, jo šis konflikts ietekmē daudzas norises valstī. No otras puses, pārlika koncentrēšanās uz vienu problēmsituāciju var kavēt svarīgu valsts un sabiedrības transformāciju citās jomās. Tādēļ Moldovai vairāk nekā citām EKP valstīm jāpiemēro kompleksa un ilgtermiņa politika. Otrkārt, Moldovā patlaban aktīvi darbojas divas organizācijas – ES un EDSO. Tādēļ aktuāls ir jautājums par abu koordinētu rīcību, kas novērstu iespējamo dublēšanos un pat savstarpēju bremsēšanu, no kā ciestu Moldova. Treškārt, kā pamatoti raksta A. Sprūds, Moldova var kļūt par Rietumu un Krievijas sadursmes zonu. Šāda sadursme nav tikai teorētisks pieņēmums, bet visnotaļ reālistiska prognoze, kuru nosaka Krievijas ārpolitiskās uzvedības modeļi. Arvien samazinās to valstu skaits, ar kurām Krievija var manipulēt starptautiskajās attiecībās savu interešu sasniegšanai. Moldova ir viens no pēdējiem bastioniem, kuru nodrošina Piedņestras konflikts un Moldovas atkarība no energoresursiem. Ir grūti iedomāties, ka šodienas apstākļos Krievija varētu atļauties pielietot radikālas valsts ietekmēšanas metodes, tādēļ tiek izmantotas kompleksākas un slēptākas metodes, kā, piemēram, gāzes cenas celšana, kas tiek skaidrota ar tirgus ekonomikas principiem. Taču, kā rāda pieredze Armēnijā, Moldovā, kā arī citās NVS valstīs, tad uzņēmuma nespēja norēķināties par resursiem vainagojas ar tā pārdošanu Krievijai kā parādu dzēšanas līdzeklis. Ceturtkārt, tieši Moldova ir tā valsts, uz kuru vistiešākajā veidā ir izplatījusies Oranžās revolūcijas dvesma, jo abas valstis ir līdzīgā veidā deklarējušas sekošanu demokrātijas pamatvērtībām un part-

1 Presē joprojām parādās dažādas noslēgtās vienošanās starp Krieviju un Ukrainu interpretācijas, dažādus signālus sūta politiķi. Ukrainas virzību uz energoresursu piegādes dažādošanu apšaubā *Gazprom*, *RosUkrEnergo* un *UkrGazEnergo* monopoli ne tikai tranzīta un piegādes jautājumos, bet arī iekšējā tirgū.

2 Tā kā lielākoties KĀDP veiksme ir saistīta ar darbību Āfrikas valstīs, bet neveiksmes ar Eiropas karstajiem punktiem, tad Moldova patiešām ir pozitīvs lūzuma punkts šīs politikas "iedarbināšanā".

nerības izvēršanu ar rietumu valstīm. Tajā pašā laikā Moldovas un Ukrainas attiecības izpaužas arī reģionālā kontekstā, un Ukraina ir tieši iesaistīta robežas novērošanas misijā un arī tālākas reģionālās sadarbības izvēršanā.

Krievija ir īpaši interesants pētniecības objekts, ja runa ir par Oranžās revolūcijas ietekmi uz kaimiņu valstīm. Taču šajā konkrētajā gadījumā Krievijas vietu un lomu nosaka ne tik daudz notikumi pašā Ukrainā, cik Krievijas attieksme pret to un Krievijas iesaistītības pakāpe starptautiskajos procesos. Dzintra Bungs savā rakstā pamatoti atzīmē, ka Krievijas Federācija atrodas pārmaiņu krustcelēs. Taču svarīgāks ir jautājums, cik ilgi Krievija atradīsies permanentas transformācijas stāvoklī un vai ir iespējams vismaz iezīmēt tās loģiku un attīstības virzību. Kāds būs šīs nebeidzamās transformācijas gala produkts? Laikā, kad no Krievijas ietekmes sfēras atšķēlas viena valsts pēc otras, tai ir vismaz trīs iespējamie attīstības scenāriji: Krievija izvēlas kļūt par globālu varu, kas tiek īstenota ar enerģētikas politikas palīdzību; Krievija, nespēdama īstenot iepriekš minēto ieceri, izvēlas reģionālas varas centra pozīciju un intensīvāk veido attiecības ar Eiropas un Āzijas reģiona valstīm; Krievija nespēj sekmīgi veikt iekšējo transformāciju, ekonomika stagnē, investīcijas energoresursu ieguves un tranzīta jomās nav pietiekamas konkurētspējas saglabāšanai globālā un reģionālā līmenī, un tā kļūst par lokālas nozīmes valsti ar ierobežotām iespējām darboties starptautiski. Šie trīs iespējamie scenāriji galvenokārt ir balsīti uz energoresursu faktora pamata, kas pats par sevi jau ir pierādījums, ka Krievija ir zaudējusi virkni citus varas instrumentus un politiski investē galvenokārt tieši šajā sektorā. Ko tas nozīmē Oranžās revolūcijas skartajam reģionam un ES kopumā? Tas nozīmē to, ka ikviena valsts vai organizācija, kura attiecību centrā ar Krieviju liek "enerģētikas dialogu", riskē būt pakļauta ekonomiskai un politiskai atkarībai no Krievijas. Tā kā trešā scenārija īstenošanās nav izdevīga ne kaimiņvalstīm, ne ES, tad tiks izmantoti Krievijas starptautiskās iesaistīšanas instrumenti, no kuriem vienkāršākais ir "enerģētikas dialogs". Rietumos un Krievijā izskanējušie argumenti, ka energoresursu tirdzniecība notiek uz brīvā tirgus principiem, kas ir savstarpēji izdevīga un tādēļ ir izslēdzama Krievijas vienpusēja darbība, nav pietiekami pamatoti, un to pierāda gāzes piegādes samazināšana 2006. gada sākumā Eiropā, kad vaina tika novelta uz Ukrainas pleciem. Arī Krievijas autoritatīvais eksperts žurnāla *Krievija globālajā politikā (Russia in Global Affairs)* Fjodors Lukjanovs savā lekcijā Oksfordas Universitātē 2006. gada 10. oktobrī, analizēdams valsts ārpolitikas psiholoģiskās īpatnības, atzīmē, ka Krievijā tirdzniecība nekad nav uzskatīta par partneru līdzvērtīgu un savstarpēji izdevīgu darbību. Vairāk nekā 70 gadus pastāvējušais preču un pakalpojumu deficīts ir radījis principiāli citu attieksmi – tas, kas ir preces turētājs, ir spēles noteikumu diktētājs, bet pircējs ir lūdzējs, ar kuru var manipulēt un pat sodīt sev izdevīgā veidā. Tieši šādu politiskās uzvedības modeli piekopj Krievija, jo īpaši attiecībā uz valstīm, kurās Krievija vēlas nodemonstrēt savas ietekmes iespējas. Ja Eiropa neņems šo specifiku vērā, tad tā arī varētu nākotnē tikt pakļauta dažādām manipulācijām.

Krievijas attieksmi pret Oranžās revolūcijas skartajām valstīm ietekmēs plašāks Krievijas un **ES** attiecību konteksts. Pēdējos gados ir ievērojami pieaugusi šo attiecību intensitāte un mērogs, par ko liecina Dzintra Bungs rakstā sniegtā parakstīto dokumentu un politiku izteikumu analīze. Tomēr jāatzīmē tā bīstamība, kas varētu izrietēt no pārāk vieglprātīgas palaušanās uz formālo attiecību pusi. Lai pieņemtie dokumenti kalpotu savstarpējās sadarbības izvēršanai, ir nepieciešams vismaz viens nosacījums, ka abas puses ir vienlīdz apņēmības pilnas sekot izvīzītajiem mērķiem. Līdzšinējās ES un Krievijas attiecības ļauj secināt, ka līgumos uzrunāto jautājumu lokā no Krievijas puses dominē divi jautājumi – enerģētika un bezvīzu režīma ieviešana. Pārējie jautājumi, kuri ir apkopoti četru telpu formātā, tiek uzskatīti par sekundāriem. Tieši 2006. gads var būt nozīmīgs abu pušu formālo attiecību pārskatīšanā, jo 2007. gadā beidz darboties 1997. gadā parakstītais ES un Krievijas Partnerības un sadarbības līgums. Faktiski ES būs nopietni jāanalizē pašreizējo attiecību kvalitāte un to attīstība nākotnē. Šajā sakarā gribētos akcentēt divus aspektus. Pirmkārt, lai arī grūti prognozēt diskusiju kvantitāti un kvalitāti ES iekšienē par jaunā līguma sagatavošanu (Dz. Bungs savā rakstā runā par trim

Līguma pārstrādes scenārijiem – darbības pārtraukšanu un jauna sagatavošanu, esošā pagarināšanu un esošā papildināšanu), Latvija kopā ar citām jaunajām dalībvalstīm var spēlēt nozīmīgu lomu, sniedzot eksperimentāli par iekšpolitiskajiem procesiem Krievijā, to ietekmi uz kaimiņvalstīm un ES kopumā. Šāda padziļināta eksperimentāle ES ir nepieciešama, jo pārāk tieša Krievijas politiku vēstījumu uztvere var kļūt maldinoša un pat riskanta tālredzīgas politikas efektīvai izstrādei. Kā piemēru iespējams minēt rietumos respektēta bijušā PSRS līdera Mihaila Gorbačova divus komentārus, kuri sniegti ar mazāk nekā mēneša starplaiku. Tā 16. februārī Gorbačovs kritizē norises Krievijā, brīdinādam par neo-Staļinisma briesmām, kas varētu vainagoties ar totālu kontroli³, bet jau 2. martā preses konferencē slavē Putinu par veiksmīgu valsts vadīšanu un izvešanu no haosa, atzīmējot, ka lielākā kļūda viņa valdīšanas laikā bija tā, ka viņš neaizsūtīja Borisu Jeļcinu uz kādu no banānu republikām vākt citrusaugļus.⁴ Otrkārt, Līguma termiņa beigšanās un tālāko ES un Krievijas attiecību ceļa meklējumi neizbēgami aktualizēs jautājumu, ko ES saprot ar Kopīgo Ārējo un drošības politiku, kad tā attiecas nevis uz trešās pasaules valstīm, bet uz demokrātijas iedīglus uzrādošu kaimiņvalsti, kura pretendē uz reģionālās lielvaras statusu. Tieši Krievija ir tā valsts, attiecībā uz kuru ES dalībvalstis ir uzrādījušas nacionālo interešu pārsvaru pār ES interesēm. Ja arī attiecībā uz ģeogrāfiski attālinātām un ekonomiski mazāk nozīmīgām valstīm individuāla valstu ārpolitika ir mazsvarīga, tad attiecībā uz Krieviju tā var būt netālredzīga un Eiropas Kaimiņu politikas īstenošanas efektivitāti kavējoša un pat apdraudoša.

ES ir daudz līdzīgu izaicinājumu kā Krievijai, ar kuriem jāreķinās tuvākajos gados. Viena no šādām līdzībām ir saistīta ar ES lomu pasaulē. Arī šai valstu apvienībai būs jāizšķiras par globāla, reģionāla, iekļaujot kaimiņu reģionus, vai lokāla, uz sevi centrēta un sevi aizsargājošo valstu veidojuma statusu. ES pieteiktie ambiciozie mērķi, kuri formulēti Lisabonas stratēģijā, KĀDP un EDAP politikās, pagaidām ir lielākoties palikuši uz papīra, ar fragmentārām un nejausām izpausmēm ekonomiskajos un politiskajos procesos, bet principiālās izšķiršanās, kas būs saistītas ar vienu vai otru nacionāla līmeņa upuri, vēl nav notikušas. Ja šos trīs nākotnes scenārijus aplūko atrauti no starptautiskā konteksta, bet tikai no dalībvalstu interešu viedokļa, tad neviens no tiem nav ES apdraudošs. Savukārt ES attīstības iespējamās virzības, kas tiktu konfrontētas ar starptautiskajā vidē notiekošo, maina situāciju. Varam tikai cerēt, ka nepiepildīsies tāds scenārijs, kurā Krievija būs izšķīrusies kļūt par globālu spēlētāju, izmantojot tās rīcībā esošos energoresursus un stratēģisko partnerību Āzijas reģionā, bet ES turpinās piekopt iekšējo tirgu sargājošus pasākumus ar fragmentāru iesaistīšanos pasaules norisēs. Situāciju neglābtu arī ES vēlme saglabāt reģionālā spēlētāja statusu, jo tad Krievija, izmantojot "enerģētikas dialogu", varētu vest dubultu spēli multilaterālā un bilaterālā līmenī, tādējādi šķēļot ES no iekšienes ar pašu dalībvalstu palīdzību. "Skaldi un valdi" principa ieviešana politikā Krievijā ir bijusi ļoti sekmīga. Kā vienu no spilgtākajiem piemēriem var minēt 2006. gada martā notikušās Vladimira Putina vizītes Čehijā un Ungārijā, kurās nepārprotamā veidā tika norādīts uz šo valstu īpašā privilēģētā statusa noteikšanu post-komunistisko valstu telpā, jo to uzvedībā nav vērojami vēsturiskā taisnīguma principu meklējumi un iejaukšanās Krievijas interešu sfērā, t.i., Ukrainā, Moldovā un Baltkrievijā. Šāda taktika tika pieņemta jau 1990. gadu sākumā Baltijas valstīs, kur par priekšzīmīgo skoliņu tika uzskatīta Lietuva, ko apstiprināja ar Krievijas karaspēka izvešanu gadu agrāk nekā no Igaunijas un Latvijas.

Vēl viena izšķiršanās ir jāizdara ES Eiropas Kaimiņu politikas sakarā. Šo izšķiršanos varētu raksturot ar jautājumu – vai dalībvalstis ir gatavas pēdējai liberstānai⁵ ES kaimiņu loks ir ļoti plašs, iekļaujot Āfriku, Tuvos Austrumus un Balkānus. Bijušās PSRS telpas valstis ir tikai daļa no ES plašāka interešu loka. Pārsteidzošs ir fakts, ka 2006. gadā kā EKP prioritātes nav izvēlētas Oranžās revolūcijas un tās

3 *Interfax*, 16.02.2006.

4 <http://www.leta2000.com/latvian/zinas/newsitem.asp?NewsID=200603021327210311AA95F43A20B431>

5 Jēdzienu "liberstāna" (liberstan) lieto *American Enterprise Institute* Krievijas pētījumu direktors Leons Arons, lai apzīmētu trīs valstis – Ukrainu, Gruziju, Kirgizstānu, kuras kā pēdējās ar brīvu vēlēšanu palīdzību nodemonstrēja gatavību pievienoties demokrātisko valstu kopienai.

apkaimes valstis. Latvijai ne tikai savās, bet arī šo valstu interesēs ir nesamazināt ES klātbūtni un līdzdalību šajā reģionā, jo var tikt zaudēts reformu temps un sabiedrības atbalsts, ja reformu rezultāti nekļūst jūtami. ES piesardzība Balkānos 1990. gadu sākumā jau ir maksājusi dārgi ne tikai Eiropai, bet visai pasaulei. Pašreizējais apstākļos fragmentāras un īslaicīgas ES politikas īstenošana var padarīt šīs valstis par zaudētām demokrātiskajai kopienai uz ilgu laiku. Ņemot vērā gan Krievijas, gan ES dalībvalstu interešu pārklāšanos Austrumeiropā, svarīga ir skaidras ES nostājas formulēšana. Tādēļ pārsteidz tā piesardzība, ar kādu ES ierēdņi uzrunā EKP jautājumus. Dzintra Bungs savā rakstā citē Eiropas Komisijas delegācijas Krievijā Marka Franko (Marc Franco) izteikumu, kurā viņš atzīst, ka Krievijai ir leģitīmas intereses NVS teritorijā un arī ES ir savas intereses. Daudz svarīgāk ir atgādināt, ka leģitīmas intereses ir abām spēlētājām, un nevienam nepieder ekskluzīvas tiesības šajā reģionā.

LĀI pētījumā iekļauts raksts par **Baltkrieviju**, ko sagatavojis Ruslans Osipovs. Šī valsts ir vislielākais izaicinājums gan pētniekiem, gan politiķiem. Baltkrievija ir valsts, kurā Oranžā revolūcija ir radījusi pretēju efektu gaidītajam – jo dinamiskāki demokratizācijas procesi bijušajā PSRS telpā, jo represīvāks un autoritārāks kļūst politiskais režīms. Patiesībā Baltkrievija jau desmit gadu garumā ir bijis nopietns pārbaudījums ES dalībvalstīm to ārpolitiku efektivitātei. Šaubas neizsauca arvien biežāk izskanošie apgalvojumi par pēdējo diktatūru Eiropā, bet gan drīzāk pats fakts, ka ES ir ignorējusi šāda režīma attīstību un nostiprināšanos tās kaimiņos. EKP pamatdokumentā pausta frāze, ka ES detalizētāk pievērsīsies šai valstij pēc demokrātiskajiem pārkārtojumiem, ir viens no apliecinājumiem ES ietvaros pastāvošai vienkāršotai pieejai sarežģītām problēmām. R. Osipovs vērs lasītāju uzmanību uz situācijas komplekso raksturu, meklējot atbildes uz jautājumiem, kādēļ šī valsts nav iekļāvusies liberstānas grupā. Atbildes tiek meklētas opozīcijas sašķelētībā, harismātiska līdera trūkumā, pārmantotajā post-padomju mentalitātē un psiholoģiskajās īpatnībās. Tomēr, manuprāt, pārāk lielā uzmanība, kas rietumos vērsta uz opozīcijas stiprināšanu un aktivizēšanu, patiesībā nepievēršas galvenajam jautājumam – kāpēc Lukašenko režīms ir tik noturīgs un kāpēc, neraugoties uz opozīcijas pieaugošo aktivitāti, tas tomēr bauda sabiedrības atbalstu? Diemžēl uz šo jautājumu atbildes ir meklētas nepietiekami. Nav pētījumu par ekonomisko un sociālo politiku īpatnībām Baltkrievijā, par administratīvo struktūru specifiku, par sabiedrības attieksmi pret pastāvošo režīmu un pārmaiņām Baltkrievijas kaimiņos un citiem svarīgiem aspektiem. Joprojām atklāts ir jautājums par tālāko notikumu gaitu valstī, ja prezidenta vēlēšanās uzvaru gūst opozīcija – vai tā ir gatava pārvaldīt valsti, kā tā veidos attiecības ar regresīvo administratīvo sistēmu un, iespējams, arī lielas daļas sabiedrības pretdarbību. Ja attiecībā uz opozīcijas apņēmību analitiķiem nevarētu būt šaubu, tad bažas rada rietumu apņēmība ilglaicīgi atbalstīt Baltkrieviju iespējamās atklātas konfrontācijas gadījumā. Šis jautājums rodas tādēļ, ka pēdējo desmit gadu laikā ES dalībvalstis, vēloties demonstrēt attieksmi pret nedemokrātisko režīmu Baltkrievijā, to ir izolējušas, zaudējot ietekmes kanālus un līdzekļus, tādējādi nevis iesaistoties valsts procesos, bet vērojot tos no malas. Prezidenta vēlēšanas Baltkrievijā pierāda, ka sabiedrība vēlas pakāpeniski atjaunot demokrātiju valstī. Tieši šajā brīdī jo īpaši svarīga ir atbalsta sniegšana un konkrētu demokratizāciju atbalstošu programmu īstenošana. Visās pētījuma uzrunātajās valstīs – Baltkrievijā, Moldovā, Ukrainā, arī Krievijā, kopš 1990. gadu sākuma demokratizācijas uzplauksnījumi ir bijuši vairākkārtēji, tomēr politisku un ekonomisku apstākļu dēļ tie ir cietuši neveiksmi. Tādēļ tieši tagad ir svarīgi sniegt atbalstu šīm valstīm, lai padarītu aizsākto transformācijas procesu neatgriezenisku, jo nevar izslēgt, ka šī ir pēdējā iespēja gan pašām valstīm, gan ES. Ja demokratizācija Oranžās revolūcijas skartajās valstīs ciešs neveiksmi, neveiksmi ciešs arī EKP.